

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ,
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Διπλωματική Εργασία

Η εξέλιξη των μικρών πόλεων στην Ελλάδα

Καντλής Αλέξιος

Επιβλέπων καθηγητής:
Πολύζος Σεραφεΐμ, Λέκτορας

Βόλος, Οκτώβριος 2006

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5017/1
Ημερ. Εισ.: 12-10-2006
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
2006
ΚΑΝ

ΑΛΕΞΗΣ ΚΑΝΤΛΗΣ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Διπλωματική Εργασία

*Αφιερώνεται στους γονείς μου και
στα αδέρφια μου*

*«Η ευτυχία δε βρίσκεται στη γνώση,
αλλά στην απόκτηση της γνώσης».*

Έντγκαρ Άλαν Πόε

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η εξέλιξη των μικρών πόλεων στην Ελλάδα. Σαν μικρές πόλεις θεωρήθηκαν τα αστικά κέντρα μεγέθους 3.500 – 20.000 κατοίκους που δεν αποτελούν πρωτεύουσες νομών. Η εργασία αυτή ασχολείται με τον προσδιορισμό, ανάλυση και ποσοτική εκτίμηση των παραγόντων, οι οποίοι επηρεάζουν την εξέλιξη μιας μικρής πόλης. Για το σκοπό αυτό, εξετάζεται η θέση των μικρών πόλεων στο ελληνικό αστικό σύστημα κέντρων, περιγράφονται τα χαρακτηριστικά τους προκειμένου να σκιαγραφηθεί το προφίλ τους, ενώ αναλύονται κάποιες βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις κατανομής και ανάπτυξης των πόλεων. Στη συνέχεια, μελετώνται μια σειρά από παράγοντες που πιθανόν να συμβάλλουν στην εξέλιξη των μικρών πόλεων. Με στατιστικά στοιχεία από τον ελληνικό χώρο και χρησιμοποιώντας στατιστικό υπόδειγμα πολλαπλής παλινδρόμησης, υπολογίζεται η επίδραση κάθε επιμέρους προσδιοριστικού παράγοντα στην πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων για την περίοδο 1991 - 2001. Τέλος, γίνεται αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της εμπειρικής διερεύνησης και διατυπώνονται τα τελικά συμπεράσματα.

Λέξεις-κλειδιά: *Μικρές πόλεις, εξέλιξη, προσδιοριστικοί παράγοντες, ανάλυση παλινδρόμησης*

R É S U M É

Sujet du présent mémoire constitue l'évolution des petites villes en Grèce. Comme de petites villes ont été considérés les centres urbains peuplés de 3.500 à 20.000 habitants qui ne constituent pas de capitales de départements. Ce travail s'occupe de la détermination, analyse et estimation quantitative des facteurs, qui influencent l'évolution d'une petite ville. Dans cet objectif, on examine la place des petites villes au système urbain grec de centres, on décrit leurs caractéristiques afin que leur profil soit esquissé, tandis que certaines approches théoriques de base de répartition et de croissance des villes sont analysées. Ensuite, on étudie une série de facteurs qui probablement contribuent à l'évolution des petites villes. Avec des éléments statistiques de l'espace grec et en utilisant un modèle statistique de recul multiple, on calcule l'influence de chaque facteur individuel et déterminant au changement démographique des petites villes pour la période 1991 - 2001. Enfin, une appréciation des résultats d'une recherche expérimentale aura lieu et des conclusions finales seront formulées.

Mots-clés : *Petites villes, évolution, facteurs déterminants, analyse de recul*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διεκπεραίωση μιας διπλωματικής εργασίας αποτελεί μια επίπονη διαδικασία για αυτόν που την αναλαμβάνει. Όμως, στην προσπάθεια του αυτή, η συμβολή κάποιων ανθρώπων είναι τέτοια που του ελαφρύνουν λίγο το φορτίο της προσπάθειας. Στο σημείο αυτό, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω κι εγώ, ένα σύνολο ανθρώπων που με τον τρόπο τους συνέβαλαν στην εκπόνηση και στην επιτυχή ολοκλήρωση αυτής της διπλωματικής.

Καταρχήν, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Πολύζο Σεραφείμ για την εμπιστοσύνη που έδειξε στον πρόσωπο μου όταν ανέλαβα αυτή τη διπλωματική εργασία, αλλά και για τις πολύτιμες συμβουλές του, την γνώση, την εμπειρία και τον αρκετό χρόνο που διέθεσε κατά τη διάρκεια του εξαμήνου.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Ντυκέν Μαρί-Νοέλ για τις εύστοχες υποδείξεις της και διορθώσεις στην στατιστική επεξεργασία των στοιχείων και στην ανάλυση παλινδρόμησης. Αλλά και ένα ευχαριστώ σε όλους τους διδάσκοντες του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης για την βοήθεια τους σε κάθε μου απορία αυτά τα πέντε χρόνια φοίτησης μου στη σχολή.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρόδρομο Μαρδάκη και Μιχάλη Αναγνωστάκη, συνεργάτες των εργαστηρίων Αγροτικού Χώρου και Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων αντίστοιχα, στην πολύτιμη βοήθεια τους στη συλλογή πρωτογενών στοιχείων και παροχή υλικού για το SPSS.

Δεν θα πρέπει ακόμη να παραλείψω να ευχαριστήσω τους υπαλλήλους των δημοσίων υπηρεσιών που απευθύνθηκα, την κα Νένα Παπαδοπούλου της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για την παροχή στατιστικών στοιχείων και την κα Γιώτα Σιαπέρα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ευρυτανίας για τον δανεισμό του Οδηγού Χιλιομετρικών Αποστάσεων του Οδικού δικτύου της Ελλάδας.

Ακόμη, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους φίλους μου για τις ώρες χαλάρωσης που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια της εργασίας, αλλά και την ψυχολογική υποστήριξη στις δυσκολίες που προέκυπταν.

Τέλος, θα ήθελα ιδιαίτερα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, στους οποίους αφιερώνω το προϊόν της προσπάθειας μου, για τη συνεχή οικονομική ενίσχυση και αμέριστη ηθική και ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια φοίτησης μου στο Πανεπιστήμιο.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	6
<u>1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	6
<u>1.2 Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ</u>	10
1.2.1 ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ	10
1.2.2 ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΛΟΓΟΙ	12
<u>1.3 ΑΙΤΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	13
<u>1.4 ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ</u>	15
<u>1.5 ΛΟΓΟΙ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ</u>	16
<u>1.6 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ</u>	17
<u>1.7 ΑΣΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ</u>	18
<u>1.8 ΦΑΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	19
1.8.1 ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ	20
1.8.2 ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	21
1.8.3 ΑΠΟΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ	21
1.8.4 ΕΠΑΝΑΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ	22
1.8.5 ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΡΟΑΣΤΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	23
<u>1.9 ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	25
1.9.1 ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	25
1.9.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	26
1.9.3 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	26
1.9.4 ΜΕΛΕΤΕΣ ΒΑΣΙΖΟΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ	26
1.9.5 ΠΟΛΥΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	26
<u>1.10 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	28
<u>2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	28
<u>2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ</u> <u>ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ</u>	29
2.2.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ	29

<u>2.2.2 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ</u>	30
<u>2.3 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ</u>	33
<u>2.4 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ</u>	34
<u>2.5 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ</u>	36
<u>2.6 ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ</u>	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΟΙ ΜΙΚΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	40
<u>3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	40
<u>3.2 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	42
<i>3.2.1 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	42
<i>3.2.2 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΜΙΚΡΗΣ ΠΟΛΗΣ</i>	44
<u>3.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	47
<i>3.3.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ – ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ</i>	47
<i>3.3.2 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ</i>	48
<i>3.3.3 ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ</i>	49
<i>3.3.4 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ</i>	50
<u>3.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΜΕΓΕΘΩΝ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ</u>	51
<i>3.4.1 ΑΣΤΙΚΟΣ, ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ</i>	51
<i>3.4.2 ΟΙ ΜΙΚΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</i>	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ	64
<u>4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	64
<u>4.2 ΘΕΩΡΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ</u>	65
<i>4.2.1 ΚΥΡΙΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ</i>	68
<u>4.3 ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΑΞΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ</u>	69
<u>4.4 ΚΑΝΟΝΑΣ ΚΥΡΙΑΡΧΗΣ ΠΟΛΗΣ</u>	71
<u>4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ</u>	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.....	77
<u>5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</u>	77
<u>5.2 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</u>	78
<u>5.3 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</u>	80
<u>5.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</u>	80
5.4.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ.....	80
5.4.2 ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ.....	81
5.4.3 ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ.....	82
5.4.4 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ	83
5.4.5 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	84
5.4.6 ΥΠΑΡΞΗ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ.....	85
<u>5.5 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</u>	87
5.5.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	87
5.5.2 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	88
<u>5.6 ΑΛΛΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</u>	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΕΣΗ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ..

<u>6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</u>	90
<u>6.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ.....</u>	91
6.2.1 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	91
6.2.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	92
6.2.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	93
6.2.3.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΑΣ.....	93
6.2.3.2 ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ	95
6.2.3.3 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ.....	95
6.2.3.4 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ.....	96
6.2.3.5 ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	97
6.2.3.6 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ.....	97

6.2.4 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	98
6.2.4.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ	98
6.2.4.2 ΥΠΑΡΞΗ ΑΕΙ-ΤΕΙ	99
6.2.5 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ «S»	99
6.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	100
6.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ – ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ	100
6.4.1 ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	102
6.4.2 ΜΗ ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	108
6.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	114
6.5.1 ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ	115
6.5.2 ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΛΟΓΑΡΙΘΜΙΚΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ	117
6.5.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΩΝ	118
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	124
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	131

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 3.1: Πραγματικός πληθυσμός κατά αστικότητα 1961-2001 (Σύνολο χώρας).....	52
Πίνακας 3.2: Συντελεστές συσχέτισης αστικού, ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού	53
Πίνακας 3.3: Κατανομή πληθυσμού σε κατηγορίες.....	55
Πίνακας 3.4: Κατανομή των μικρών πόλεων σε κατηγορίες μεγέθους 1961-2001.....	57
Πίνακας 3.5: Μέσο πληθυσμιακό μέγεθος μικρής πόλης 1961-2001	58
Πίνακας 3.6: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρής πόλης 1961-2001.....	60
Πίνακας 6.1: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με το ανάγλυφο	91
Πίνακας 6.2: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με το ανάγλυφο	91
Πίνακας 6.3: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με τη γεωγραφική θέση	92
Πίνακας 6.4: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη γεωγραφική θέση.....	92
Πίνακας 6.5: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δημογραφικούς δείκτες	93
Πίνακας 6.6: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού με κατηγορία μεγέθους 1991	93
Πίνακας 6.7: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη κατηγορία μεγέθους το 1991	94
Πίνακας 6.8: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού με κατηγορία μεγέθους 2001	94
Πίνακας 6.9: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη κατηγορία μεγέθους το 2001	94
Πίνακας 6.10: Συντελεστής συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με απόσταση από πρωτεύουσα.....	95
Πίνακας 6.11: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες οικονομικής ανάπτυξης.....	95
Πίνακας 6.12: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες παραγωγικής διάρθρωσης.....	96
Πίνακας 6.13: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες ανθρώπινου κεφαλαίου.....	97
Πίνακας 6.14: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με φυσικούς πόρους .	98

Πίνακας 6.15: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με Συνθετικό δείκτη Ευημερίας.....	98
Πίνακας 6.16: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού σε σχέση με το διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης	99
Πίνακας 6.17: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με το διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης.....	99
Πίνακας 6.18: Συντελεστής συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με ποσοστό φοιτητών.....	99
Πίνακας 6.19: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με τη χωροθέτηση ή μη πάνω στον αναπτυξιακό άξονα “S”.....	100
Πίνακας 6.20: Μεταβλητές συσχέτισης μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων	101
Πίνακας 6.21: Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS).....	103
Πίνακας 6.22: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών του πρώτου μοντέλου που προκύπτουν με τη μέθοδο <i>stepwise</i> στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)	105
Πίνακας 6.23: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS).....	106
Πίνακας 6.24: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη που προκύπτουν με τη μέθοδο <i>stepwise</i> στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS).....	106
Πίνακας 6.25: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών επιλογής του μελετητή με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS) .	107
Πίνακας 6.26: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών επιλογής του μελετητή με τη μέθοδο <i>stepwise</i> με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)	108
Πίνακας 6.27: Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών (λογαριθμημένων) στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS) .	109
Πίνακας 6.28: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών του πρώτου μη γραμμικού μοντέλου που προκύπτουν με τη μέθοδο <i>stepwise</i> στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS).....	111
Πίνακας 6.29: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)	112

Πίνακας 6.30: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη που προκύπτουν με τη μέθοδο <i>stepwise</i> στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)	112
Πίνακας 6.31: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών επιλογής του μελετητή με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS).....	113
Πίνακας 6.32: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών επιλογής του μελετητή με τη μέθοδο <i>stepwise</i> με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)	114

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ & ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 2.1: Η εξέλιξη της αστικοποίησης στην Ελλάδα.....	32
Σχήμα 2.2: Επίπεδα ιεραρχίας	35
Σχήμα 4.1: Κατανομή αστικών κέντρων με βάση τη θεωρία κεντρικών τόπων	67
Γράφημα 3.1: Πληθυσμιακή κατανομή κατά αστικότητα του πληθυσμού στην Ελλάδα, 1961-2001	53
Γράφημα 3.2: Κατανομή πληθυσμού σε κατηγορίες.....	56
Γράφημα 3.3: Πληθυσμιακό δυναμικό μικρών πόλεων 1961-2001	59
Γράφημα 3.4: Ποσοστιαίες μεταβολές του πληθυσμού των μικρών πόλεων σε φθίνουσα σειρά.....	62

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ & ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΜΠ	Μικρές πόλεις
ΠΣ	Πολεοδομικό Συγκρότημα
ΠΣΠ	Πολεοδομικό Συγκρότημα Πρωτεύουσας
ΠΣΘ	Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης
ΕΜΠ	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας
ΚΕΠΕ	Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έχει παρατηρηθεί στη Νότια Ευρώπη, και ιδιαίτερα στην Ισπανία, την Ιταλία και την Ελλάδα, το μικρό και μικρομεσαίο αστικό κέντρο να κατορθώνει να ελέγχει σημαντικό μέρος από τις εισροές και τις εκροές που συνδέονται με την παραγωγή και την κατανάλωση. Οι λειτουργίες τους μοιάζουν περισσότερο με εκείνες μιας μικρής εμπορικής πόλης παρά με τις λειτουργίες ενός άρτιου κοινωνικοοικονομικού κέντρου. Εξασκούν δηλαδή έναν ενδιάμεσο ρόλο στο επίπεδο των υπηρεσιών μεταξύ του αγροτικού χώρου και της πρωτεύουσας του νομού, ίσως και της χώρας. Αυτές οι μικρές πόλεις αναπτύσσονται συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός δικτύου κομποπόλεων και μικρών πόλεων των οποίων η δραστηριότητα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη γεωργία. Το μέλλον αυτών των μικρών αστικών κέντρων, φαίνεται να εξαρτάται από το είδος των σχέσεων τους με τα μεσαία αστικά κέντρα (30.000 - 60.000 κατοίκους) και από την ενεργοποίηση της συνεργασίας μεταξύ τους (Moyeno 1996, Courtney and Errington 2000 and 2003, Γούσιος 1999).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, σε κάποια από τα κέντρα αυτά δίδεται η ευκαιρία να ξεφύγουν από τον απλό ρόλο της παροχής στοιχειωδών εξυπηρετήσεων προς την ενδοχώρα που ορίζουν, και να αποτελέσουν μικρούς πόλους ανάπτυξης σε ένα ευρύτερο χωρικό σύστημα, αναλαμβάνοντας πλέον ένα αρκετά πιο διαφοροποιημένο ρόλο. Το γεγονός αυτό αποτελεί ενδιαφέρουσα εξέλιξη για το ρόλο που αυτές οι μικρές πόλεις παίζουν ή που δύνανται να παίξουν ανάμεσα στην ενδοχώρα τους και στα εξωτερικά αστικά κέντρα (και στις αγορές τους), αλλά γενικότερα, και στις δημογραφικές δυναμικές που προκαλούν, καθώς και στη διάχυση της ανάπτυξης προς ένα χώρο, με συγκεκριμένη οικονομική δομή και παραγωγικά συστήματα (Γούσιος 1999).

Επομένως, τα μικρά και μικρομεσαία αστικά κέντρα συνεισφέρουν στην περιφερειακή και αγροτική ανάπτυξη μέσα από τέσσερις τρόπους:

1. Δρώντας ως κέντρα παραγωγής και διάθεσης της αγροτικής παραγωγής από την ενδοχώρα τους και συνδετικό κρίκο μεταξύ των εθνικών και εξαγωγικών αγορών με τους τοπικούς παραγωγούς. Η πρόσβαση στις αγορές είναι προαπαιτούμενο για την αύξηση του αγροτικού εισοδήματος και η εγγύτητα των μικρών πόλεων στις περιοχές παραγωγής συμβάλει σε αυτό.
2. Λειτουργώντας ως κέντρα για την παραγωγή και διάθεση των αγαθών και υπηρεσιών της αγροτικής ενδοχώρας. Αυτή η συγκέντρωση θεωρείται ότι μειώνει τα κόστη και ενισχύει την πρόσβαση σε μια ποικιλία υπηρεσιών (δημόσιων και ιδιωτικών), τόσο για τα αγροτικά νοικοκυριά όσο και για τις τοπικές επιχειρήσεις.
3. Αποτελούν κέντρα για την ανάπτυξη και λειτουργία μη αγροτικών δραστηριοτήτων μέσω της ίδρυσης και ενίσχυσης μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων ή ως κέντρα υποδοχής υποκαταστημάτων μεγάλων ιδιωτικών και ημικρατικών επιχειρήσεων.
4. Τέλος, προσελκύουν αγροτικό πληθυσμό από τις γύρω περιοχές μέσω της ζήτησης για μη αγροτικό εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα να ανακόπτεται η μετανάστευση προς τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα δραστηριοτήτων και εμποδίζοντας την αγροτική έξοδο (Hinderlink and Titus 1988 and 2002, Gaile 1992, Tacoli 2004)

Τα τελευταία 20 χρόνια έχει παρατηρηθεί στην Ελλάδα, οι μικρές πόλεις να αναγορεύονται σε σημαντικά κέντρα τόσο ως προς την απασχόληση και την προσφορά θέσεων εργασίας μέσω της ανάπτυξης δραστηριοτήτων (όμως εμπορικών κυρίως παρά παραγωγικών) όσο και ως τόπος κατοικίας για τον πληθυσμό της ενδοχώρας τους. Ο ενισχυμένος οικονομικός, κοινωνικός και πολιτιστικός ρόλος των μικρών πόλεων ως προς τα χωρικά συστήματα που πολώνουν συνδέεται με την καθιέρωση τους ως κέντρα εξυπηρέτησης αλλά και ως πεδίο επένδυσης ή απασχόλησης και κατοίκησης του αγροτικού πληθυσμού της επαρχίας. Ωστόσο ένα σημαντικό μέρος αυτής της προόδου οφείλεται στη δομή και λειτουργία του τοπικού γεωργικού συστήματος παραγωγής και

στις σχέσεις που επιτρέπει να αναπτυχθούν μεταξύ τοπικής αγροτικής οικονομίας και κοινωνίας (Γούσιος 1999).

Η παρούσα διπλωματική ασχολείται με τον προσδιορισμό, ανάλυση και ποσοτική εκτίμηση των παραγόντων εκείνων οι οποίοι επηρεάζουν την εξέλιξη των μικρών πόλεων εσωτερικά ενός νομού αλλά και ως προς το σύνολο της χώρας γενικότερα. Στόχος της εργασίας είναι να συμβάλλει στην κατανόηση της εξέλιξης των μικρών ελληνικών πόλεων μέσω της μελέτης κάποιων προσδιοριστικών παραγόντων.

Μελετώντας το ελληνικό αστικό σύστημα, τις ιδιαιτερότητες του και την λειτουργία του, οι πόλεις που βρίσκονται στα χαμηλότερα επίπεδα ιεραρχίας αποτελούν το αντικείμενο της εργασίας μας. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται έντονη ανάπτυξη των μικρών αστικών κέντρων 4.000 έως 20.000 κατοίκων, η οποία ακολουθεί με κάποια καθυστέρηση εκείνη των μεσαίων πόλεων (Πετράκος και Μαρδάκης 1999). Πολλές από αυτές τις μικρές πόλεις αντλούν το δυναμισμό τους από τις σχέσεις τους με την ενδοχώρα αλλά και με περιφερειακά αστικά κέντρα, ενώ άλλες τον οφείλουν σε μεγάλο βαθμό σε εξωγενείς παράγοντες (Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη κλπ.). Το αξιοσημείωτο όμως είναι, ότι οι περισσότερες, είτε, ανήκουν στην πρώτη, είτε, στη δεύτερη περίπτωση τείνουν να μετατραπούν σε μικρούς πόλους ανάπτυξης στο εσωτερικό των χωρικών συστημάτων που ορίζουν και να ξεφύγουν από την απλή προσφορά στοιχειωδών εξυπηρετήσεων (Γούσιος 1999).

Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να εξετάσει τις πληθυσμιακές μεταβολές των μικρών πόλεων από το 1961-2001 και την διερεύνηση και τον προσδιορισμό εκείνων των παραγόντων που επηρεάζουν την εξέλιξη ενός μικρού αστικού κέντρου. Οι πιθανοί παράγοντες που θα μελετηθούν διακρίνονται σε δημογραφικούς, γεωμορφολογικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και άλλους παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί συσχετίζονται με την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων την περίοδο 1991-2001 προσδοκώντας μια σημαντική σχέση μεταξύ τους και στη συνέχεια, εξετάζονται με τη χρήση ενός υποδείγματος παλινδρόμησης, οι παράγοντες εκείνοι που συμβάλλουν περισσότερο στην ανάπτυξη των μικρών κέντρων.

Η αναδρομή στη διαθέσιμη βιβλιογραφία, οι στόχοι της εργασίας και μια σειρά κριτηρίων που τέθηκαν, οδήγησαν στην επιλογή μελέτης των αστικών κέντρων μεγέθους 3.500 – 20.000 κατοίκων μη πρωτευουσών νομών και όχι αστικών κέντρων που βρίσκονται μέσα στα όρια των νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης, αφού τα αστικά κέντρα αυτών των νομών αποτελούν είτε λειτουργικά τμήματα είτε δορυφόρους των δύο μεγάλων πολεοδομικών συγκροτημάτων της χώρας (Πετράκος και Μαρδάκης, 1999).

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η ιστορική αναδρομή της αστικοποίησης, τα αίτια δημιουργίας των πρώτων οικισμών, τα αίτια της αστικοποίησης και τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτήν. Επίσης, αναλύονται τα στάδια της αστικής ανάπτυξης και παρουσιάζονται τα είδη των πόλεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή της αστικοποίησης στην Ελλάδα από την ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Επίσης, περιγράφεται αναλυτικά η δομή του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων.

Ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο, στο οποίο προσδιορίζονται οι μικρές πόλεις όπως προκύπτουν από τη διαθέσιμη βιβλιογραφία αλλά και ποιες τελικά επιλέγονται για να μελετηθούν. Στη συνέχεια ακολουθεί μια περιγραφή των χαρακτηριστικών τους προκειμένου να σκιαγραφηθεί σε ένα πρώτο επίπεδο το προφίλ τους.

Αντικείμενο του τέταρτου κεφαλαίου είναι η εξέταση κάποιων βασικών θεωρητικών προσεγγίσεων κατανομής και ανάπτυξης των πόλεων (θεωρία κεντρικών τόπων, κανόνας τάξης μεγέθους, κανόνας κυρίαρχης πόλης) με σκοπό την ανάδειξη ορισμένων χαρακτηριστικών οικονομικής φύσεως των μικρών πόλεων, αλλά και των παραμέτρων που μπορεί να συνέβαλλαν στην εικόνα που οι μικρές πόλεις, αλλά και γενικότερα, το σύστημα αστικών κέντρων παρουσιάζει.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται οι παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των μικρών πόλεων. Για αυτούς τους παράγοντες προσδιορίζονται οι δείκτες που θα χρησιμοποιηθούν για να μελετηθεί, πρώτον, η συσχέτιση που παρουσιάζουν με το ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων την περίοδο 1991-2001 και δεύτερον, με την ανάλυση παλινδρόμησης για να προκύψει το υπόδειγμα που είναι και το ζητούμενο. Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζονται στο έκτο κεφάλαιο.

Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο διατυπώνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από όλη την παραπάνω ανάλυση των χαρακτηριστικών και των προσδιοριστικών παραγόντων εξέλιξης των μικρών πόλεων.

Επισημάνσεις - Δυσκολίες

Οι δυσκολίες που προέκυψαν κατά την εκπόνηση της παρούσας μελέτης αφορούν κυρίως τη συλλογή πρωτογενών στατιστικών στοιχείων, ακριβώς επειδή στις ανάλογες υπηρεσίες δεν υπάρχουν καταχωρημένα στοιχεία σε επίπεδο οικισμού, αλλά σε επίπεδο δημοτικού διαμερίσματος, δήμου, νομού, περιφέρειας ή χώρας και η όποια ταξινόμηση που υπάρχει, είναι διαφορετική σε κάθε απογραφή. Το αποτέλεσμα είναι να παίρνουμε ως παραδοχή ότι τα στοιχεία εκείνα που έχουν ως σημείο αναφοράς το νομό να ανταποκρίνονται και σε επίπεδο μικρής πόλης, π.χ το εισόδημα των κατοίκων. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν δείκτες που προέκυψαν από άλλες μελέτες και οι οποίοι είναι σε επίπεδο νομού.

Ακόμη, για την χιλιομετρική απόσταση των μικρών πόλεων από την πρωτεύουσα του νομού που ανήκει κάθε μικρή πόλη, χρησιμοποιήθηκε ο «Οδηγός Χιλιομετρικών Αποστάσεων του Οδικού Δικτύου της Χώρας» του Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ, που καταγράφει την απόσταση και όχι την χρονοαπόσταση μεταξύ των αστικών κέντρων του νομού, πράγμα που δυσκολεύει σημαντικά την μελέτη γιατί δεν λαμβάνεται υπόψη η ιδιαιτερότητα των νησιωτικών μικρών πόλεων.

Για την επίλυση του τεχνικού μέρους αυτής της εργασίας χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω προγράμματα:

1. *Microsoft Excel*: για τη δημιουργία και επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων και για τη δημιουργία των πινάκων και διαγραμμάτων.
2. *S.P.S.S 12.0*: για την επεξεργασία και στατιστική ανάλυση των στοιχείων, αφού έγινε συσχέτιση και ανάλυση παλινδρόμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει αναφορά στα αίτια και τις απαραίτητες συνθήκες που προκάλεσαν τόσο την εμφάνιση των πρώτων οικισμών όσο και τη συνεχή αύξηση του επιπέδου αστικοποίησης που εμφανίζεται παγκοσμίως.

Μπορεί κανείς να πει ότι η ανθρώπινη κοινωνία, από τα πρώτα βήματα της πάνω στη γη μέχρι σήμερα, πέρασε μέσα από τέσσερα βασικά στάδια στη φάση της αστικοποίησης. Στο πρώτο στάδιο, οι άνθρωποι είναι συλλέκτες καρπών, ψαράδες, κυνηγοί και είναι περιπλανώμενοι. Στο δεύτερο στάδιο, οι άνθρωποι είναι και βοσκοί και εξακολουθούν να είναι περιπλανώμενοι. Στο τρίτο στάδιο εξασκούν πια και την γεωργία, πράγμα που σημαίνει σταθερή εγκατάσταση σε κάποια περιοχή. Στο τελευταίο στάδιο εμφανίζεται το φαινόμενο της αστικοποίησης.

Βέβαια αυτό το κυρίαρχο γραμμικό μοντέλο αμφισβητείται. Για παράδειγμα, μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι πόλεις εμφανίζονται ήδη από το πρώτο στάδιο, γιατί αφενός πόλεις υπάρχουν από πολύ νωρίς στην ιστορία του ανθρώπου και αφετέρου ήδη από το στάδιο αυτό εμφανίζεται εμπόριο σε μακρινές αποστάσεις. Εξάλλου, ο Mumford (1961) υποστηρίζει ότι οι πόλεις στην αρχαία Αίγυπτο αναπτύχθηκαν ως κέντρα βασιλικής και εκκλησιαστικής εξουσίας.

¹ Λαμπριανίδης (2000), Αραβαντινός (1997)

Η επιβίωση των πρώτων ανθρώπων εξαρτιόταν από τη διαβίωση του ενός κοντά στον άλλο, για να μπορούν να προστατευθούν. Έτσι, στην αρχή ζούσαν περιπλανώμενοι σε μικρές ομάδες ενώ, στη συνέχεια, δημιούργησαν οικισμούς-πόλεις για άμυνα και επειδή προσέφεραν επιπλέον μια ποικιλία κοινωνικών και οικονομικών πλεονεκτημάτων σε κοινές προσπάθειες. Τόσο το εμπόριο, όσο και αργότερα η βιοτεχνία-βιομηχανία πετύχαιναν διάφορα οικονομικά οφέλη με τη χωροθέτηση τους μέσα σε αστικές περιοχές. Ανάμεσα σε άλλους σημαντικούς ρόλους, οι πόλεις αποτελούν κέντρα διοικητικού ελέγχου, εκπαίδευσης, πολιτισμού καθώς και σύγκλισης των αρτηριών επικοινωνίας (Berry et al. 1987).

Στην αρχή της Αγροτικής Επανάστασης, 7-10 χιλιάδες χρόνια πριν, ο πληθυσμός της Γης ήταν γύρω στα 5 εκατομμύρια. Η καλλιέργεια των φυτών και η εκτροφή των ζώων οδήγησε σε μια μακρά και διαρκή περίοδο αύξησης του πληθυσμού. Οι συγκεντρώσεις πληθυσμού, που στην αρχή περιορίζονταν στις περιοχές που εφαρμόζονταν κάποιοι αγροτικοί νεωτερισμοί, αργότερα απλώθηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η Αγροτική Επανάσταση οδήγησε σε πολλές βασικές αλλαγές. Ο άνθρωπος δεν εξαρτιόταν πλέον αποκλειστικά από τη φύση. Πολλοί άνθρωποι μπορούσαν να ζουν ο ένας κοντά στον άλλο, και μάλιστα με πιο υψηλό επίπεδο διαβίωσης. Έτσι άρχισαν να αναπτύσσονται οι μικροί οικισμοί, τα χωριά. Μια νέα κοινωνική οργάνωση δημιουργήθηκε για να επιλύει τις αυξημένες τριβές που προκλήθηκαν από αυτό καθαυτό το γεγονός ότι πολλά άτομα ζούσαν μαζί.

Η εμφάνιση και η ανάπτυξη των πόλεων προϋποθέτει την ύπαρξη μιας σχετικά ευημερούσας αγροτικής οικονομίας, που η λειτουργία της εξασφαλίζει το αναγκαίο πλεόνασμα, τη διακίνηση και την αποθήκευση τροφίμων, που μπορούν να υποστηρίξουν ένα μη αγροτικό πληθυσμό.

Αυτό που έχει σημασία να γνωρίζει κανείς, είναι ότι σε πολλά μέρη στον κόσμο η πόλη συνόδευσε ή ακολούθησε από κοντά το χωριό. Η γεωργία ξεπέρασε τη συλλογή και, στη συνέχεια, την παραγωγή για αυτοκατανάλωση και άρχισε να δημιουργεί πλεονάσματα, μόνο κάτω από την πίεση των αστικών κέντρων, που κατοικούνταν από τη διοίκηση μιας μορφής κράτους, διοίκηση που ενίοτε την κατείχαν κατακτητές-καταπιεστές.

Καθώς αυξανόταν η παραγωγή, αυξανόταν η αίσθηση ασφάλειας. Τα πλεονάσματα μπορούσαν να αποθηκευτούν για στιγμές ανάγκης. Επιπλέον, η ζωή στον οικισμό προσέφερε ασφάλεια (μόνιμη οχύρωση, άτομα που τον προστάτευαν) από εχθρικές ομάδες.

Ο αυξημένος πληθυσμός, η παραγωγή και οι διαπροσωπικές επαφές δημιούργησαν την ανάγκη για ομαδική δράση και οδήγησαν στη δημιουργία πολλών μη θρησκευτικών οργανώσεων. Μια πολιτική οργάνωση δημιουργήθηκε για να λύνει διαφορές, να κυβερνά και να παρέχει ηγεσία για συλλογική δράση στον πόλεμο και στα δημόσια έργα (π.χ. ύδρευση, αποχέτευση και δημιουργία δρόμων) τόσο της ενδοχώρας της πόλης όσο και του εσωτερικού της.

Συνοψίζοντας λοιπόν θα λέγαμε ότι η δημιουργία ενός οικισμού – πόλης, είναι συνέπεια των κοινωνικών αναγκών, δηλαδή την κάλυψη των βασικών ανθρωπίνων αναγκών που επιτυγχάνεται με την επικοινωνία και την συνοίκηση με άλλους ανθρώπους. Οι ανάγκες αυτές (Αραβαντινός 1997) είναι:

- 1) Ψυχοσωματικές ανάγκες, όπως της αυτοσυντήρησης και της αναπαραγωγής, της μαζικής άθλησης και άμιλλας, ο φόβος της μοναξιάς και γενικά οι ανάγκες για εξωτερίκευση των αισθημάτων.
- 2) Οικονομικές ανάγκες που οδηγούν στη συνένωση προσπαθειών για την επίτευξη καλύτερου οικονομικού αποτελέσματος. Από την ανάγκη αυτή προήλθε και ο καταμερισμός εργασίας, ουσιαστικός παράγοντας στην αύξηση της παραγωγικότητας που χαρακτηρίζει τη νεότερη οικονομική ιστορία του ανθρώπου.
- 3) Πνευματικές ανάγκες για μετάδοση εμπειρίας, πλουτισμό γνώσεων ανταλλαγή απόψεων. Είναι γνωστό άλλωστε ότι η μάθηση κατορθώνεται βασικά με την απευθείας επικοινωνία.
- 4) Θρησκευτικές ανάγκες που οδηγούν στην επιδίωξη του ανθρώπου να ταυτίσει την τύχη του με το «θείο» και να το λατρεύει.

Βέβαια, ο ρόλος των πόλεων σε σχέση με αυτών των μικρών οικισμών είναι σίγουρα πιο ουσιαστικός και πιο δυναμικός μιας και οι πόλεις αποτελούσαν το κέντρο της ζωής κάθε χώρας. Τα πλούτη από την ύπαιθρο και οι φόροι υποτέλειας από αλλού συγκεντρώνονταν στις πόλεις. Οι πόλεις προσέλκυαν ανθρώπους σαν μαγνήτης.

Αναπτύχθηκαν οι τέχνες και η εκπαίδευση, εμφανίστηκαν νέα επαγγέλματα όπως γιατροί, δικηγόροι κτλ. συγκεντρώθηκαν στις πόλεις. Η κυβέρνηση απασχολούσε έναν αυξανόμενο αριθμό ατόμων για να κατασκευάζουν και να συντηρούν το αποχετευτικό δίκτυο, τους δρόμους και το δίκτυο ύδρευσης.

Σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας οι πόλεις υπήρξαν αυτές που καθόριζαν την ταχύτητα των αλλαγών. Όλα τα πολιτιστικά επιτεύγματα στην ιστορία, οι τεχνολογικές καινοτομίες και οι πολιτικές κινήσεις προήλθαν από τις πόλεις. Οι πόλεις δημιουργούν όλες εκείνες τις απαραίτητες συνθήκες για την εμφάνιση νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και προτύπων ζωής. Η πόλη δεν αποτελεί μια στατική έννοια αλλά ένα σύστημα σε συνεχή ροή. Έτσι, μέσα στην πόλη κάποιες οικονομικές δραστηριότητες μπορεί να παρακμάσουν και στη συνέχεια ακόμη και να εκλείψουν τελείως, ενώ κάποιες άλλες να αναπτυχθούν και να ακμάσουν καθώς αυξάνονται οι επενδύσεις σε αυτές. Η ανάπτυξη μιας πόλης λειτουργεί με τρόπο συσσωρευτικό (cumulative) και επηρεάζεται έντονα από τις αλλαγές που συμβαίνουν στις οικονομικές της δραστηριότητες. Για να ερμηνευθεί λοιπόν γιατί κάποιες πόλεις αποτυγχάνουν να αναπτυχθούν ή ακόμη και παρακμάζουν, μπορούμε απλά να αντιστρέψουμε την κυκλική διαδικασία της σωρευτικής αιτιότητας (cumulative causation). Οι πόλεις παύουν να αναπτύσσονται ή και παρακμάζουν επειδή χάνουν βιομηχανικές μονάδες και πληθυσμό, συνθήκες δηλαδή που δημιουργούν αρνητική κατεύθυνση στη διαδικασία συσσώρευσης.

Εάν συγκριθεί πώς ήταν ο κόσμος το 19ο αιώνα και πώς είναι σήμερα, διαπιστώνεται η τεράστια αύξηση του αριθμού και του μεγέθους των πόλεων παράλληλα με τη μεγάλη αύξηση των εθνικών κρατών. Έτσι, ενώ το 1800 μόλις 3% του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε πόλεις με πάνω από 5.000 κατοίκους, το 1900 αυτό το ποσοστό έφτασε το 13% και το 1990 το 43% (Williams & Brunn 1993).

Στις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής η αστικοποίηση (urbanization) ακολούθησε και ήταν η συνεπεία της εκβιομηχάνισης και της οικονομικής ανάπτυξης. Οι πόλεις σε αυτές τις χώρες έφεραν ευημερία σε εκατομμύρια ανθρώπους που πριν ούτε μπορούσαν να τη διανοηθούν. Η ανάπτυξη συνοδεύτηκε και από μείωση της πληθυσμιακής αύξησης και επέτρεψε στις πόλεις να μεγαλώσουν γρήγορα και να αναπτυχθούν οικονομικά. Από την άλλη, στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της Λ. Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής η αστικοποίηση μερικώς μόνο συνέβη ως αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης και της οικονομικής

ανάπτυξης. Σε πολλές χώρες συνέβη ως αποτέλεσμα κυρίως των αυξανόμενων και ανεκπλήρωτων προσδοκιών των ανθρώπων της υπαίθρου, που συσσωρεύτηκαν στις πόλεις επιδιώκοντας να ξεφύγουν από τη μιζέρια. Αυτή η «πορεία προς τις πόλεις» («march to the cities») -που μάλιστα δε συνοδεύτηκε από μείωση των ρυθμών αύξησης του πληθυσμού όπως συνέβη στις αναπτυγμένες χώρες- οδήγησε σε εντυπωσιακή πληθυσμιακή έκρηξη των πόλεων (Williams & Brunn 1993).

1.2 Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

1.2.1 ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Στη πρώτα στάδια δημιουργίας των οικισμών υπάρχουν μια σειρά από λόγους, οι οποίοι προσδιορίζουν την κατανομή των οικισμών στο χώρο. Οι πρωταρχικοί αυτοί λόγοι είναι:

- I. Χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος: Οι οικισμοί δημιουργούνται κυρίως σε γόνιμα εδάφη, σε περιοχές όπου μπορεί να εξασφαλιστεί τροφή (π.χ. αλιεία, κυνήγι και κτηνοτροφία), σε περιοχές όπου υπάρχουν επαρκείς υδάτινοι πόροι και κυρίως πηγές ή σε περιοχές γύρω από τις οποίες υπάρχει δυνατότητα εξεύρεσης δομικών υλικών. Επίσης, οι κλιματολογικοί παράγοντες (θερμοκρασία, υγρασία, άνεμος κ.α) επιδρούν στη φυσιολογία και την ψυχολογία του ανθρώπου.
- II. Λόγοι στρατηγικής: Οικισμοί δημιουργούνται στα ορεινά, μακριά από τη θάλασσα, από το φόβο των πειρατών και των επιδρομέων (π.χ. Κέα, Πήλιο και Σαντορίνη). Σε κάποια φυσική έξαρση, για τη δημιουργία της λεγόμενης «ακρόπολης» (Αργός, Θήβα, Μυκίνες, Ρόδος και Λίνδος Ρόδου, Τίρυνθα κτλ.). Χωριά-αετοφωλιές δημιουργήθηκαν για αμυντικούς λόγους, όπως απειλή από επιδρομή πειρατών ή ληστρικών ενόπλων συμμοριών. Άλλα χτίστηκαν σε κάποια χερσόνησο (π.χ. Κωνσταντινούπολη, Μονεμβασία και Ν. Υόρκη), σε κάποιο απόκρυφο ή ελεγχόμενο κόλπο (π.χ. Ύδρα, Ναύπακτος: κάστρο-λιμάνι), στους μαιάνδρους ποταμών για την προφύλαξη του οικισμού από περισσότερες της μιας πλευρές (π.χ. Βέρνη, Marburg και Τολέδο), σε κάποια νησίδα (π.χ. Ile de la Cite, Παρίσι· Galma-Stan, Στοκχόλμη και Manhattan, Ν. Υόρκη) (Derruau 1987). Με την αλλαγή των συνθηκών, μόλις πάψουν, δηλαδή, να υφίστανται οι λόγοι στρατηγικής (π.χ. ασφάλειας) που οδήγησαν στην επιλογή της συγκεκριμένης θέσης

μιας πόλης, μπορεί να διαπιστωθεί ότι η θέση αυτή δεν είναι πολύ κατάλληλη. Για παράδειγμα, η τοποθεσία της Ν. Υόρκης ήταν εξαιρετική για μια εποχή, που το κύριο μέλημα ήταν η άμυνα από τις επιθέσεις των Ινδιάνων σήμερα όμως είναι άβολη, επειδή, όντας μια μακρόστενη χερσόνησος, αναγκάζει τους κατοίκους της να διατρέχουν μεγάλες αποστάσεις. Παρ' όλα αυτά, βέβαια, δεν είναι δυνατό να εγκαταλειφθεί, γιατί υπάρχει τεράστιο υπενδεδυμένο κεφάλαιο.

- III. Επικοινωνιακοί λόγοι: Η ανάγκη εξασφάλισης επικοινωνίας ανάμεσα στον οικισμό και με άλλους τόπους πιο απομακρυσμένους (κυρίως άλλους οικισμούς) οδηγεί στην τάση χωροθέτησης του οικισμού σε όσο το δυνατόν πλεονεκτικότερη θέση σχετικά με κάποιο κυκλοφοριακό δίκτυο, χερσαίο ή θαλάσσιο ή πρόσφατα και εναέριο.
- IV. Προϋπάρχοντα ανθρώπινα έργα: Μια υποτυπώδης αγροτική εγκατάσταση, ένας λατρευτικός χώρος, ένα μοναστήρι, ένας τάφος, ένα φυλάκιο, ένα στοιχειώδες τεχνικό έργο, είναι πολλές φορές αρκετά για να αποτελέσουν το ξεκίνημα για την ίδρυση ενός οικισμού. Η αρχική δημιουργία των παραπάνω ανθρώπινων έργων σε μια παρθένα τοποθεσία, μπορεί να προέκυψε από συγκεκριμένες ανάγκες, αλλά συχνά προκλήθηκε από τυχαία ή από ουσιαστικά γεγονότα, που συνέβηκαν σε μετακινούμενους πληθυσμούς (π.χ. μνήματα κάποιων που πέθαναν ή σκοτώθηκαν στη διάρκεια μετακίνησης ή σύρραξης), από δοξασίες κοινωνικών ομάδων, ή και ιδιοτροπίες ατόμων. Επομένως υπάρχει σε ένα κάποιο βαθμό και ο παράγοντας της τύχης στη χωροθέτηση του πρώτου ανθρώπινου έργου, που αργότερα προκάλεσε την ανάπτυξη του οικισμού.
- V. Αποστάσεις από άλλους οικισμούς: Η ύπαρξη των οικισμών σε μια περιοχή έγκειται και την οικιστική δομή που εμφανίζεται από τη συνδυασμένη θέση των μικρών και των μεγάλων οικιστικών κέντρων της γεωγραφικής ενότητας στην οποία ανήκει. Υποστηρικτής αυτής της άποψης εμφανίζεται να είναι ο Christaller (1933), και η θεωρία των «κεντρικών τόπων» που παρουσίασε. Σύμφωνα με τη θεωρία του, οι οικισμοί σε σχετικά ομοιογενείς, κυρίως αγροτικές, περιοχές τείνουν να δημιουργούνται σε θέσεις που σχηματίζουν μεταξύ τους εξαγωνικά πλέγματα στο χώρο (Βλέπε Κεφάλαιο 4.2)
- VI. Τέλος, στην επιλογή των πρώτων κατοίκων για τον τόπο εγκατάστασης του οικισμού πρέπει να λάβουμε υπόψη και το στοιχείο του τυχαίου και του

αυθόρμητου.

1.2.2 ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΛΟΓΟΙ

Στην προηγούμενη ενότητα έγινε λόγος για τα *πρωτογενή* κριτήρια κατανομής των οικισμών στο χώρο που εντοπίζονται στην προϊστορία και ιστορία των οικισμών. Σε αυτή την ενότητα, θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης εκείνων των λόγων που μπορεί να παίζουν κάποιο ρόλο για τη σημερινή κατανομή των οικισμών στο χώρο. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε σε δυο μηχανισμούς που μπορεί να επηρεάζουν αυτή την κατανομή. Συγκεκριμένα, η κεντρική εξουσία και η διοίκηση, ο Δημόσιος τομέας δηλαδή που εξασκεί μεγάλο μέρος του σχεδιασμού και προγραμματισμού μιας περιοχής και ο ιδιωτικός επιχειρηματικός τομέας που αυτός με τη σειρά του συμβάλλει με το τρόπο του. Έτσι ο Αραβαντινός (1997) διακρίνει τρεις κατηγορίες χώρου:

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι χώροι στους οποίους εφαρμόζεται μια *καθολικά σχεδιασμένη ανάπτυξη* με ευθύνη του δημόσιου τομέα. Είναι συνιστώσα της πολιτικής και ιδεολογίας που επικρατεί στις πιο οργανωτικά προωθημένες περιφέρειες των χωρών του υπαρκτού Σοσιαλισμού μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80. Έτσι, στο χωροταξικό σχέδιο μίας περιφέρειας θα καθοριστεί το ειδικό βάρος κάθε κριτηρίου ανάλογα με τους πρωταρχικούς στόχους που θα τεθούν και που θα μετεξελιχθούν και αυτοί σε παράγοντες (άρα και κριτήρια) για επιλογή ή αντίθετα αποκλεισμό περιοχών. Αυτοί μπορεί να είναι:

1. Οικονομικοί – αναπτυξιακοί παράγοντες π.χ χαμηλό κόστος γης, ύπαρξη πρώτων υλών ή θέσεων απασχόλησης όχι μακριά από τον οικισμό, μη ανοικοδόμηση εύφορης γης.
2. Κοινωνικοί παράγοντες, όπως κάλυψη άμεσων αναγκών στέγης και απαιτήσεις σε κοινωνική υποδομή.
3. Τεχνικοί/επιστημονικοί παράγοντες, π.χ αδυναμία ανοικοδόμησης σε ακατάλληλα λόγω σεισμών ή κατολισθήσεων εδάφη.
4. Εθνικοί/πολιτικοστρατηγικοί παράγοντες, όπως λόγω χάριν η ανάγκη για

εποικισμό ή ενίσχυση παραμεθόριων περιοχών παρά τα τυχόν αρνητικά λοιπά κριτήρια.

5. Πολιτισμικοί παράγοντες άμεσα συνδεδεμένοι με την ιστορία, τον πολιτισμό και το διατηρητέο τεχνητό περιβάλλον της περιοχής.
6. Οικολογικοί/περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως διατήρηση χλωρίδας, πανίδας φυσικών περιοχών, άρα αποκλεισμός τους από τη δόμηση.

Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι χώροι όπου ισχύει καθεστώς *ελεύθερης οικονομίας* αλλά με συγκροτημένες οργανωτικές δομές και σχετική αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού στη βάση συμμετοχικών διαδικασιών. Εδώ ισχύουν και οι παραπάνω παράγοντες αλλά θα προστεθούν και παράγοντες που σχετίζονται με συστήματα κινήτρων για την υλοποίηση μιας σχετικής πολιτικής αλλά και παράγοντες που προέρχονται από την ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η τρίτη κατηγορία αποτελείται «από χώρους με *μη σχεδιασμένη ανάπτυξη εκ μέρους του ευρύτερου δημόσιου τομέα (συμπεριλαμβανόμενων και των Ο.Τ.Α), είτε με την μη εξασφάλιση εκ μέρους του των κατάλληλων μηχανισμών εφαρμογής και ελέγχου, έστω και εάν στα 'χαρτιά' υφίσταται και πολιτική και σχεδιασμός*».

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες επιδρούν, επίσης σημαντικά, πάνω στην αξία γης. Η αξία γης είναι αυτή που μπορεί πια να επηρεαστεί αλλά και να επηρεάσει τις παρεμβάσεις του δημοσίου τομέα ή αντίστοιχα τις δραστηριότητες του ιδιωτικού επιχειρηματικού τομέα.

1.3 ΑΙΤΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Υπάρχουν μια σειρά από αίτια που οδηγούν στην αύξηση του πληθυσμού των αστικών κέντρων. Τα αίτια αυτά μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο βασικές κατηγορίες: αίτια *απομάκρυνσης* από την ύπαιθρο (push factors) και αίτια προσέλκυσης στην πόλη (pull factors).

Αίτια απομάκρυνσης από την ύπαιθρο: Η γη κάθε χώρας είναι δεδομένη, με τις ελάχιστες, βέβαια, εξαιρέσεις μεταβολής των συνόρων της. Η Αγροτική Επανάσταση στο τέλος του 19ου αιώνα επέτρεψε για πρώτη φορά στους αγρότες της Ευρώπης να παράγουν πλεόνασμα τροφίμων, ικανό να θρέψει ένα μεγάλο μη αγροτικό πληθυσμό.

Η γεωργική παραγωγή αυξήθηκε εξαιτίας των βελτιωμένων μεθόδων καλλιέργειας, των νέων καλλιεργειών, της εισαγωγής επιστημονικών μεθόδων στην καλλιέργεια (π.χ. υβρίδια, λιπάσματα, τρακτέρ και θεριστικές μηχανές) και στην εκτροφή ζώων, της βελτίωσης, τέλος, των επικοινωνιών και των μεταφορών. Η αύξηση του πληθυσμού στην αρχή βοηθούσε στην αύξηση της παραγωγικότητας στη γεωργία. Στη συνέχεια, όμως, ο πληθυσμός έφθασε σε κάποιο σημείο που η επιπλέον εργασία δεν προσέφερε αντίστοιχα μεγαλύτερα αποτελέσματα στην παραγωγή (νόμος της φθίνουσας οριακής απόδοσης). Ένα παράδειγμα είναι αυτό των ΗΠΑ, όπου η Αγροτική Επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία μείωση του ποσοστού των γεωργών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού. Ενώ το 1820 οι γεωργοί και αγρεργάτες αποτελούσαν το 72% του πληθυσμού, το 1930 μειώθηκαν σε 37% και το 1980 σε 2%.

Αίτια προσέλκυσης στην πόλη: Οι πόλεις δε γιγαντώθηκαν απλά επειδή οι συνθήκες παραμονής στην ύπαιθρο δεν ήταν ελκυστικές, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αλλά και εξαιτίας της ύπαρξης των «οικονομιών συγκέντρωσης» (agglomeration economies), ως αποτέλεσμα της εξυπηρέτησης μιας μεγάλης αγοράς που κατανέμεται σε μια μικρή γεωγραφική περιοχή. Έτσι, η Βιομηχανική Επανάσταση, που εισήγαγε το εργοστάσιο, επιτάχυνε την ανάπτυξη μεγάλων συγκεντρώσεων του πληθυσμού επιτείνοντας τη μαζική μετανάστευση του πλεονάζοντος πληθυσμού από την ύπαιθρο στα αναπτυσσόμενα εργοστάσια στις πόλεις. Οι οικονομίες κλίμακας, που δημιουργούνται στα αστικά κέντρα, μειώνουν το κόστος παραγωγής κάθε μονάδας, ενώ η μικρή απόσταση που χωρίζει τον αγοραστή από τον πωλητή στην πόλη, μειώνει το κόστος μεταφοράς των προϊόντων. Βέβαια, όπως υποστηρίζεται στη συνέχεια, υπάρχει κάποιο κρίσιμο μέγεθος των οικισμών σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό, πέραν του οποίου όχι απλά δεν αυξάνονται οι οικονομίες συγκέντρωσης αλλά μειώνονται κιόλας.

Εξάλλου, στα αστικά κέντρα λειτουργεί ο αστικός πολλαπλασιαστής. Δηλαδή, η κάλυψη κάθε νέας θέσης εργασίας που δημιουργείται σημαίνει ότι ο πληθυσμός αυξάνεται με την προσθήκη μιας νέας οικογένειας, που με τη σειρά της, επειδή χρειάζεται κατοικία και άλλες εξυπηρετήσεις (σχολείο, καταστήματα, νοσοκομεία κτλ.), δημιουργεί νέα απασχόληση στην παραγωγή κατοικίας αλλά και στις εξυπηρετήσεις. Οι πρόσθετοι εργαζόμενοι που χρειάζονται για την παραγωγή των κατοικιών και για τις εξυπηρετήσεις θα έρθουν πάλι με τις οικογένειές τους, οι οποίες επίσης έχουν ανάγκη από κατοικία και άλλες εξυπηρετήσεις κτλ.

Ένας άλλος παράγοντας προσέλκυσης στην πόλη είναι οι αλλαγές στη σχέση των τριών βασικών τομέων της οικονομίας. Συγκεκριμένα, η αύξηση του αστικού πληθυσμού και η αντίστοιχη μείωση του πληθυσμού της υπαίθρου συμβαδίζει με τη μείωση της σχετικής σημασίας των απασχολούμενων στη γεωργία και την αύξηση τους στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Από ένα σημείο και ύστερα, μάλιστα, μειώνεται και η σημασία του δευτερογενούς τομέα.

Τέλος, η επανάσταση στην τεχνολογία των μεταφορών σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στο δίκτυο των συγκοινωνιών (δρόμοι, σιδηροδρομικές γραμμές, λιμάνια κτλ.) επέτρεψε τη γρήγορη, οικονομική και με συνέπεια μεταφορά των τροφίμων και άλλων προϊόντων, καθώς και των πρώτων υλών για τη βιομηχανία, από μια ολόενα διευρυνόμενη περιοχή, που σύντομα ξεπέρασε κατά πολύ την άμεση ενδοχώρα του αστικού κέντρου (Berry et al. 1987, και Haggett 1983).

1.4 ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Σε κάθε χώρα υπάρχει ένας διαφορετικός τρόπος για να ορίσει κανείς έναν οικισμό, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται έτσι και η έννοια της αστικοποίησης. Η σύνδεση της αστικοποίησης με την υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, που είναι ίσως η πλέον διαδεδομένη άποψη, αποτελεί φαινόμενο του δυτικού κόσμου. Η αστικοποίηση πρέπει να περιλαμβάνει δυο στοιχεία:

- 1) Τον πολλαπλασιασμό των σημείων πληθυσμιακής συγκέντρωσης
- 2) Την αύξηση του μεγέθους των πληθυσμιακών συγκεντρώσεων

Δεν πρέπει να αποκλείσουμε επίσης τις τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνιολογικές συνιστάμενες.

Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η έννοια της αστικοποίησης είναι μεταβλητή καθώς επηρεάζεται άμεσα από τις νέες συνθήκες που τείνουν να επικρατήσουν (Carter 1972/1981).

Ο Berry εξετάζοντας το σύστημα αστικών κέντρων της νοτιοδυτικής Iowa διαπίστωσε, ότι «τα κέντρα ταξινομούνται σε μια κλίμακα 5 βαθμίδων (οικισμοί, χωριά, κωμοπόλεις, πόλεις και περιφερειακές πρωτεύουσες) σύμφωνα με τα επίπεδα ή βήματα της ιεραρχίας των κέντρων». Με μια πρώτη διαπίστωση, φαίνεται απλή αυτή η ταξινόμηση αλλά δεν είναι. Η εκβιομηχάνιση των ανεπτυγμένων χωρών προκάλεσε την εμφάνιση πολλών

νέων οικισμών και η διάκριση μεταξύ υπαίθρου και αστικού χώρου έγινε δυσδιάκριτη (π.χ. πόλεις που προέκυψαν από οικισμούς γύρω από τα ορυχεία άνθρακα στο Ρουρ της Γερμανίας). Η ανάπτυξη τεράστιων αστικών συγκεντρώσεων ουσιαστικά αφήνει πολύ μικρά τμήματα των ανεπτυγμένων χωρών εκτός αστικής ακτίνας επιρροής.

Αν και η εκβιομηχάνιση θεωρείται κύρια υπεύθυνη για την αστικοποίηση δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και της σύγχρονες τάσεις που ξεπερνούν σε μέγεθος κατά πολύ εκείνες του προηγούμενου αιώνα. Η μόνη ουσιαστική διαφοροποίηση είναι γεωγραφική, καθώς σήμερα η αστικοποίηση κυριαρχεί στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Εκείνο που έχουμε να παρατηρήσουμε γενικά για τις σύγχρονες πόλεις είναι ότι:

- ✓ Το μέγεθος των αστικών συγκεντρώσεων αυξάνεται και φαίνεται ότι η αστική ανάπτυξη δεν έχει όρια.
- ✓ Οι μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις μεγαλώνουν ταχύτερα από όλες τις υπόλοιπες.
- ✓ Στις βιομηχανικές χώρες παρατηρείτε μια μεγάλη ανακατανομή του πληθυσμού που οδηγεί τα κέντρα των πόλεων σε απώλειες, τόσο πληθυσμιακές όσο και οικονομικές, και τα προάστια σε κέρδη.
- ✓ Κάποιες από τις παλαιότερες μητροπόλεις εμφανίζουν σημάδια παρακμής (Carter 1972/1981).

1.5 ΛΟΓΟΙ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Αν κανείς θέλει να προσδιορίσει εκείνους τους παράγοντες που θα θεωρηθούν ως αυτοί που επηρεάζουν την αστικοποίηση σίγουρα θα πρέπει να αναφέρει αυτούς που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη, τις οικονομίες συγκέντρωσης και στις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Συγκεκριμένα:

Η οικονομική ανάπτυξη, όπως αυτή βιώνεται στις μέρες μας, αποτελείται από δυο κύριες συνισταμένες: την αυξανόμενη οικονομική εξειδίκευση και την προηγμένη τεχνολογία. Το κύριο χαρακτηριστικό και των δύο είναι η δημιουργία δεσμών που απαιτούν τη συγκέντρωση των ανθρώπων σε συγκεκριμένες περιοχές, δηλαδή την αστικοποίηση.

Οι οικονομίες συγκέντρωσης θα λέγαμε ότι απλά εξηγούν καλύτερα το αίτιο που δίνει τη δυνατότητα στις μεγαλύτερες πόλεις να έχουν και τους μεγαλύτερους ρυθμούς ανάπτυξης.

Οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που επηρέασαν τις πόλεις και τις οδήγησαν σε επιπλέον αύξηση της αστικοποίησης ήταν η εκβιομηχάνιση, η παγκοσμιοποίηση και γενικότερα η αλλαγή συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο (Carter 1972/1981).

1.6 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων σε έναν χώρο σχετικά περιορισμένο προκαλεί μια σειρά από προβλήματα που ουσιαστικά δημιουργούν και μια σειρά από ανωμαλίες στις σύγχρονες αστικές συγκεντρώσεις. Οι εν λόγω ανωμαλίες προκαλούν μια γενική ευθραυστότητα του συστήματος, με αποτέλεσμα κάθε τεχνικό πρόβλημα και κάθε απεργία να οδηγούν σε παράλυση όλων των λειτουργιών (Carter 1972/1981).

Τα προβλήματα που συναντάμε σήμερα στα αστικά κέντρα και ευθύνονται για τη δυσλειτουργία του συστήματος είναι:

- Η αύξηση της ανεργίας
- Η αύξηση του εισοδηματικού χάσματος μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, που οδηγεί στον κοινωνικό και αστικό διαχωρισμό
- Η αύξηση της εγκληματικότητας και γενικότερα της ανομίας
- Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος (ρύπανση της ατμόσφαιρας, ηχορύπανση, έλλειψη πόσιμου νερού, παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων αστικών λυμάτων και απορριμμάτων)
- Η κυκλοφοριακή συμφόρηση
- Η υποβάθμιση της ποιότητας του αστικού ιστού που βέβαια, προκαλούν μια σειρά από άλλα προβλήματα με τη γνωστή διαδικασία των αλυσιδωτών αντιδράσεων (Γετίμης 1999, Κότιος 1999).

1.7 ΑΣΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Οι λειτουργίες που φιλοξενούνται στα αστικά κέντρα θα μπορούσαν να χωριστούν σε 3 ειδικές κατηγορίες:

1. Λειτουργίες των κεντρικών τόπων ή γενικές υπηρεσίες που διεξάγονται σε μια λιγότερο ή περισσότερο εκτατική αλλά συνεχόμενη περιοχή
2. Μεταφορικές λειτουργίες που διεξάγονται σε σημεία τομής των μεγάλων κυκλοφοριακών αξόνων
3. Ειδικές λειτουργίες που εξυπηρετούν μη τοπικές και μη συνεχόμενες περιοχές. Τέτοιες λειτουργίες είναι η εξόρυξη, οι βιομηχανίες της παγκόσμιας αγοράς κλπ

Εκείνο που θα πρέπει να επισημανθεί σε αυτό το σημείο είναι ότι αν μια πόλη οφείλει την ύπαρξη της σε ειδικές λειτουργίες που χωροθετούνται εκεί που βρίσκονται οι πρώτες ύλες θα πρέπει να γίνεται μια πλήρης διερεύνηση της φύσης και του βαθμού εξειδίκευσης προκειμένου να διευκρινισθεί:

- Ο ρόλος της αστικής συγκέντρωσης στην εθνική ή στην περιφερειακή οικονομία
- Ποιες από τις λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στη συγκεκριμένη αστική κοινωνία συνδέονται με τις συγκεκριμένες μορφές εξειδίκευσης
- Η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη λειτουργία και τα μοντέλα χωροθέτησης που αποτελεί το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των γεωγράφων (Carter 1972/1981)

Η αξιολόγηση του ρόλου των πόλεων γίνεται μέσα από μια λίστα αστικών λειτουργιών:

- Τις «λειτουργίες πλουτισμού», που είναι η βιομηχανία, το εμπόριο, ο τουρισμός και οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και βασίζονται στις ροές κεφαλαίου
- Τις «λειτουργίες ευθύνης», που είναι η διοίκηση, η εκπαίδευση και η υγεία
- Τις «λειτουργίες δημιουργίας και μετάδοσης/διάχυσης» που είναι ο πολιτισμός, ο τρόπος ζωής, τα μέσα μεταφοράς και τα μέσα επικοινωνίας (Beaujeu – Garnier 1980/1995)

1.8 ΦΑΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι Klaassen & Scimeni (1981), διακρίνουν τέσσερις φάσεις στην αστική ανάπτυξη:

1. Αστικοποίηση (urbanization): στη φάση αυτή παρατηρούνται μετακινήσεις πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα. Στα αστικά κέντρα παρουσιάζονται πιέσεις για αύξηση του οικιστικού αποθέματος, της κοινωνικής υποδομής (σχολεία, πράσινο κτλ.) αλλά και των δικτύων (π.χ. νερού). Όσον αφορά τις αγροτικές περιοχές, εκεί παρατηρούνται προβλήματα λόγω της εγκατάλειψής τους.
2. Προαστιοποίηση (suburbanization): Τα αστικά κέντρα επεκτείνουν την ανάπτυξη τους στα προάστια. Αυτό δημιουργεί σύγκρουση δραστηριοτήτων για τη χρήση της γης (γεωργία-κατοικία κτλ.). Στις αγροτικές περιοχές συνεχίζονται τα προβλήματα λόγω της εγκατάλειψής τους.
3. Αποαστικοποίηση (Disurbanization): Μειώνονται οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα και αυξάνονται οι ρυθμοί σε κάποια μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα. Τα προβλήματα των αστικών κέντρων συνεχίζονται με πιέσεις στην προσφερόμενη κοινωνική υποδομή, κυκλοφοριακή συμφόρηση κτλ., κυρίως όμως είναι έντονη η υποβάθμιση των κεντρικών περιοχών τους (inner city areas). Προβλήματα αρχίζουν να εμφανίζονται και στα μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα που έγιναν ελκυστικά. Στις αγροτικές περιοχές επιτείνονται τα προβλήματα λόγω της συνεχιζόμενης εγκατάλειψής τους.
4. Επαναστικοποίηση (Reurbanization): Υπάρχει μια επανάκαμψη του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα αφενός λόγω της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης σε αυτά (παράγων έλξης – pull factor) και αφετέρου λόγω της υποβάθμισης των περιφερειακών περιοχών και της υπαίθρου (παράγοντες

απόθησης – push factors).

Παρόλα αυτά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι και η παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας έχει άμεσες επιπτώσεις στη δομή του αστικού ιστού. Η μορφή των πόλεων φαίνεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τις εξελίξεις στη διάρθρωση της οικονομίας. Έτσι, οι πόλεις πέρασαν από μια σειρά διαδοχικών φάσεων που απορρέανε από τις συνέπειες της οικονομικής διάρθρωσης και των αλλαγών που αυτή βίωνε.

Οι φάσεις του αστικού κύκλου, όπως τις ονομάζουν οι Πετράκος και Οικονόμου (1999), είναι οι εξής:

1. Αστικοποίηση - συγκεντροποίηση
2. Περιαστικοποίηση
3. Αποσυγκεντροποίηση
4. Επανασυγκεντροποίηση

Κάθε μια από αυτές τις φάσεις προέκυψε μέσα από έναν συνδυασμό συγκυριών που ήταν ως επί το πλείστον οικονομικής προέλευσης.

1.8.1 ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ

Η αστικοποίηση είναι η διαδικασία με τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια, καθώς ξεκίνησε με τη βιομηχανική επανάσταση για να ολοκληρωθεί τις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

Προέκυψε ως αποτέλεσμα της ανάγκης της βιομηχανίας να εκμεταλλευθεί τις εξωτερικές οικονομίες κλίμακας που μπορεί να προσφέρει μια πόλη. Τα οφέλη που προκύπτουν για μια επιχείρηση από τις εξωτερικές οικονομίες κλίμακας προέρχονται από το συνδυασμό 3 βασικών παραμέτρων:

- Υψηλό επίπεδο δραστηριότητας και υπηρεσιών
- Συσπείρωση ομοειδών επιχειρήσεων
- Εγγύτητα των διακλαδικών σχέσεων εισροών - εκροών μεταξύ των επιχειρήσεων

Στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, όπου η οικονομική βάση ήταν ασθενέστερη, η διαδικασία αυτή διήρκεσε για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Πετράκος και Οικονόμου 1999).

1.8.2 ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Η διαδικασία της περιαστικοποίησης άρχισε να παρατηρείται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 και ουσιαστικά ήταν το αποτέλεσμα της μετακίνησης των βιομηχανιών στον εξωαστικό χώρο.

Αιτία για την αποκέντρωση της βιομηχανίας υπήρξε η εισαγωγή των αυτοματοποιημένων γραμμών παραγωγής στις μεθόδους παραγωγής των βιομηχανικών μονάδων σε συνδυασμό με την αύξηση του κόστους της γης στο κέντρο των πόλεων εξαιτίας της διεκδίκησης της από πολλές δραστηριότητες. Βέβαια, σε αυτή την κατεύθυνση συνέτεινε και η αλλαγή των πολεοδομικών και περιβαλλοντικών επιλογών.

Η έξοδος της βιομηχανίας από τον αστικό ιστό εκείνη την περίοδο υπήρξε τόσο έντονη που οδήγησε σε νέα χωροθέτηση της κατοικίας. Γεγονός που μάλλον συνέβαλε στο να διατηρήσουν οι μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές τόσο την υπεροχή τους όσο και το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού τους.

Η πίεση για βιομηχανική αποκέντρωση στο ευρωπαϊκό νότο ήταν αναμφίβολα μικρότερη. Τόσο η ασθενέστερη βάση, όσο και η μεγαλύτερη ανοχή στην υποβάθμιση των περιβαλλοντικών συνθηκών συνέτειναν σημαντικά σε αυτή την κατάσταση (Πετράκος και Οικονόμου 1999).

1.8.3 ΑΠΟΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ

Οι πρώτες τάσεις αποσυγκέντρωσης εμφανίζονται στην Αμερική κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 για να έρθουν στη συνέχεια και στην Ευρώπη.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι ρυθμοί ανάπτυξης των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών μητροπολιτικών κέντρων πέφτουν κάτω από τους μέσους όρους

ανάπτυξης των χωρών τους. Αντίθετα, οι ρυθμοί ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών και των μικρών πόλεων φτάνουν τον εθνικό μέσο όρο ή και τον ξεπερνούν.

Αιτία για την εμφάνιση αυτής της διαδικασίας υπήρξε η αδυναμία των μητροπόλεων να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας λόγω της κρίσης και της αναδιάρθρωσης της βιομηχανίας.

Αυτή την περίοδο, η βιομηχανία συνεχίζει να φεύγει από τα μεγάλα αστικά κέντρα εξαιτίας της αύξησης του κόστους γης, που καταλήγει να αναδειχθεί σε βασικό παράγοντα χωροθέτησης των παραγωγικών μονάδων. Παράλληλα, σημειώνεται ανάπτυξη των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών δίνοντας τη δυνατότητα εγκατάστασης της παραγωγής μακριά από τη διοίκηση.

Τα γεγονότα αυτά αυξάνουν τον αριθμό των περιοχών που θα μπορούσαν δυνητικά να αναπτύξουν σημαντική βιομηχανική δραστηριότητα.

Όμως, το σημαντικότερο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η εξάντληση των εξωτερικών οικονομιών συγκέντρωσης των μεγάλων αστικών κέντρων εξαιτίας:

- της επιβάρυνσης των δικτύων μεταφοράς
- της αυξανόμενης φορολογίας
- της αυξανόμενης εγκληματικότητας
- της αύξησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων

Η κατάσταση αυτή ωφελεί ιδιαίτερα τις μικρότερες πόλεις που έχουν πλεονεκτική θέση σε σχέση με τα δίκτυα μεταφοράς σε συνδυασμό με άφθονη φθηνή γη (Πετράκος και Οικονόμου 1999).

1.8.4 ΕΠΑΝΑΣΥΓΚΕΝΤΡΟΠΟΙΗΣΗ

Η επανασυγκεντροποίηση ξεκινάει στα μέσα της δεκαετίας του '80. Οι πρωτεύουσες και τα μεγάλα αστικά κέντρα αρχίζουν να ανακτούν την αρχική τους θέση σημειώνοντας πληθυσμιακές αυξήσεις μεγαλύτερες του μέσου όρου των χωρών τους. Πρόκειται για μια διαδικασία στην οποία ο Νότος δεν έχει μπει ακόμα, καθώς λόγω της γενικότερης καθυστέρησης που υπήρξε κατά τις προηγούμενες φάσεις η αποσυγκεντροποίηση συνεχίστηκε και στη δεκαετία του '80.

Η εμφάνιση αυτής της διαδικασίας στις υπόλοιπες αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη οφείλεται στις διαρθρωτικές μεταβολές της οικονομίας που προέκυψαν μέσα από την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και ειδικότερα των υπηρεσιών, η χωροθέτηση των οποίων γίνεται με εντελώς διαφορετικά κριτήρια σε σχέση με τη χωροθέτηση της βιομηχανίας.

Οι εξωτερικές οικονομίες κλίμακας μπορεί πλέον να έχουν εξαντληθεί για τις βιομηχανίες, όχι όμως και για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες, όπως υπηρεσίες προς επιχειρήσεις, διοικητικά κέντρα μεγάλων εταιρειών, γραφεία συμβούλων επιχειρήσεων, μεγάλα νομικά γραφεία.

Οι συνθήκες είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές στις μητροπολιτικές περιοχές, καθώς εκεί συγκεντρώνονται:

- ευκαιρίες για επαφές και συναλλαγές
- άφθονο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό υψηλής στάθμης
- αναπτυγμένα δίκτυα μεταφορών που εξασφαλίζουν ταχεία σύνδεση με τον υπόλοιπο κόσμο

Σε αυτό το θετικό περιβάλλον έρχεται να συμβάλλει βέβαια και η μείωση των πιέσεων των τιμών στα κέντρα των πόλεων χάρη στα προγράμματα ανάπλασης και δημιουργίας νέων χώρων γραφείων, όπως έγινε στο Λονδίνο με τα Docklands, στο Παρίσι με τη La Defense ή στην περιοχή του λιμανιού στη Θεσσαλονίκη .

Όμως, οι τάσεις επανασυγκεντροποίησης φαίνεται να έχουν δυο διαστάσεις: την εθνική και την ευρωπαϊκή.

Σε εθνικό επίπεδο, παρατηρείται ενίσχυση των εθνικών μητροπολιτικών κέντρων και των μεγάλων πόλεων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενισχύονται εκείνες οι μητροπόλεις που κατέχουν την υψηλότερη θέση στην ευρωπαϊκή ιεραρχία (Πετράκος και Οικονόμου 1999).

1.8.5 ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΡΟΑΣΤΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Έχοντας κατανοήσει τις φάσεις του αστικού κύκλου και τις αιτίες εμφάνισης τους θεωρείται σκόπιμο να ασχοληθούμε συνοπτικά με την έννοια της προαστιοποίησης που αποτελεί και βασικό σημείο αναφοράς όλων των φάσεων.

Ο βαθμός της προαστιοποίησης μιας πόλης εξαρτάται από δυο παραμέτρους:

- τη συνολική γεωμετρία της αστικής ανάπτυξης
- τον πραγματικό προαστιακό χαρακτήρα των περιφερειακών περιοχών

Η απλή παρατήρηση της ανάπτυξης συγκεκριμένων προαστίων και όχι της διαδικασίας της προαστιοποίησης συνολικά μας οδηγεί πολλές φορές σε λανθασμένες εκτιμήσεις για την προαστιοποίηση κάποιων μεγάλων πόλεων. Έτσι, σύμφωνα με τον Εμμανουήλ (1999) υπάρχουν περιπτώσεις όπου παρά την ταχύτερη πληθυσμιακή αύξηση της περιφέρειας της πόλης δεν έχουμε προαστιοποίηση. Αυτό συμβαίνει όταν:

- η κεντρική ζώνη αυξάνει πληθυσμιακά το ίδιο ή και περισσότερο από τις περιφερειακές ζώνες
- ο πληθυσμός της κεντρικής ζώνης αυξάνει σε μικρότερο βαθμό από ότι στις περιφερειακές αλλά ο πληθυσμός των ενδιάμεσων ζωνών αυξάνεται περισσότερο
- η πληθυσμιακή αύξηση των περιφερειακών ζωνών οφείλεται σε επέκταση των ορίων της πόλης
- τα προάστια στα οποία σημειώνεται πληθυσμιακή αύξηση δεν φιλοξενούν προαστιακές λειτουργίες
- η πληθυσμιακή αύξηση των περιφερειακών περιοχών είναι σημαντική όσον αφορά τα ποσοστά αλλά είναι μικρή σε απόλυτα μεγέθη σε σχέση με την πόλη (Εμμανουήλ 1999).

Προαστιακό πρότυπο

Θεωρητικά, η προαστιακή στέγαση είναι συνυφασμένη με τη μονοκατοικία. Η δόμηση είναι αραιή, δίνοντας τη δυνατότητα για τη δημιουργία πολλών ανοιχτών χώρων και κυρίως πολλών χώρων πρασίνου. Στην πραγματικότητα, όμως, η ονομασία του προαστίου αποδίδεται πολλές φορές σε περιοχές που απλά καθιερώθηκε να ονομάζονται έτσι, ενώ στην ουσία δεν πληρούν καμιά από τις παραπάνω προϋποθέσεις.

Στην Ελλάδα, το ρόλο των προαστίων μοιάζει να παίζει τελικά η β' κατοικία, καθώς ιδιαίτερα στην Αθήνα, τόσο η εγγύτητα αυτών των περιοχών στο κέντρο της πόλης όσο και ο χαρακτήρας τους παραπέμπουν σε προαστιακές δομές (Εμμανουήλ 1999).

1.9 ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Μια από τις πρώτες προσπάθειες ταξινόμησης των πόλεων έγινε από την Επιτροπή Υγείας των Πόλεων στη Βρετανία το 1840. Σύμφωνα με αυτήν την πρόταση οι πόλεις χωρίζονται σε:

- Μητροπόλεις
- Βιομηχανικές πόλεις
- Διάσημες πόλεις λιμάνια
- Μεγάλες πόλεις με υγρό στοιχείο
- Πρωτεύουσες νομών και άλλες σημαντικές πόλεις της ενδοχώρας που δεν αποτελούν διοικητικά κέντρα

Σε μια προσπάθεια καταγραφής των υπολοίπων συστημάτων ταξινόμησης θα τις χωρίσουμε σε κατηγορίες ανάλογα με τη μέθοδο που χρησιμοποιούν (Carter 1972/1981).

1.9.1 ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Αποτελεί την πρώτη μορφή ανάλυσης των αστικών λειτουργιών. Οι ομάδες ταξινόμησης ορίζονται περιγραφικά και οι πόλεις κατανέμονται υποκειμενικά.

Μια από τις πρώτες προσπάθειες αυτού του είδους ήταν του Μ. Augousseau στο άρθρο του «*Η κατανομή του πληθυσμού: ένα κατασκευαστικό πρόβλημα*» που περιλάμβανε 6 κατηγορίες τις οποίες στη συνέχεια χώριζε σε υποκατηγορίες. Το βασικό

πρόβλημα αυτής της ταξινόμησης ήταν η σύγχυση των λειτουργιών με τους χωροταξικούς όρους (Carter 1972/1981).

1.9.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Πρόκειται για ταξινομήσεις με βάση τα αντικειμενικά στατιστικά στοιχεία. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται είναι οι χρήσεις γης και τα ποσοστά απασχόλησης. Το βασικό πρόβλημα αυτών των ταξινομήσεων είναι ότι οι ομαδοποιήσεις που πραγματοποιούνται δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα (Carter 1972/1981).

1.9.3 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Οι κατηγορίες σε αυτή την ταξινόμηση προκύπτουν στατιστικά από το ίδιο πρωτογενές υλικό με τη στατιστική περιγραφή. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεση μας αναλύονται και δεν περιγράφονται απλά κάποια φαινόμενα που παρατηρούνται "δια γυμνού οφθαλμού" (Carter 1972/1981).

1.9.4 ΜΕΛΕΤΕΣ ΒΑΣΙΖΟΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Αν ο μελετητής καταφέρει να απομονώσει τη βασική συνιστώσα της οικονομίας μιας πόλης τότε έχει βρει το στοιχείο που προκαλεί την ανάπτυξη της πόλης ή αυτό που τη δημιουργεί. Αυτό είναι και το κλειδί για τη μελέτη των τοπικών πλεονεκτημάτων και της τοπικής ανάπτυξης και θα έπρεπε να αποτελεί τη βάση της (Carter 1972/1981).

1.9.5 ΠΟΛΥΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Βασίζεται στη δημιουργία ενός πίνακα συσχέτισης για όλα τα πιθανά ζεύγη των μεταβλητών. Πρόκειται, ουσιαστικά για την πλέον σύνθετη διαδικασία ταξινόμησης πόλεων (Carter 1972/1981).

1.10 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Μέχρι στιγμής έγινε μια συνοπτική αναφορά στον κόσμο των συστημάτων πόλεων. Διευκρινίσθηκε ότι πρόκειται για πολύπλοκα σύνολα που αποτελούνται από μια σειρά κόμβους - πόλεις διαφορετικών χαρακτηριστικών (έκταση, πληθυσμός, οικονομία κλπ). Προκειμένου, όμως, να κατανοηθούνε ακόμα καλύτερα τα συστήματα πόλεων θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη μια παρουσίαση των διαφόρων κατηγοριών πόλεων που συναντιόνται σήμερα στον παγκόσμιο χάρτη. Διαπιστώνεται ότι άλλες χαρακτηρίζονται από την οικονομική τους ιδιότητα, άλλες από το φυσικό ανάγλυφο, άλλες από την έκταση και γενικότερα το μέγεθος τους και, τέλος, άλλες από μια ιδιότητα που τους προσδίδει ο χώρος όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Οι κατηγορίες πόλεων που συναντάμε σήμερα είναι οι:

- Μητροπόλεις
 - ✓ Παγκοσμιούπολεις
 - ✓ Περιφερειακά κέντρα
 - ✓ Εθνικές πρωτεύουσες
 - ✓ Πόλεις - πύλες
- Πόλεις μεσαίου μεγέθους
 - ✓ Πόλεις που βρίσκονται σε στρατηγικές θέσεις
 - ✓ Πόλεις δορυφόροι
 - ✓ Πόλεις σε αγροτικές περιοχές
 - ✓ Παραμεθόριες πόλεις
- Μικρές πόλεις

Δεν θα προχωρήσουμε σε διεξοδική ανάλυση των παραπάνω κατηγοριών. Όσο αφορά τις μικρές πόλεις, είναι το θέμα της διπλωματικής εργασίας που θα μελετηθεί παρακάτω εκτενέστερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οργάνωση του συστήματος αστικών κέντρων στην Ελλάδα διακρίνεται από την κυριαρχία των δύο μεγάλων Πολεοδομικών Συγκροτημάτων της χώρας, του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Πρωτευούσης (ΠΣΠ) και του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ), όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου υπάρχει έντονη μετακίνηση πληθυσμού από την ύπαιθρο προς τις δύο μεγάλες πόλεις, γεγονός που συνδέεται με τη συσσώρευση σε αυτές του κύριου όγκου της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας και με τη δυσκολία του αγροτικού τομέα να προσφέρει στους κατοίκους της υπαίθρου ικανοποιητικές διεξόδους απασχόλησης. Στις επόμενες δεκαετίες ο πληθυσμός των πόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης σταθεροποιείται γεγονός που έχει να κάνει με την ανακοπή της έντασης του μεταναστευτικού ρεύματος που διέκρινε την προηγούμενη περίοδο και είχε σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση του πληθυσμού στην επαρχία και την ανάδειξη κάποιων πόλεων σε σημαντικά κέντρα, τα οποία καλούνται να αναβαθμίσουν το ρόλο τους σε συνάρτηση με την ενδοχώρα τους.

Σ' αυτό το τμήμα της διπλωματικής εργασίας γίνεται μια ιστορική ανασκόπηση της αστικοποίησης στην Ελλάδα από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα. Στη συνέχεια, εξετάζονται οι ιδιαιτερότητες, η δομή, η ιεραρχία και η λειτουργία του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων και τέλος παρουσιάζονται ποιες είναι οι μελλοντικές τάσεις του ελληνικού αστικού συστήματος.

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

2.2.1 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗΣ³

Ο υψηλός βαθμός κατακερματισμού του ελληνικού χώρου παρά το ότι με τα σημερινά κριτήρια αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη ενός μεγάλου τμήματος του, δεν είχε την ίδια δυσμενή επίδραση ιστορικά. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας, ακριβώς αυτή η μορφή εξασφάλιζε στις δυσπρόσιτες περιοχές τη σχετική ανεξαρτησία από τον τουρκικό έλεγχο. Η διάρθρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων, όπως πραγματοποιήθηκε από την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους από τους Τούρκους μέχρι σήμερα χαρακτηρίζεται από πόλωση.

Αντιθέτως, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η διάρθρωση αυτή είναι πλήρως αντιστραμμένη. Η πρωτεύουσα ήταν ένα χωριό 3.000 κατοίκων, ο Πειραιάς δεν αποτελούσε σημαντικό λιμάνι και περιμετρικά, δηλαδή στα Επτάνησα, στη Μακεδονία, στη Θράκη, στα νησιά του Αιγαίου, στην Κρήτη καθώς και στις ορεινές περιοχές της ηπειρωτικής χώρας υπήρχαν σημαντικά κέντρα εμπορικά, βιοτεχνικά, ναυτιλιακά και παραδοσιακών καλλιιεργειών. Η χωρική αυτή διάρθρωση όπως διαμορφώθηκε είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις διοικητικές, οικονομικοκοινωνικές δομές που επικρατούσαν σε διάφορες χρονικές περιόδους. Για παράδειγμα την περίοδο πριν την απελευθέρωση, η έλλειψη ενός ενιαίου κεντρικού συστήματος ελέγχου, που να πηγάζει από ένα κέντρο εξουσίας στον ελλαδικό χώρο και η περιορισμένη δυνατότητα επικοινωνίας, συντέλεσαν στη δημιουργία και διατήρηση συνθηκών ύπαρξης πολλών και διαφορετικών ανθρωπογεωγραφικών ενοτήτων.

Από τη σύσταση του ελληνικού κράτους και μετά επικράτησε ένα ισχυρά συγκεντρωτικό διοικητικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα με έδρα την Αθήνα που από το 1834 είναι η πρωτεύουσα του. Ακριβώς αυτή η μορφή του συστήματος ανέτρεψε την προηγούμενη δομή μεταφέροντας τη δυναμική από την περίμετρο στο κέντρο. Στη συνέχεια η αναπτυξιακή δράση επεκτάθηκε ακτινικά έτσι που η απόσταση μιας περιοχής από το κέντρο να περιορίζει σημαντικά το γενικό επίπεδο ανάπτυξης της.

³ Πηγή: Κατοχιανού και Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη (1989)

2.2.2 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η επιλογή της Αθήνας ως Πρωτεύουσας το 1834, αποτέλεσε την αφετηρία για τη δημιουργία ενός αστικού δικτύου με κυρίαρχη την Πρωτεύουσα, η οποία εξελίχθηκε διαχρονικά σε πόλο έλξης του μεγαλύτερου τμήματος του πληθυσμού καθώς επίσης και της πολιτικοδιοικητικής, οικονομικής και κοινωνικοπολιτιστικής δραστηριότητας της χώρας.

Στο σχήμα 2.1 παρουσιάζεται η εξέλιξη της αστικοποίησης⁴ στην Ελλάδα, για τα έτη 1848, 1889, 1940, 1981 και σύμφωνα με τις προσαρτήσεις εδαφών στις ανάλογες χρονολογίες. Επίσης παρουσιάζονται τα σημαντικά⁵ αστικά κέντρα της χώρας για κάθε χρονική περίοδο.

Αναλύοντας τις διάφορες χρονικές περιόδους, το 1848 η χώρα είχε τα εδάφη της πρώτης επικράτειας. Το ποσοστό αστικοποίησης ήταν μόλις 10%. Το αστικό δίκτυο αποτελούνταν από την Αθήνα και άλλα δύο αστικά κέντρα, την Ερμούπολη και την Πάτρα, με τάξη μεγέθους κατά φθίνουσα σειρά. Στην Πρωτεύουσα περιλαμβάνονταν μόνο ο Δήμος Αθηναίων ενώ ο Πειραιάς δεν αποτελούσε ακόμη σημαντικό λιμάνι. Η Ερμούπολη όφειλε το μέγεθος της στο ότι διέθετε ένα σημαντικό λιμάνι που εξυπηρετούσε το διαμετακομιστικό εμπόριο και επιπλέον ήταν το πρώτο βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Η Πάτρα ήταν σημαντικό κέντρο διότι αποτελούσε το κέντρο μιας ευρύτερης σταφιδοπαραγωγικής περιοχής. Σημειώνεται ότι την περίοδο αυτή λόγω απουσίας αξιόλογης χερσαίας συγκοινωνιακής υποδομής, είναι εμφανής η συμβολή των λιμένων στην αστικοποίηση αφού όλα τα σημαντικά κέντρα της εποχής είναι εμπορικά λιμάνια.

Την επόμενη χρονική περίοδο, με την προσάρτηση των νησιών του Ιονίου το 1864 τα οποία είναι ήδη αστικοποιημένα και της Θεσσαλίας το 1881, δημιουργείται ένα πρώτο επίπεδο για χωρικές αναδιαρθρώσεις με χρονικό ορίζοντα το 1889. Ο Πειραιάς άρχισε να γίνεται το πρώτο εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Ο πληθυσμός της Πρωτεύουσας το 1889 στην οποία ενσωματώθηκε και ο Πειραιάς, πενταπλασιάστηκε σε σχέση με το 1848. Από τα 13 αστικά κέντρα του

⁴ Ο όρος αστικοποίηση ορίζεται εδώ με τη στατιστική έννοια, δηλαδή ως ποσοστό του αστικού πληθυσμού μιας περιοχής επί του συνολικού πληθυσμού της.

⁵ Ως σημαντικό κέντρο ορίζεται το αστικό κέντρο που ο πληθυσμός του είναι άνω του μέσου αστικού μεγέθους εκτός της πρωτεύουσας

συστήματος τα 6 ήταν σημαντικά: Αθήνα, Πάτρα, Κέρκυρα, Ερμούπολη, Ζάκυνθος και Αίγιο (κατά φθίνουσα σειρά μεγέθους).

Τη χρονική περίοδο 1889-1940 η αυξητική τάση της αστικοποίησης αποτελεί φυσικό επακόλουθο της ανάπτυξης των συγκοινωνιακών υποδομών σε παράκτιες περιοχές, της εισροής κεφαλαίων από δανειοδοτήσεις ή Έλληνες του εξωτερικού, της επέκτασης της εδαφικής επικράτειας με τις νέες προσαρτήσεις και της εισροής 1,2 εκατομμυρίων προσφύγων από τη Μικρά Ασία που στην πλειονότητα τους εγκαταστάθηκαν σε αστικές περιοχές. Στο τέλος αυτής της περιόδου ο πληθυσμός της Πρωτεύουσας είχε επταπλασιαστεί αναφορικά με το 1889. Το ποσοστό όμως αύξησης της ήταν μικρότερο από το σύνολο της χώρας, ο συνολικός πληθυσμός της μετά το 1900 αυξήθηκε σημαντικά με τις προσαρτήσεις της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου, Κρήτης και νησιών Αιγαίου. Ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε το 33% του συνολικού, και το μέσο αστικό μέγεθος πλην της Πρωτεύουσας ήταν 29.000 κάτοικοι. Δεκαπέντε αστικά κέντρα ξεπερνούσαν το μέσο αστικό μέγεθος μέσα στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονταν τότε πια τα κέντρα των Ιόνιων Νησιών και η Ερμούπολη.

Τη χρονική περίοδο 1940-1981 συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές με κύρια αίτια το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και την προσάρτηση των Δωδεκανήσων. Η περίοδος χαρακτηρίστηκε από έντονη κινητικότητα πληθυσμού (εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και τελευταία παλιννόστηση). Η Πρωτεύουσα τριπλασιάστηκε πληθυσμιακά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, κατείχε το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού και πάνω από το μισό του αστικού. Η κυριαρχία της επί των υπόλοιπων αστικών κέντρων είναι πλέον εμφανής. Η αστικοποίηση έχει προχωρήσει από το 33% στο 58% του πληθυσμού, το μέσο μέγεθος κέντρου έχει ανέλθει στις 44.000 κατοίκους, και 13 αστικά κέντρα είναι άνω του μέσου αστικού μεγέθους.

Την δεκαετία 1981 – 1991 ο βαθμός αστικοποίησης παραμένει ο ίδιος σε σχέση με το 1981, 58,80% και 58,10% αντίστοιχα. Το μέσο μέγεθος αστικού κέντρου είναι λίγο μικρότερο στις 43.000 κατοίκους ενώ αυξητική τάση παρουσιάζει ο αριθμός πόλεων που είναι άνω του μέσου μεγέθους. Συνολικά έχουμε 17 «σημαντικά»⁶ αστικά κέντρα. Πληθυσμιακές αυξητικές τάσεις παρουσιάζουν τα κέντρα μεσαίου και

⁶ Το αναφερόμενο μέγεθος είναι το μέσο μέγεθος αστικών κέντρων χωρίς την Πρωτεύουσα, και ως σημαντικό χαρακτηρίζονται εκείνα τα αστικά κέντρα που το μέγεθος τους είναι μεγαλύτερο από το μέσο μέγεθος αστικού κέντρου

μικρότερου μεγέθους ενώ στις μητροπολιτικές περιοχές έχουν περιοριστεί σημαντικά οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού.

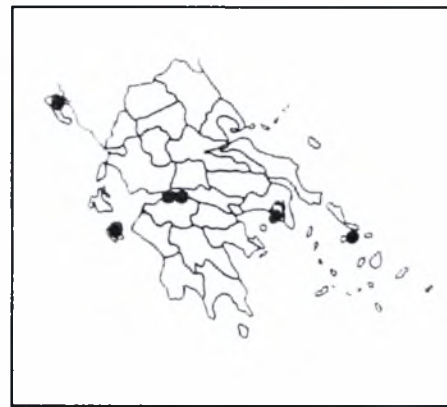
Σχήμα 2.1: Η εξέλιξη της αστικοποίησης στην Ελλάδα

Εθνική επικράτεια και μέσο μέγεθος αστικών κέντρων 1848,1889,1940,1981

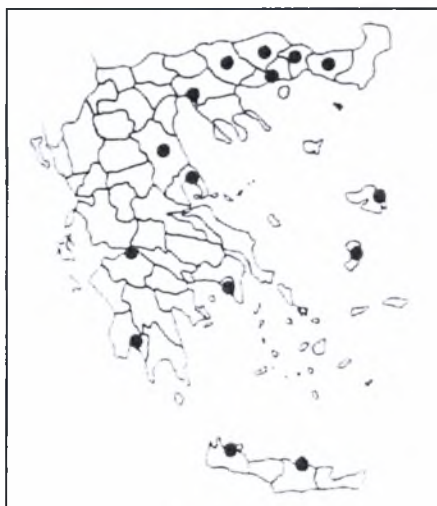
1848

Μέσο μέγεθος αστικού
κέντρου 14.000 κάτοικοι

1889

Μέσο μέγεθος αστικού
κέντρου 16.000 κάτοικοι

1940

Μέσο μέγεθος αστικού
κέντρου 29.000 κάτοικοι

1981

Μέσο μέγεθος αστικού
κέντρου 44.000 κάτοικοι

Πηγή: Κατοχianού Δ. και Θεωδώρα - Μαρκογιαννάκη Ε. (1989)

Την δεκαετία 1991-2001 ο βαθμός αστικοποίησης παραμένει στα ίδια επίπεδα με αυτό του 1991, με μια πολύ μικρή αύξηση. Το 2001 είναι 59,70% ενώ το 1991 είναι μόλις 58,80%. Το μέσο μέγεθος αστικού κέντρου είναι λίγο μεγαλύτερο από 44.000 κατοίκους ενώ αυξητική τάση παρουσιάζει ο αριθμός των μικρών πόλεων (5.000-20.000 κατοίκους). Συνολικά έχουμε 19 «σημαντικά» αστικά κέντρα.

Συμπερασματικά, το Ελληνικό αστικό σύστημα παρουσίασε τάσεις συγκεντροποίησης καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Έπειτα, κατά την επόμενη δεκαετία (μέχρι το 1991) παρουσίασε εξισσοροπητικές τάσεις, οι οποίες σταθεροποίησαν σε κάποιο βαθμό την κατάσταση. Σε τελική ανάλυση, την τελευταία δεκαετία διαπιστώθηκε (μέχρι το 2001) μια ελαφριά τάση αποσυγκέντρωσης στο σύστημα αστικών κέντρων της χώρας (Παυλέας και Πετράκος 2005).

2.3 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Το ελληνικό αστικό σύστημα παρουσιάζει σημαντικές ιδιαιτερότητες ως προς τη δομή και τη λειτουργία του σε σχέση με τα υπόλοιπα αστικά συστήματα της Ευρώπης. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε φυσικούς, οικονομικούς και συγκυριακούς παράγοντες οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια:

α) Περιφερειακότητα και απομόνωση

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού αστικού δικτύου συντελεί η περιφερειακότητα της χώρας σε σχέση με τον ζωτικό οικονομικοκοινωνικό της χώρο, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκτός από τις δυσκολίες πρόσβασης, η έλλειψη φυσικών συνόρων με την Ευρωπαϊκή Ένωση και η διατήρηση τυπικών και όχι ουσιαστικών σχέσεων με τις γείτονες χώρες, οδηγεί σε απομόνωση εκτεταμένα τμήματα της ελληνικής επικράτειας τα οποία αποτελούν και εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, καθώς υπόκεινται σε ένα ασταθές γεωπολιτικό περιβάλλον.

β) Φυσικός κατακερματισμός

Το γεωμορφολογικό υπόβαθρο της χώρας αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για εύκολη πρόσβαση και ικανοποιητική επικοινωνία. Οι ορεινοί όγκοι, το αρχιπέλαγος με τα πολυάριθμα νησιά, και ο φυσικός κατακερματισμός του

ηπειρωτικού τμήματος με τη διαπλοκή γης και θάλασσας έχει οδηγήσει ιστορικά στην κατάτμηση του ελληνικού χώρου σε διακριτές αλλά και ασύνδετες ενότητες. Όσον αφορά το μέγεθος των ενοτήτων αυτών, είναι κατά κανόνα μικρό και δεν επιτρέπει τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας. Ο υψηλός βαθμός κατάτμησης έχει σαν αποτέλεσμα το μοναδιαίο κόστος των υποδομών σύνδεσης να είναι συνήθως υψηλό σε σχέση με την ευρωπαϊκή ενδοχώρα.

γ) Χαμηλή πυκνότητα

Τα μορφολογικά προβλήματα επιτείνονται από τη χαμηλή πυκνότητα κατοίκησης της χώρας. Η εκτεταμένη διασπορά (μεγάλος αριθμός αστικών κέντρων και υψηλός βαθμός κατάτμησης των διοικητικών μονάδων της τοπικής αυτοδιοίκησης) αυξάνει ακόμη περισσότερο το κόστος της τεχνικής υποδομής, των αστικών υπηρεσιών και του κοινωνικού εξοπλισμού. Η ολοκλήρωση των φυσικών προϋποθέσεων, δηλαδή των υποδομών των μεταφορών για την εξασφάλιση της εσωτερικής συνοχής, τη διασύνδεση και την αύξηση της λειτουργικότητας των αστικών κέντρων, είναι ιδιαίτερα δαπανηρή.

δ) Πρόσφατη αστικοποίηση

Η αστικοποίηση στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε ιστορικά πολύ πρόσφατα και μάλιστα με ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς με αποτέλεσμα η δημόσια παρέμβαση να μην μπορεί να ακολουθήσει τους ρυθμούς της, και να είναι σθεναρή και ανεπαρκής. Γνωστά επακόλουθα των παραπάνω είναι η υστέρηση της αστικής υποδομής, η συμφόρηση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος στις μεγάλες πόλεις. Έτσι λοιπόν, η αστική υποδομή στην Ελλάδα δεν έχει ανάγκη μόνο από εκσυγχρονισμό αλλά και ουσιαστικές συμπληρώσεις.

2.4 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Το ελληνικό αστικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλή ιεραρχία η οποία αντικατοπτρίζεται σε μία αυστηρά ιεραρχημένη διοικητική δομή. Διακρίνονται τρία επίπεδα ιεραρχίας.

Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται η πρωτεύουσα της χώρας η οποία παρουσιάζει υψηλό βαθμό κυριαρχίας από άποψη πληθυσμού και δραστηριοτήτων, τουλάχιστον όσον αφορά το βαθμό συγκέντρωσης. Το ελληνικό αστικό σύστημα είναι

τόσο συγκεντρωτικό ώστε η κυριαρχία της Αθήνας να είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη κάθε άλλου κράτους της Ένωσης. Στη συνέχεια ακολουθεί ως δεύτερος πόλος ανάπτυξης η Θεσσαλονίκη ως διοικητικό-οικονομικό κέντρο καθώς και κέντρο υπηρεσιών σε μία ευρύτατη ενδοχώρα στο βορειοελλαδικό και βαλκανικό χώρο.

Οι δύο μητροπολιτικές περιοχές, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, οριοθετούν το βασικό αναπτυξιακό άξονα της χώρας S κατά μήκος του οποίου χωροθετούνται τα μεσαία αστικά κέντρα τα οποία συνθέτουν το δεύτερο επίπεδο ιεραρχίας: Βόλος-Λάρισα-Πάτρα-Καβάλα καθώς και μία σειρά από ενδιάμεσες πόλεις μικρότερου μεγέθους που με τη σειρά τους συμβάλουν στην ενίσχυση της δυναμικής του άξονα. Το δεύτερο επίπεδο ιεραρχίας συμπληρώνεται με το Ηράκλειο, επίκεντρο ανάπτυξης του βόρειου άξονα της Κρήτης. Οι πόλεις αυτές είναι περιφερειακά κέντρα διοίκησης και υπηρεσιών με οικονομική επιρροή σε μία ευρύτερη ενδοχώρα.

Και τέλος, στο κατώτερο επίπεδο ιεραρχίας βρίσκονται οι πόλεις μικρότερου μεγέθους. Στην πλειοψηφία τους είναι διοικητικά κέντρα σε επίπεδο νομού ή πόλεις με κρίσιμο μέγεθος που με τις λειτουργίες που προσφέρουν, ολοκληρώνουν την ιεραρχική διοικητική δομή της χώρας (Σχήμα 2.2).

Σχήμα 2.2 Επίπεδα ιεραρχίας

2.5 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Πριν αναλυθεί το πώς λειτουργεί το ελληνικό αστικό σύστημα θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι το σύνολο των αστικών κέντρων του ελληνικού χώρου θεωρείται ότι υπόκεινται στη «θεωρία των γενικών συστημάτων». Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή ένα σύστημα είναι ένα σύνολο από αλληλοεξαρτώμενα πράγματα ή μέρη, μία ομάδα αντικειμένων που σχετίζονται ή αλληλεπιδρούν, στην περίπτωση μας αστικά κέντρα, έτσι ώστε να απαρτίζουν μία ενότητα (Κατοχιανού και Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη 1989) Κάθε μέρος του συστήματος μπορεί να θεωρηθεί και αυτό με τη σειρά του ένα σύστημα, ενώ και το συνολικό σύστημα μπορεί να εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σύστημα. Έτσι λοιπόν, ένα περιφερειακό σύστημα αστικών κέντρων εντάσσεται σε ένα εθνικό σύστημα αστικών κέντρων, που και αυτό μπορεί να ενταχθεί σε ένα διακρατικό για παράδειγμα αστικό σύστημα.

Ειδική μορφή του συστήματος αποτελεί το «δίκτυο». Στη περίπτωση των αστικών κέντρων διακρίνονται δύο τύποι «δικτύων» πόλεων (Μπεριάτος 2004). Είναι τα δίκτυα τύπου I (Δίκτυα κοινωνικής και οικονομικής ανωδομής) όπου πρόκειται για λειτουργικά χωρικά δίκτυα. Εδώ οι αστικές συγκεντρώσεις βρίσκονται σε μία χωρική γειτνίαση, επικοινωνούν μεταξύ τους με ικανοποιητικές συνδέσεις, οι ροές μεταξύ τους είναι φυσικές και η δομή τους είναι περισσότερο ή λιγότερο ιεραρχημένη. Ο βασικός στόχος αυτής της οργάνωσης του χώρου είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του αστικού συστήματος.

Τα δίκτυα τύπου II (διαστικά και διεθνή δίκτυα συνεργασίας) είναι τα πιο «μοντέρνα» δίκτυα τα οποία έχουν προκύψει από τις ανάγκες οικονομικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα δίκτυα αυτά δεν στηρίζονται σε μία χωρική αλλά θεματική λογική. Δεν υπάρχει γεωγραφική εγγύτητα αλλά ανταλλαγή εμπειριών, τεχνογνωσίας κ.λ.π. μεταξύ πόλεων για αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων. Η δομή τους δεν είναι ιεραρχημένη αλλά ευέλικτη και υπάρχει ισοτιμία. Η υλοποίηση των συνεργασιών αυτών στηρίζεται σε εθελοντική και όχι αναγκαστική βάση.

Το ελληνικό αστικό σύστημα είναι ένα από τα πλέον ανισοκατανομημένα αστικά συστήματα τόσο από άποψη πληθυσμού όσο και οικονομικών δραστηριοτήτων. Παρουσιάζει υψηλό βαθμό πόλωσης στους δύο βασικούς αστικούς πόλους της χώρας,

στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Καταρχήν το αστικό σύστημα διαρθρώνεται από ένα μεγάλο αριθμό μικρών αστικών κέντρων της τάξης των 10.000 – 30.000 κατοίκων, τα οποία στερούνται υποδομής και υπηρεσιών, και δεν είναι ικανά να εξυπηρετήσουν την αγροτική ενδοχώρα. Αντιθέτως υπάρχει ένας πολύ μικρός αριθμός μητροπολιτικών περιοχών άνω των 300.000 κατοίκων (μόλις δύο τον αριθμό) και ένας μικρός αριθμός μεσαίων πόλεων της τάξης 100.000-150.000 κατοίκων (Πάτρα-Λάρισα-Βόλος-Ηράκλειο) οι οποίες προσπαθούν να διαδραματίσουν ένα ενδιάμεσο ρόλο μεταξύ της αγροτικής ενδοχώρας και των μεγάλων αστικών κέντρων.

Χωροταξικά τα μεγάλα αστικά κέντρα είναι χωροθετημένα κατά μήκος του γνωστού άξονα S στον οποίο έχει συγκεντρωθεί το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας αφήνοντας τον περιμετρικό χώρο σε υστέρηση. Με αποτέλεσμα, στη μεν πρωτεύουσα να εμφανίζονται προβλήματα συμφόρησης, περιβαλλοντικής υποβάθμισης και υψηλές τιμές στους συντελεστές παραγωγής, στη δε περιφέρεια βασικές ελλείψεις σε υποδομές και υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό αποτελεί και το μεγάλο περιφερειακό πρόβλημα της χώρας που δεν οφείλεται μόνο στο πρόβλημα της απομόνωσης των εκτεταμένων περιοχών του ελληνικού αστικού χώρου και στην έλλειψη ικανοποιητικών λειτουργικών συνδέσεων με τα επιμέρους «στοιχεία» του συστήματος, αλλά και στον περιορισμένο βαθμό αποκέντρωσης που συντελείται από το ελληνικό διοικητικό σύστημα και στην απουσία στρατηγικής αναπτυξιακής πολιτικής για τα αστικά κέντρα με στόχο προς ένα πιο ισόρροπο αστικό σύστημα (Κατοχιανού και Θεοδωρή – Μαρκογιαννάκη 1989, ΕΜΠ 1997)

2.6 ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Για το ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων και την εξέλιξη του διατυπώνονται δύο απόψεις. Μία ευρέως διαδεδομένη άποψη είναι αυτή που υποστηρίζει ότι η μητροπολιτική συγκέντρωση έχει αρχίσει να υποχωρεί με τη σταθεροποίηση του πληθυσμού του ΠΣΠ, και την ταχεία αύξηση πληθυσμού των μικρότερων πόλεων (Κατοχιανού και Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη 1989, Katochianou 1992). Η άλλη άποψη εκτιμά ότι οι τάσεις τριτογενοποίησης και διεθνοποίησης της οικονομίας δημιουργούν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα για την Αθήνα, και πιθανόν να οδηγήσουν σε τάσεις «επιστροφής στην μητρόπολη», τάσεις οι οποίες συμβαδίζουν και με τις πρόσφατες

διαπιστώσεις στη διεθνή πραγματικότητα (Πετράκος και Κοτζαμάνης 1994, Πετράκος και Τσουκαλάς 1999, Παυλέας και Πετράκος 2005). Αν και η διεθνής εμπειρία ακόμη και η Ευρωπαϊκή δεν είναι ούτε συμπαγής ούτε εύκολα μεταφερόμενη στην ελληνική πραγματικότητα λόγω των σημαντικών διαφορών των αστικών συστημάτων, εντούτοις δεν μπορεί και να αγνοηθεί.

Αναλυτικότερα η *πρώτη άποψη* υποστηρίζει ότι ο δυναμισμός των μητροπολιτικών περιοχών τείνει να μειωθεί, και ότι τα αστικά κέντρα μεσαίου μεγέθους εμφανίζουν στο σύνολο τους σαφή πληθυσμιακό δυναμικό και αναπτύσσονται με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς των μητροπολιτικών περιοχών και των πόλεων μικρότερου μεγέθους. Ως επιχειρήματα για την αποσυγκέντρωση και ενίσχυση των μικρών και μεσαίων πόλεων αναφέρονται η εξάντληση των εξωτερικών οικονομιών κλίμακας για τη βιομηχανία στα μεγάλα αστικά κέντρα (Henderson 1986, Nakamura 1985), το αυξανόμενο κόστος μεταφοράς και επικοινωνίας (Wheaton and Shishido 1981), η περιβαλλοντική υποβάθμιση καθώς επίσης και οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτήν την άποψη για τους δύο σημαντικούς πόλους προσέγκυσης επενδύσεων, η Αθήνα είναι δύσκολο να διαδραματίσει τον αναμενόμενο ρόλο είτε σε σχέση με την ενδοχώρα της που αποτελεί το σύνολο της ελληνικής επικράτειας, είτε σε σχέση με το διεθνή της ρόλο ως Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα σε συνθήκες περιβαλλοντικής υποβάθμισης, έλλειψης εξοπλισμού και συμφόρησης. Όσον αφορά τη Θεσσαλονίκη, οι προοπτικές διαγράφονται πιο ευοίωνες λόγω του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει στο Βαλκανικό χώρο στο βαθμό βέβαια που θα καταφέρει να τον υλοποιήσει.

Οι μεσαίες πόλεις, με τη βελτίωση των υποδομών, τον εκσυγχρονισμό της παραγωγικής τους βάσης και τη διεθνοποίηση τους μπορούν να επιτύχουν ένα εξισορροπητικό ρόλο ανάμεσα στις μητροπολιτικές περιοχές και τις μικρότερες πόλεις.

Τέλος για τις πόλεις μικρότερου μεγέθους η οικονομική τους απόδοση με εξαίρεση αυτές που έχουν ωφεληθεί από την ανάπτυξη της γεωργίας ή του τουρισμού, είναι ανάλογη της απόστασης από το βασικό αναπτυξιακό άξονα της χώρας και τη σχετική τους απομόνωση.

Αναλύοντας τη *δεύτερη άποψη*, αυτή υποστηρίζει ότι οι εξελίξεις για τις μητροπολιτικές περιοχές δεν θα είναι δυσοίωνες. Ο δυναμισμός της Θεσσαλονίκης αναμένεται να συνεχιστεί και στο μέλλον, ιδιαίτερα με το νέο Βαλκανικό της ρόλο και την επέκταση της οικονομικής της ενδοχώρας. Τα πράγματα περιπλέκονται λίγο στο αστικό πλέγμα της Αθήνας, όπου υπάρχουν δύο αντίρροπες τάσεις που επηρεάζουν την προοπτική του. Από τη μία πλευρά η εμφανής λειτουργική αναποτελεσματικότητα του ΠΣΠ εξαιτίας του κορεσμού των δικτύων, δημιουργεί τάσεις αποσυγκεντροποίησης που έχουν ήδη εκδηλωθεί από την προηγούμενη δεκαετία. Από την άλλη όμως πλευρά οι τάσεις τριτογενοποίησης της οικονομίας και οι ανάγκες συνύπαρξης του τριτογενή τομέα με άλλες παραγωγικές δραστηριότητες και μεγάλα μεγέθη αγορών λειτουργούν ανασταλτικά στις προηγούμενες τάσεις. Οι αρνητικές δηλαδή οικονομίες συγκέντρωσης που έχουν καταγραφεί εξαιτίας του δευτερογενή τομέα δεν οδηγούν σε μείωση της μητροπολιτικής συγκέντρωσης καθώς συνυπάρχουν την τελευταία δεκαετία με θετικές και ίσως ισχυρότερες οικονομίες συγκέντρωσης στον ανερχόμενο τριτογενή τομέα που ευνοούν τις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις (Πετράκος και Τσουκαλάς 1999)

Όσον αφορά τις προοπτικές εξέλιξης για τις μεσαίες και μικρότερες πόλεις, με βάση την άποψη αυτή, δε διαγράφονται ιδιαίτερα αισιόδοξες λόγω της έντονης αποβιομηχάνισης που υφίστανται και το ότι ο τριτογενής τους τομέας, είτε παραμένει παραδοσιακός (λιανικό εμπόριο και τοπικής κλίμακας υπηρεσίες), ή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό. Τελικώς, και η άποψη αυτή καταλήγει να υποστηρίζει ότι και οι πόλεις αυτές σε ένα εξωτερικό και όχι εσωτερικό περιβάλλον, σε ένα ενιαίο οικονομικό χώρο και σε συνθήκες υγιούς συνεργασίας μεταξύ τους για τη διαμόρφωση ενός πανευρωπαϊκού συστήματος αστικών κέντρων, μπορούν να αναβαθμίσουν το ρόλο τους στο αστικό σύστημα και να έχουν αισιόδοξες προοπτικές.

Συγκρίνοντας τις δύο απόψεις, παρατηρεί κανείς ότι δεν διαφέρουν σημαντικά. Η διαφορά τους εντοπίζεται κυρίως στις εξελίξεις για τις μητροπολιτικές περιοχές. Η πρώτη άποψη σκιαγραφεί το μέλλον τους να είναι λιγότερο αισιόδοξο, ενώ η δεύτερη να είναι περισσότερο αισιόδοξο και ότι τελικώς θα καταφέρουν να διατηρήσουν την έντονη κυριαρχία τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΜΙΚΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κύριο γνώρισμα της οργάνωσης του Ελληνικού αστικού συστήματος αστικών κέντρων είναι η επικυριαρχία του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Πρωτεύουσας (ΠΣΠ) στον υπόλοιπο αστικό πληθυσμό, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, ενώ παρουσιάζει ένα από τα πλέον ανισοκαταναμημένα συστήματα αστικών κέντρων διεθνώς (Πετράκος και Μαρδάκης, 1999). Στην διάρκεια αυτής της περιόδου υπάρχει έντονη μετακίνηση πληθυσμού από την ύπαιθρο προς τις δύο μεγάλες πόλεις, γεγονός που συνδέεται με τη συσσώρευση σε αυτές του κύριου όγκου της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας και με τη δυσκολία του αγροτικού τομέα να προσφέρει στους κατοίκους της υπαίθρου ικανοποιητικές διεξόδους απασχόλησης.

Στις επόμενες δεκαετίες, ο πληθυσμός των πόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης σταθεροποιείται γεγονός που έχει να κάνει με την ανακοπή της έντασης του μεταναστευτικού ρεύματος που διέκρινε την προηγούμενη περίοδο και από τη διατήρηση του αγροτικού πληθυσμού στην περιφέρεια.

Η ένταξη της χώρας στην ΕΕ που σήμαινε μεταξύ άλλων την αποδοχή και υιοθέτηση του κοινοτικού καθεστώτος για τη γεωργία (Κοινή Αγροτική Πολιτική) αλλά και ο κορεσμός των μεγάλων αστικών κέντρων, τόσο λόγω περιβαλλοντικής επιβάρυνσης όσο και λόγω αύξησης της ανεργίας συντέλεσαν στη συγκράτηση του πληθυσμού της περιφέρειας, η οποία αποκτά σταδιακά όλο και

σημαντικότερο ρόλο στα πλαίσια των ευρωπαϊκών πολιτικών για την οικονομική και κοινωνική συνοχή του ευρωπαϊκού χώρου.

Η δομή του ελληνικού υπαίθρου χώρου χαρακτηρίζεται από την οργάνωση του οικιστικού δικτύου βάσει μιας πλειάδας μικρών οικισμών διαμορφώνοντας χωρικά συστήματα τα οποία αντιστοιχούν σε συγκεκριμένα συστήματα παραγωγής. Τα χωρικά αυτά συστήματα προσδιορίζουν (και προσδιορίζονται από) την ύπαρξη ενός ευρύτερου χωρικού συστήματος (χωρικές ενότητες τις οποίες πολώνουν οι μικρές πόλεις μεγέθους όσο περίπου οι επαρχίες). Σ' αυτά, τη μόνη αστική συγκέντρωση αξιόλογου μεγέθους αποτελούν οι μικρές πόλεις οι οποίες επηρεάζουν εμφανώς τις εξελίξεις στο εσωτερικό της δικής τους ενδοχώρας τους και κατ' επέκταση και εκείνων των μεσαίων αστικών κέντρων (Γούσιος 1999).

Έτσι, ένα σημαντικό τμήμα της υπαίθρου οργανώνει γύρω από τα μικρά αστικά κέντρα της την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική του ζωή. Η οργάνωση αυτή επιτρέπει στην τοπική κοινωνία να αντισταθεί ως ένα βαθμό στις οικονομικές εξελίξεις που μέσω της συγκέντρωσης και της μεγέθυνσης των επιχειρήσεων εντείνουν τη μεταφορά κεφαλαίων προς τα γειτονικά και πιο απόμακρα αστικά κέντρα.

Επιπλέον, πολλά μικρά αστικά κέντρα αποτελούν τόπο ανακοπής της συνεχιζόμενης εξόδου πληθυσμού από ιδιαίτερα αποδυναμωμένες αγροτικές περιοχές (π.χ. περιοχές παραμεθόριας ζώνης) (Γιαννακού 1995), ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου τα μικρά αστικά κέντρα που λειτουργούν στο εσωτερικό της υπαίθρου γνωρίζουν, παρά την καθυστέρηση στις διαδικασίες διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας κι ένταξη σε νέα δίκτυα εξωτερικών αγορών, σημαντική δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη η οποία συνδέεται κύρια με την πρόοδο του γεωργικού τομέα, την πολυαπασχόληση και την αύξηση της τοπικής κατανάλωσης (Γούσιος 1999)

Ένα ακόμη σημείο που αξίζει να επισημανθεί είναι ότι τα μικρά αστικά κέντρα δεν παρουσιάζουν φαινόμενα κορεσμού τα οποία χαρακτηρίζουν τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα (υποβάθμιση αστικού περιβάλλοντος, υψηλές τιμές γης κλπ) δημιουργώντας έτσι επιπλέον δυνατότητες και προοπτικές για την προσέλκυση νέου και τη συγκράτηση του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού χωρίς να αποκλείεται και το ενδεχόμενο προσέλκυσης νέων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Παράλληλα, η ύπαρξη ευνοϊκών συνθηκών που σχετίζονται με την ανάπτυξη πολιτικών αποκέντρωσης αρμοδιοτήτων κι εξασθένησης του κράτους και δράσεων ενίσχυσης του τοπικού και περιφερειακού παράγοντα, δημιουργούν νέες ευκαιρίες, η αξιοποίηση των οποίων είναι δυνατόν να συμβάλει στην ανάπτυξη των μικρών πόλεων και της ενδοχώρας τους και στην άσκηση ενός ουσιαστικού ρόλου μεταξύ της ενδοχώρας τους και του έξω κόσμου. Στην ίδια άλωστε κατεύθυνση λειτουργεί και η αξιοποίηση της τεχνολογικής προόδου που μειώνει την απόσταση και δημιουργεί νέα χωρικά κι οικονομικά δεδομένα.

Οι παραπάνω λόγοι διαμορφώνουν ένα αρκετά ευρύ φάσμα προβληματισμού γύρω από τη σημασία των μικρών αστικών κέντρων - μικρών πόλεων δεδομένων και των συνθηκών που διαμορφώνονται από το διεθνές περιβάλλον που απαιτεί αύξηση της ανταγωνιστικότητας των αστικών κέντρων, διεύρυνση των αγορών και τελικά διεθνοποίηση της οικονομίας όπου τα μικρά αστικά κέντρα καλούνται να αναζητήσουν και να προσδιορίσουν το ρόλο και την ταυτότητα τους σε συνάρτηση με την ενδοχώρα τους, στον περιφερειακό, εθνικό και διευρυμένο ευρωπαϊκό χώρο, ξεφεύγοντας από την απλή προσφορά στοιχειωδών εξυπηρετήσεων.

3.2 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

3.2.1 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ένα από τα πρώτα θέματα που προέκυψαν στη παρούσα εργασία ήταν ο προσδιορισμός του μεγέθους των πόλεων που μπορούν να θεωρηθούν μικρές και να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης. Από άποψη πληθυσμιακού μεγέθους, οι διαθέσιμες πηγές μας επέτρεψαν την καταγραφή των παρακάτω προσεγγίσεων οι οποίες ποικίλουν ανάλογα με τα κριτήρια, τον προβληματισμό και τη φιλοσοφία που διέπει την κάθε έρευνα καθώς και την προέλευση αυτής.

Έτσι, στον ελληνικό χώρο ως μικρές πόλεις αναγνωρίζονται αστικές συγκεντρώσεις με πληθυσμιακό μέγεθος που κυμαίνεται από λίγες χιλιάδες μέχρι λίγες δεκάδες χιλιάδες κατοίκους. Ενδεικτικά αναφέρονται:

(α) Μικρές αγροτικές πόλεις πληθυσμού 4.000 - 20.000 κατοίκων (Γούσιος 2004),

(β) Μικρές πόλεις πληθυσμού 10.000 - 30.000 κατοίκων (Παπαγιάννη 1999),

(γ) Μικρά και μεσαία αστικά κέντρα (μη πρωτεύουσες Νομών) με πληθυσμό 4.000 - 30.000 κατοίκων (Ευστράτογλου 1998),

(δ) ενώ σε δύο σχετικές έρευνες για το ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων η έννοια της πόλης έχει αφετηρία τους 5.000 κατοίκους (Πετράκος και Μαρδάκης 1999, Παυλέας και Πετράκος 2005)

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το πληθυσμιακό μέγεθος που προσδιορίζει τη μικρή πόλη περιλαμβάνει και αστικές συγκεντρώσεις μεγαλύτερες από αυτές που συναντώνται στην ελληνική βιβλιογραφία. Έτσι, με βάση τη EUROSTAT και διάφορα ευρωπαϊκά κείμενα, μικρές πόλεις θεωρούνται κέντρα με πληθυσμό 10.000 - 50.000 κατοίκους.

Είναι φανερό ότι το πληθυσμιακό κριτήριο θεώρησης της μικρής πόλης παρουσιάζει αποκλίσεις μεταξύ της ελληνικής και ξενόγλωσσης (ευρωπαϊκής) βιβλιογραφίας. Έτσι, για παράδειγμα, μια πόλη 40.000 κατοίκων θα μπορούσε να εμφανιστεί σε ένα ελληνικό σύγγραμμα ως μια πόλη μεσαίου μεγέθους ενώ η ίδια πόλη να θεωρείται σε μια έκθεση της ΕΕ αστικό κέντρο μικρού μεγέθους. Μεταξύ άλλων, η διαφορά αυτή θα μπορούσε να αποδοθεί:

- I. Στη διαφορετική δομή του συστήματος αστικών κέντρων στην Ελλάδα το οποίο χαρακτηρίζεται από έλλειψη αστικών κέντρων με ενδιάμεσα μεταξύ των δύο ακραίων βαθμίδων (πόλεις άνω των 100.000 και πόλεις με πληθυσμό που δεν ξεπερνά λίγες δεκάδες χιλιάδες) μεγέθη.
- II. Στη συγκριτική θεώρηση που μπορεί να γίνεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο όπου συμμετέχει πλήθος μεγάλων πόλεων και διαφορετική κλίμακα μεγεθών, ώστε μια αστική συγκέντρωση 40.000 κατοίκων να κατατάσσεται στις μικρές.

Σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση της επικρατούσας αντίληψης για το μέγεθος των μικρών πόλεων στην Ελλάδα αποδίδεται στην παραδοσιακή προσέγγιση του θέματος από την ΕΣΥΕ η οποία παίρνει ως μέγεθος αφετηρίας των πόλεων τους 10.000 κατοίκους. Ο προβληματισμός που αναπτύσσεται, ωστόσο,

στην παρούσα εργασία που ασχολείται με το χώρο της υπαίθρου επεκτείνεται και σε αστικές συγκεντρώσεις αρκετά μικρότερες οι οποίες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία λαμβάνοντας υπόψη τον αγροτικό τους χαρακτήρα και την οργάνωση της ελληνικού υπαίθρου χώρου αλλά και μια σειρά ειδικότερων λόγων που έχουν αναφερθεί στην εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου.

3.2.2 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΜΙΚΡΗΣ ΠΟΛΗΣ

Όπως φαίνεται, η υιοθέτηση μιας εκ των παραπάνω προσεγγίσεων γύρω από το μέγεθος των μικρών πόλεων δεν είναι τόσο προφανής και για το λόγο αυτό στην επιλογή του μεγέθους μελέτης υπεισέρχονται μια σειρά κριτηρίων ποιοτικού χαρακτήρα. Στη συγκεκριμένη, επομένως περίπτωση και συνεκτιμώντας τα δεδομένα που προκύπτουν αλλά και τις διαθέσιμες πηγές, θεωρήθηκε σκόπιμο η ανάλυση να περιλάβει αστικά κέντρα που να έχουν 3.500 - 20.000 κατοίκους τουλάχιστον μια φορά από τις διαθέσιμες απογραφές (1961 – 2001).

Τα κριτήρια αυτά είναι:

(α) Η διάκριση μεταξύ αστικών κέντρων που αποτελούν έδρες Νομών και κέντρων που δεν αποτελούν πρωτεύουσες. Η διαφορά είναι σημαντική μεταξύ των δύο κατηγοριών πόλεων δεδομένου ότι στις πρώτες έχει αποδοθεί σημαντικός διοικητικός ρόλος από το κράτος που τις έχει εφοδιάσει με μια σειρά διοικητικών υπηρεσιών συμβάλλοντας στην επέκταση του Δημοσίου Τομέα. Η ιδιότητα αυτή διαμορφώνει κάποιες άλλες συνθήκες μέσα στις οποίες εξελίσσονται οι πόλεις αυτές και πιθανώς δημιουργεί διαστρεβλώσεις στη διερεύνηση των χαρακτηριστικών στα οποία μπορεί να βασίσει μια τυπική μικρή πόλη την ανάπτυξη της και το ρόλο της στο εσωτερικό μιας χωροεδαφικής ενότητας.

Επιθυμώντας, λοιπόν, να απομονωθεί από τη μελέτη ο παράγοντας «εκχώρηση διοικητικού ρόλου» εξαιρέθηκαν οι πόλεις Πρωτεύουσες Νομών. Το γεγονός αυτό συνέβαλε στη μείωση του άνω ορίου του μεγέθους των κέντρων που θα αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης καθώς από 20.000 και πάνω συναντάται μια σειρά πόλεων που αποτελούν έδρες Νομών.

(β) Ακόμη, πολλές από τις μικρές πόλεις αντλούν το δυναμισμό τους από τις σχέσεις τους με την ενδοχώρα τους αλλά και με περιφερειακά αστικά κέντρα ενώ άλλες τον οφείλουν σε μεγάλο βαθμό σε καθαρά εξωγενείς παράγοντες

(Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη που αποτελούν πόλεις εξειδικευμένες στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας).

Προκειμένου λοιπόν να απομονωθούν πόλεις που οφείλουν την ανάπτυξη τους σε κάποια ιδιαίτερη οικονομική δραστηριότητα, αποτέλεσμα ενδεχομένως μιας συγκεκριμένης εθνικής πολιτικής επιλογής, θεωρήθηκε ότι θα πρέπει να εξαιρεθούν από την κατηγορία μελέτης. (Η Πτολεμαΐδα είχε ήδη από το 1991 πληθυσμό 25.125 κατ. ενώ η Μεγαλόπολη αν και τελικά λήφθηκε υπόψη αποφασίστηκε εξ' αρχής ότι θα αντιμετωπισθεί ως ιδιαίτερη περίπτωση).

(γ) Ακόμη, προβληματισμός υπήρξε γύρω από την κατηγορία εκείνων των κέντρων που ανήκουν στην άμεση ζώνη επιρροής των μητροπολιτικών περιοχών Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Καθώς οι Νομοί Αττικής (4 Νομαρχίες) και Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζονται από λειτουργίες και πληθυσμό που τους κατατάσσει στον κατ' εξοχήν αστικό χώρο θεωρήθηκε σκόπιμο να μην απασχολήσουν τη συγκεκριμένη εργασία. Ενδεικτικά, σε μία εργασία των Παυλέα και Πετράκου (2005) για την εξέλιξη του Ελληνικού αστικού συστήματος (1951-2001), ο αριθμός των πόλεων άνω των 5.000 κατοίκων αυξάνεται διαχρονικά, ωστόσο με μεγαλύτερους ρυθμούς αυξάνεται ο αριθμός αυτών που βρίσκονται μέσα στα διοικητικά όρια των νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης. Η πλειοψηφία των υπόλοιπων νέων πόλεων εντοπίζεται σε τουριστικές περιοχές που επέδειξαν την τελευταία δεκαετία αυξημένους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, όπως είναι τα νησιά της Κρήτης και των Κυκλάδων. Αποτελεί μια τάση, επίσης, ότι ο ρυθμός δημιουργίας νέων πόλεων άνω των 5.000 κατοίκων στους δυο μεγαλύτερους νομούς της χώρας δείχνει να ανακόπτεται, μιας και το 1981 φιλοξενούσαν το 18% πόλεων (άνω των 5.000), το 1991 το 23,9% και το 2001 το 22,8%. Επίσης, ο ρυθμός δημιουργίας νέων μικρών πόλεων στους Νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης έχει μειωθεί, ωστόσο μεγεθύνονται εντυπωσιακά οι ήδη υπάρχουσες.

(δ) Αναφορικά με την επιλογή του κατώτατου ορίου πληθυσμού, επιχειρείται στο βαθμό του εφικτού η εναρμόνιση με την τρέχουσα ελληνική βιβλιογραφία η οποία θεωρεί ότι τα μικρά αστικά κέντρα προσδιορίζονται από 4.000 ή 5.000 κατοίκους και πάνω. Ωστόσο, με βάση ένα σημαντικό αριθμό εμπειρικών μελετών ο πραγματικός πληθυσμός αυτών των αστικών κέντρων που αποτύπωσε η Απογραφή 1991 πρέπει να έχει υποτιμηθεί (Μελέτη Θεσπρωτίας -

Πάργα - Μαργαρίτι - Καναλάκι, Λαρίσης - Φαρσάλων, Καρδίτσας - Παλαμά, Χανίων - Σελήνου κλπ) (Γούσιος 2004).

Στην πραγματικότητα και σύμφωνα με τα στοιχεία των παραπάνω μελετών, ο πληθυσμός των μικρών αυτών κέντρων έχει δεχθεί προς εγκατάσταση σημαντικό γεωργικό πληθυσμό από Κοινότητες της ευρύτερης ενδοχώρας. Το ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι ο πληθυσμός αυτός έχει τα εκλογικά του δικαιώματα στις Κοινότητες καταγωγής του (Ευστράτογλου 1998)

Λαμβάνοντας, επομένως, υπόψη τις διαρροές που παρατηρούνται στον πληθυσμό των κέντρων αυτών κατά την ημέρα της Απογραφής προς όφελος των μικρών οικισμών, προκειμένου να εξασφαλιστεί η συμμετοχή των πόλεων που έχουν πραγματικό πληθυσμό μεγαλύτερο από αυτόν που τελικά καταγράφεται από την Στατιστική Υπηρεσία θεωρήθηκε σκόπιμο το κάτω όριο να μειωθεί σε 3.500 κατοίκους (βάσει ΕΣΥΕ).

(ε) Ακόμη, ένα άλλο κριτήριο που προσδιορίζει το μέγεθος των μικρών πόλεων πάνω από 3.500 αποτελεί η ύπαρξη σε αυτές ενός ελάχιστου επιπέδου εξοπλισμού αναγκαίου για την κάλυψη καθημερινών εξυπηρετήσεων και υπηρεσιών τόσο της ίδιας της μικρής πόλης όσο και των γύρω από αυτήν οικισμών και της ενδοχώρας της γενικότερα (π.χ. εμπόριο διατροφής, βρεφονηπιακοί σταθμοί, οικιακός εξοπλισμός).

(στ) Επιπλέον, με δεδομένο ότι η δομή κι οικιστική οργάνωση του χώρου της ελληνικής υπαίθρου χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη διασπορά πολύ μικρών οικισμών (μερικών δεκάδων ως εκατοντάδων κατοίκων) είναι ορατό ότι κέντρα τάξεως μεγέθους 3.500 - 20.000 συνιστούν τις κοντινότερες προς αυτά σημαντικές αστικές συγκεντρώσεις γύρω από τις οποίες αρθρώνονται μια σειρά οικονομικά κοινωνικά και πολιτιστικά δρώμενα.

Τέλος, θα χρειαστεί να διευκρινιστεί ότι η επιλογή κι ανάλυση που ακολουθεί για τα μικρά αστικά κέντρα μεγέθους 3.500 - 20.000 κατοίκων αναφέρεται στον καταγραφόμενο από την ΕΣΥΕ πραγματικό πληθυσμό των συγκεκριμένων οικισμών κι όχι των ΟΤΑ στον οποίο αυτοί ανήκουν.

Επίσης, η στατιστική ανάλυση των πληθυσμιακών μεγεθών περιλαμβάνει τα διαθέσιμα στοιχεία για τον πραγματικό πληθυσμό από τις απογραφές του 1961 μέχρι και την τελευταία του 2001, ενώ θα πρέπει να επισημανθεί και η έλλειψη

αξιοπιστίας των δεδομένων λόγω των μετακινήσεων που μπορούν να συμβούν κατά τη διάρκεια της απογραφής.

3.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

3.3.1. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ – ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

Οι δημογραφικές μεταβολές κατά την τελευταία εικοσαετία όπου παρατηρήθηκαν τάσεις ανακοπής της αστικοποίησης (συγκεντροποίηση στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα) προς όφελος των μικρότερων πόλεων (Γιαννακού 1995) στρέφουν το ενδιαφέρον στο ρόλο των μικρότερων κέντρων και τη μελέτη της δυνατότητας τους να αποτελέσουν πυρήνες τοπικής ανάπτυξης για τις ευρύτερες περιοχές επιρροής τους που είναι συνήθως η αγροτική ενδοχώρα τους.

Οι μικρές αυτές πόλεις αποτελούν χώρους δραστηριοτήτων κατανάλωσης (αναψυχή) για τον αγροτικό πληθυσμό.

Παράλληλα, το γεγονός ότι βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τους αγροτικούς οικισμούς αποτελεί μια σημαντική ιδιότητα προς όφελος του υπαίθρου χώρου καθώς επιτρέπει στον πληθυσμό τους και κυρίως στους νέους να τις επιλέξουν ως τόπο κατοίκησης ή ακόμη και ως χώρο συμπληρωματικής απασχόλησης χωρίς να εγκαταλείψουν την αγροτική δραστηριότητα και τον αγροτικό χώρο.

Έτσι, ο ρόλος των μικρών πόλεων εντοπίζεται σε ένα σημαντικό πεδίο που αποτελεί τη συγκράτηση του πληθυσμού της ενδοχώρας τους πιο κοντά στις ρίζες του και η ανακοπή της συνεχιζόμενης εξόδου προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και τις μητροπολιτικές περιοχές.

Παράλληλα, οι μικρές πόλεις δεν αντιμετωπίζουν προς το παρόν σε ανησυχητικό βαθμό κάποια φαινόμενα κορεσμού των μεγαλουπόλεων από οικονομικές δραστηριότητες ή υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος.

Το γεγονός αυτό καθώς και τα νέα πρότυπα διαβίωσης οδηγούν τα τελευταία χρόνια σε μια τάση επιστροφής ηλικιωμένων και νέων ανθρώπων στις πόλεις αυτές αναζητώντας ένα υψηλότερης στάθμης περιβάλλον και ποιότητα ζωής. Οι τάσεις αυτές τροφοδοτούν έμμεσα θέσεις απασχόλησης και ανάγκες για νέες δραστηριότητες.

3.3.2 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Κύριο χαρακτηριστικό των μικρών πόλεων από άποψη παραγωγικής διάρθρωσης είναι ο χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης και διαφοροποίησης της παραγωγικής τους βάσης (Βελώνη και Νινιράκη 1997). Η παραγωγική βάση των μικρών ελληνικών πόλεων βασίζεται σε παρόμοιους παραδοσιακούς κλάδους αρκετοί από τους οποίους αντιμετωπίζουν φθίνουσα πορεία. Η δομή και το μικρό μέγεθος τοπικής αγοράς στην οποία απευθύνεται η οικονομική δραστηριότητα των πόλεων αυτών (η οποία περιορίζεται στις περισσότερες περιπτώσεις στην αγροτική ενδοχώρα που πολώνουν) θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν ευνοεί την ανάπτυξη μεγάλης ποικιλίας δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η ανάπτυξη ομοιόμορφων κλάδων δημιουργεί συνθήκες ανταγωνιστικότητας μεταξύ των πόλεων στην προώθηση των προϊόντων τους χωρίς να καταφέρνουν να ωθήσουν σε μια διαδικασία βελτίωσης της ποιότητας του παραγόμενου προϊόντος αλλά ούτε και να βοηθούν τον καταμερισμό της εργασίας και την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των πόλεων (προφανώς οι παραπάνω λόγοι δεν είναι οι μόνοι υπεύθυνοι για την έλλειψη συνεργασίας αλλά αυτή έχει να κάνει και με μια σειρά άλλους παράγοντες όπως οι δομές διοίκησης, η δομή του συστήματος αστικών κέντρων κλπ).

Επίσης, προς το παρόν δε μπορεί να γίνει λόγος για ύπαρξη ευρείας ενσωμάτωσης νέων μεθόδων παραγωγής κι εφαρμογή ευέλικτων μοντέλων αλλά ούτε και για φαινόμενα στροφής σε νέες αποδοτικότερες δραστηριότητες. Στο γεγονός αυτό οδηγεί η αδυναμία πρόσβασης σε χώρους παραγωγής τεχνολογίας και πληροφόρησης, η έλλειψη πόρων, δομών και μηχανισμών υποστήριξης καθώς και η έλλειψη τεχνογνωσίας που σχετίζεται τόσο με την έλλειψη εξειδικευμένων στελεχών όσο και με την έλλειψη «βιομηχανικής συνείδησης» των κατοίκων δεδομένου ότι οι περισσότεροι προέρχονται από την αγροτική ενδοχώρα.

Από την άλλη πλευρά, η προσέλκυση επενδύσεων αποτελεί μια όχι εύκολη υπόθεση καθώς συχνά λείπουν οι σύγχρονες υποδομές, το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, η γεωγραφική εγγύτητα σε μεγάλες αγορές (κεντρικότητα και προσπελασιμότητα) κλπ.

Αρκετά από τα μικρότερα κέντρα αυτής της κλίμακας, στα πλαίσια της περιοχής επιρροής τους, παίζουν ένα μεσολαβητικό ενδιάμεσο ρόλο στην προώθηση των αγροτικών προϊόντων της ενδοχώρας ενώ παράλληλα αποτελούν σημαντικά κέντρα εξυπηρέτησεων, επένδυσης ή απασχόλησης καθώς και κατοίκησης του αγροτικού πληθυσμού της υπαίθρου.

Επομένως, παρατηρούνται μια σειρά από δραστηριότητες του τριτογενή τομέα, υπηρεσίες, εμπορικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις κλπ οι οποίες συνήθως είναι απαραίτητες για την ενδοχώρα τους.

3.3.3 ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Σε ότι αφορά τον τριτογενή τομέα στις μικρές πόλεις, θεωρήθηκε ότι αυτός αποτελεί αρκετά σημαντικό θέμα ώστε να παρουσιαστεί σε μια ξεχωριστή ενότητα για τους παρακάτω κυρίως λόγους:

(α) Τα αστικά κέντρα αυτού του μεγέθους λειτουργούν καταλυτικά για την ενδοχώρα τους στην παροχή μιας σειράς υπηρεσιών και λειτουργιών

(β) Ο τριτογενής προβάλλεται ως ένας τομέας ιδιαίτερης σημασίας για την ανάπτυξη τους.

Από άποψη λειτουργιών, οι μικρές ελληνικές πόλεις διαθέτουν μια σειρά υπηρεσιών όπως παραρτήματα της νομαρχιακής (αυτο)διοίκησης, τραπεζικά υποκαταστήματα, εμπορικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις κλπ. Βασικές κατηγορίες υπηρεσιών στις οποίες καταλήγουν οι εμπειρικές μελέτες είναι:

Εμπόριο: καταστήματα διατροφής, οικιακού εξοπλισμού, ένδυσης, αυτοκινήτων, μηχανημάτων, εισροών στη γεωργία, μικρά σούπερ μάρκετ κ.α.

Λοιπές υπηρεσίες: ψυχαγωγία, μεταφορές, ασφάλεια, λογιστικά, ιδιωτική εκπαίδευση, βρεφονηπιακοί σταθμοί, υπηρεσίες συντήρησης αυτοκινήτων - μηχανημάτων κ.α. (Ευστράτογλου 1998)

Έτσι, οι μικρές πόλεις παρουσιάζουν μεγάλα ποσοστά τριτογενή τομέα στα οποία θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι συμβάλλει και το φαινόμενο της πολυδραστηριότητας (Υφαντίδης 1998). Οι επενδύσεις που γίνονται σε δεύτερη απασχόληση αφορούν κυρίως κλάδους όπως η αναψυχή και το λιανικό εμπόριο, δηλαδή σε δραστηριότητες κατανάλωσης οι οποίες θα συμβάλλουν στην βελτίωση ενός

τοπικού προϊόντος και στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας του ή ακόμη και στην παραγωγή ενός νέου προϊόντος.

Με βάση την ταξινόμηση των οικισμών σε οικιστικά κέντρα όπως αυτά προτάθηκαν στα χωροταξικά σχέδια του ΥΧΟΠ «Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης», οι πόλεις αυτές ταξινομούνται κυρίως στα οικιστικά κέντρα 3ου και 4ου επιπέδου (ΥΧΟΠ 1984)

Ωστόσο, η οργάνωση των οικιστικών κέντρων αυτής της βαθμίδας θα χρειαστεί να εγκαταλείψει τα παραδοσιακά πρότυπα οργάνωσης και να ενσωματώσει νέες αντιλήψεις που έχουν να κάνουν με την ποιότητα των υπηρεσιών και τις σύγχρονες ανάγκες. Έτσι, για παράδειγμα δεν αρκεί η χρήση σταθερότυπων για την εξασφάλιση της αναγκαίας κοινωνικής υποδομής αλλά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη νέες παράμετροι όπως η ποιοτική αναβάθμιση των υφιστάμενων ή των νέων λειτουργιών, τα νέα καταναλωτικά πρότυπα κλπ τα οποία θα καταστήσουν τη μικρή πόλη ελκυστική κι ίσως ακόμη ανταγωνιστική προς κάποια μεγαλύτερη.

Ακόμη, στις μικρές πόλεις, δεν φαίνεται να έχει αναπτυχθεί αρκετά η σύνδεση και συνεργασία τους με υπηρεσίες που να σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες, την συμβουλευτική υποστήριξη προς επιχειρηματίες για βελτίωση της προβολής και της διάθεσης των προϊόντων τους αλλά και της προώθησης σε νέες ενδεχομένως αγορές ακόμη και υπερτοπικού χαρακτήρα.

Στην διόγκωση του τριτογενή τομέα μιας μικρής πόλης είναι δυνατό να συμβάλλει και η τουριστική δραστηριότητα όταν αυτή συνδυάζεται με την ύπαρξη ιδιαίτερων φυσικών και πολιτιστικών πόρων που προσελκύουν επισκέπτες, διευρύνοντας τις ευκαιρίες απασχόλησης και δημιουργώντας μέσα από προσεκτικό σχεδιασμό και διαχείριση, ευνοϊκές αναπτυξιακές προοπτικές (π.χ. οι νησιωτικές μικρές πόλεις).

3.3.4 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Τα τελευταία χρόνια το περιβάλλον συνιστά όλο και σημαντικότερο παράγοντα στην αξιολόγηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων μιας περιοχής αλλά και στην επιλογή χώρου κατοικίας ή εγκατάστασης.

Μια σειρά νέων τάσεων σκιαγραφούν τη αυξημένη πια σημασία του περιβάλλοντος που δίνει σημαντικό πλεονέκτημα στη μικρή πόλη:

(α) Κορεσμός δραστηριοτήτων στις μεγάλες πόλεις με αποτέλεσμα πολλαπλά συμπτώματα υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος (ατμοσφαιρική ρύπανση, έλλειψη πρασίνου, ηχορύπανση κλπ)

(β) Νέα πρότυπα ζωής που θέλουν τον άνθρωπο πιο κοντά στη φύση, τάση που ενισχύεται από τις νέες τεχνολογίες που μειώνουν την απόσταση και ευνοούν νέες μορφές εργασίας (π.χ. τηλεεργασία).

(γ) Νέες μορφές τουρισμού στις οποίες το περιβάλλον αποκτά κεντρικό ρόλο.

Στις περισσότερες μικρές πόλεις, ευτυχώς, δεν απαντώνται τα μεγάλα περιβαλλοντικά θέματα που απασχολούν τις μεγάλες πόλεις. Ωστόσο, την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος συνιστούν ακόμη οι κοινωνικές υποδομές, οι χώροι αναψυχής κι αθλητισμού, η αισθητική και πολιτιστική ταυτότητα. Στους τομείς, λοιπόν, αυτούς, ενδέχεται να παρατηρούνται προβλήματα διαχείρισης κι οργάνωσης εξαιτίας έλλειψης πόρων αλλά και φορέων διαχείρισης.

3.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΜΕΓΕΘΩΝ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Η πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων του Ελληνικού αστικού συστήματος και η μεταβολή των μεγεθών του αστικού, ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού της χώρας είναι αντικείμενο αυτού του μέρους του κεφαλαίου. Τα παραπάνω πληθυσμιακά μεγέθη θα αποτυπώσουν το πώς εξελίχθηκε διαχρονικά η αστικοποίηση και η εξέλιξη των μικρών πόλεων στην Ελλάδα.

3.4.1 ΑΣΤΙΚΟΣ, ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2001, η ΕΣΥΕ διακρίνει τον πραγματικό πληθυσμό σε αστικό και αγροτικό. Ο αστικός πληθυσμός περιλαμβάνει τον πληθυσμό των δημοτικών και κοινοτικών διαμερισμάτων, των οποίων ο πολυπληθέστερος οικισμός έχει από 2.000 κατοίκους και άνω. Αντίστοιχα, ο αγροτικός περιλαμβάνει τους οικισμούς με λιγότερους από 2.000 κατοίκους. Η έρευνα όμως έχει ως σκοπό να μελετήσει και διαχρονικά και τον ημιαστικό πληθυσμό όπως οριζόταν μέχρι την απογραφή του 1991. Ο

ημιαστικός πληθυσμός περιλαμβάνει των πληθυσμό των δήμων και κοινοτήτων (πρώην ΟΤΑ), των οποίων ο πολυπληθέστερος οικισμός έχει 2.000-9.999 κατοίκους, εκτός αυτών που ανήκουν στα πολεοδομικά συγκροτήματα. Επομένως, κρίθηκε απαραίτητο, από την απογραφή του 2001 να προκύψει και ο ημιαστικός πληθυσμός, μιας και μπορεί να δείξει μια πρώτη εικόνα για τις μικρές πόλεις από 3.500-10.000 κατοίκους. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν παρουσιάζονται στο παρακάτω πίνακα 3.1.

Πίνακας 3.1: Πραγματικός πληθυσμός κατά αστικότητα 1961-2001 (Σύνολο χώρας)

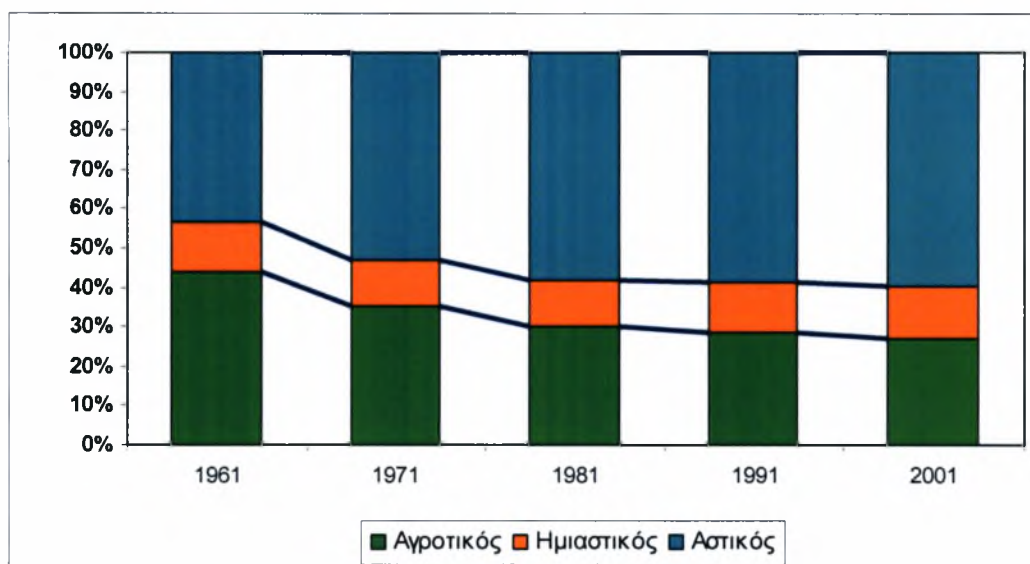
	Αστικός			Ημιαστικός		
	Μέγεθος	Ποσοστό %	Ρυθμός μεταβολής	Μέγεθος	Ποσοστό %	Ρυθμός μεταβολής
1961	3.628.105	43,3		1.085.856	12,9	
1971	4.667.489	53,2	28,65	1.019.421	11,6	-6,12
1981	5.659.528	58,1	21,25	1.125.547	11,6	10,41
1991	6.036.660	58,8	6,66	1.312.774	12,8	16,63
2001	6.541.237	59,7	8,36	1.439.177	13,1	9,63

	Αγροτικός			Σύνολο
	Μέγεθος	Ποσοστό %	Ρυθμός μεταβολής	
1961	3.674.592	43,8		8.388.553
1971	3.081.731	35,1	-16,13	8.768.641
1981	2.955.342	30,3	-4,10	9.740.417
1991	2.910.466	28,4	-1,52	10.259.900
2001	2.983.606	27,2	2,51	10.964.020

Πηγή: ΕΣΥΕ (1964,1973,1982,2002), ίδια επεξεργασία

Παρατηρώντας το πίνακα είναι φανερή η διαχρονική αύξηση του αστικού πληθυσμού τις δεκαετίες 1960 και του 1970, ενώ τις επόμενες δεκαετίες σταθεροποιείται. Ο ημιαστικός πληθυσμός δεν παρουσιάζει σημαντικές αλλαγές αλλά καταλαμβάνει ένα ποσοστό γύρω στο 12% κάθε δεκαετία.

Γράφημα 3.1: Πληθυσμιακή κατανομή κατά αστικότητα του πληθυσμού στην Ελλάδα, 1961-2001

Ιδία Επεξεργασία

Τέλος, όσον αφορά τον αγροτικό πληθυσμό, είναι φανερό οι μεγάλες απώλειες πληθυσμού τις πρώτες τρεις δεκαετίες, ενώ υπάρχει μια εξισσορόπηση τις επόμενες δύο δεκαετίες. Το γράφημα 3.1 δείχνει αυτές τις μεταβολές διαχρονικά.

Στον πίνακα 3.2 παρατίθενται τα αποτελέσματα της συσχέτισης των τριών πληθυσμών (αστικού, ημιαστικού και αγροτικού) και τα οποία παρουσιάζουν ότι υπάρχει πολύ σημαντική συσχέτιση μεταξύ των τριών μεγεθών. Μεταξύ του αστικού και ημιαστικού πληθυσμού έχουμε μια σημαντική θετική συσχέτιση, ενώ μεταξύ αστικού και αγροτικού μια σημαντική αρνητική συσχέτιση. Όσον αφορά τη συσχέτιση μεταξύ του ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού, αυτή είναι επίσης αρνητική. Τέλος, ο βαθμός σημαντικότητας εμφανίζεται ικανοποιητικός, εκτός εκείνου του ημιαστικού με τον αγροτικό πληθυσμό, το οποίο είναι αναμενόμενο.

Πίνακας 3.2: Συντελεστές συσχέτισης αστικού, ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού

	Αστικός	Ημιαστικός	Αγροτικός
Αστικός	1	0,814 (0,094)	-0,876 (0,052)
Ημιαστικός	0,814 (0,094)	1	-0,457 (0,439)
Αγροτικός	-0,876 (0,052)	-0,457 (0,439)	1

Σημείωση: N=5, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις

3.4.2 ΟΙ ΜΙΚΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με το κριτήριο επιλογής για τον ορισμό της μικρής πόλης, από 3.500 – 20.000 κατοίκους, βρέθηκαν 138 μικρές πόλεις που επαληθεύουν αυτό το κριτήριο. Αναλυτικότερα βλέπε παράρτημα (Πίνακας 1) για το ποιες είναι αυτές. Στην συνέχεια, θα γίνει μια προσπάθεια να αποτυπωθεί ποια είναι η πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων της έρευνας, μέσα από διαγράμματα, γραφήματα και πίνακες.

Ξεκινώντας, γίνεται μια διάκριση του πληθυσμού της Ελλάδας σε πέντε (5) κατηγορίες. Αυτές περιλαμβάνουν:

1^η κατηγορία: Ο πληθυσμός των Νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης, που περιλαμβάνουν τα δυο μεγάλα αστικά κέντρα.

2^η κατηγορία: Ο πληθυσμός των πρωτευουσών των υπολοίπων 49 νομών.

3^η κατηγορία: Τις μεγάλες πόλεις, που είναι αυτές που έχουν πληθυσμό πάνω από 20.000 κατοίκους

4^η κατηγορία: Ο πληθυσμός των μικρών πόλεων της έρευνά μας

5^η κατηγορία: Ο πληθυσμός των αγροτικών οικισμών.

Μελετώντας τον πίνακα 3.3, που παρουσιάζει την κατανομή του πληθυσμού στις παραπάνω κατηγορίες, οι Νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης, σε κάθε χρονική περίοδο, κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων της χώρας. Το 1961 είναι στο 31% ενώ αυξάνεται σε κάθε δεκαετία και ανέρχεται στο 44% του συνολικού πληθυσμού το 2001. Η διαχρονική πληθυσμιακή εξέλιξη των πρωτευουσών των νομών διακρίνεται και αυτή από μια πολύ μικρή αύξηση σε κάθε δεκαετία, ενώ το 2001 είναι στο 16% του συνολικού πληθυσμού. Ομοίως, ο πληθυσμός των μεγάλων πόλεων αυξάνεται ελάχιστα σε κάθε δεκαετία, από 1,3 % το 1961 σε 1,6% το 2001. Στις μικρές πόλεις μένει σχεδόν σε κάθε χρονική περίοδο, το 7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ενώ αντίθετα στους αγροτικούς οικισμούς διακρίνεται η μείωση του πληθυσμού αυτών.

Πίνακας 3.3: Κατανομή πληθυσμού σε κατηγορίες

	1961		1971		1981	
	Μέγεθος	Ποσοστό %	Μέγεθος	Ποσοστό %	Μέγεθος	Ποσοστό %
Πρωτεύουσες Νομών	1.124.340	13,4	1.237.177	14,1	1.473.056	15,1
Ν. Αττικής και Θεσσαλονίκης	2.602.368	31,0	3.508.201	40,0	4.241.004	43,5
Μικρές πόλεις	576.080	6,9	579.365	6,6	639.456	6,6
Μεγάλες πόλεις	109.876	1,3	120.467	1,4	142.928	1,5
Αγροτικοί οικισμοί	3.975.889	47,4	3.323.431	37,9	3.243.973	33,3
Σύνολο Χώρας	8.388.553	100	8.768.641	100	9.740.417	100

	1991		2001	
	Μέγεθος	Ποσοστό %	Μέγεθος	Ποσοστό %
Πρωτεύουσες Νομών	1.599.459	15,6	1.756.480	16,0
Ν. Αττικής και Θεσσαλονίκης	4.470.271	43,6	4.819.635	44,0
Μικρές πόλεις	709.691	6,9	791.211	7,2
Μεγάλες πόλεις	156.584	1,5	170.441	1,6
Αγροτικοί οικισμοί	3.323.895	32,4	3.426.253	31,2
Σύνολο Χώρας	10.259.900	100	10.964.020	100

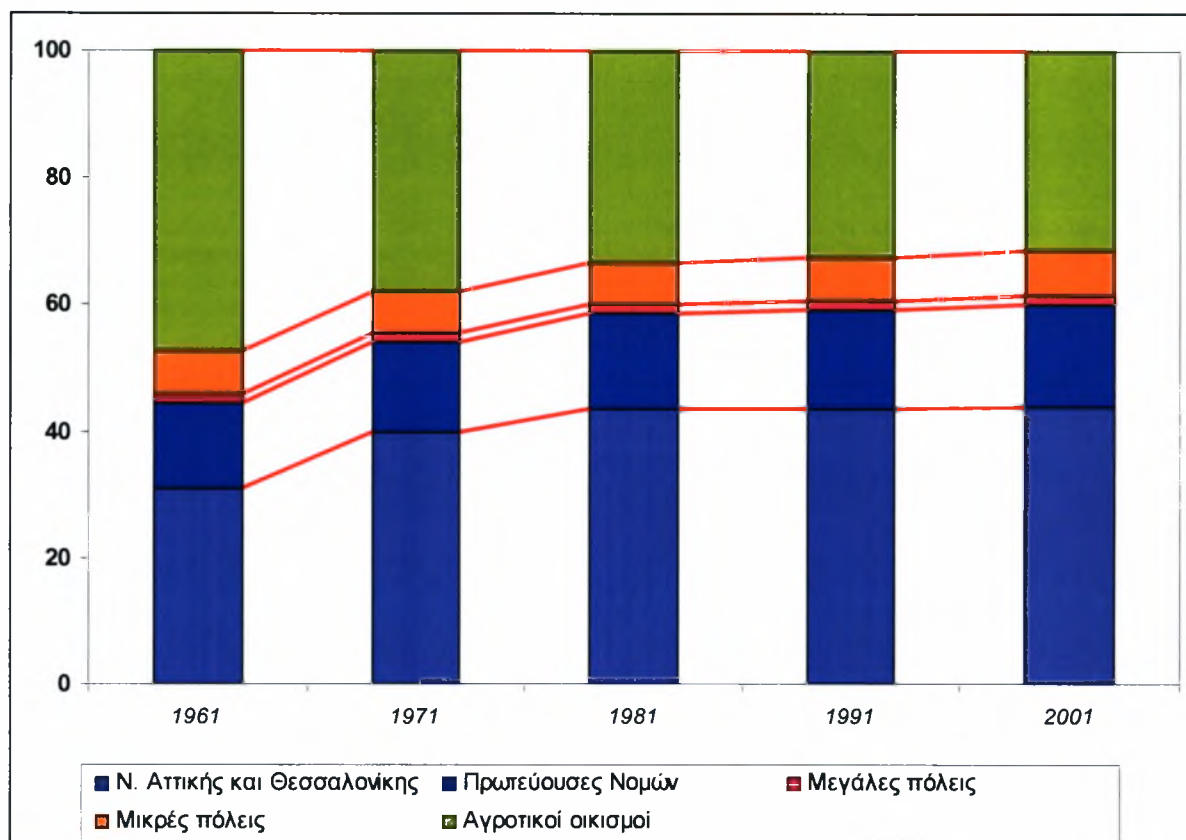
Πηγή: ΕΣΥΕ (1964,1973,1982,2002), ίδια επεξεργασία

Στο γράφημα 3.2 διακρίνονται καλύτερα όλες οι πληθυσμιακές μεταβολές του πίνακα 3.3.

Αφού παρατηρήσαμε παραπάνω ποιο ποσοστό του πληθυσμού της χώρας κατοικεί στις μικρές πόλεις, στη συνέχεια θα γίνει διάκριση των μικρών πόλεων σε διαφορετικές πληθυσμιακές κατηγορίες και θα μελετηθούν οι ρυθμοί μεταβολής του πληθυσμού για τις μικρές πόλεις.

Όπως έγινε αναφορά παραπάνω, οι μικρές πόλεις που επιλέχθηκαν είναι 138. Στη συνέχεια, θα διαχωρίσουμε αυτές σε κατηγορίες για να εξετάσουμε τα διαφορετικά μεγέθη μικρών πόλεων, τη δυναμική που έχει η κάθε κατηγορία και ποιο είναι το ποσοστό του συνολικού πληθυσμού των μικρών πόλεων που κατοικεί σε κάθε κατηγορία.

Γράφημα 3.2 Κατανομή πληθυσμού σε κατηγορίες

Οι μικρές πόλεις διακρίθηκαν σε τέσσερις (4) κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής:

- I. 3.501 – 5.000 κατοίκους
- II. 5.001 – 8.000 κατοίκους
- III. 8.001 – 10.000 κατοίκους
- IV. 10.001 – 20.000 κατοίκους

Στον πίνακα 3.4 που ακολουθεί, διακρίνεται η κατανομή των μικρών πόλεων στις παραπάνω κατηγορίες. Επειδή αρκετές πόλεις εκπλήρωναν το κριτήριο για μερικές χρονιές μόνο, χρησιμοποιηθήκαν όλες εκείνες που είχαν έστω και μία φορά πληθυσμό από 3.500 – 20.000 κατοίκους αλλά που δεν ξεπέρασαν ποτέ τους 20.000 κατοίκους, έτσι προκύπτει και μια πέμπτη κατηγορία που είναι αυτή κάτω από 3.500 κατοίκους.

Πίνακας 3.4: Κατανομή των μικρών πόλεων σε κατηγορίες μεγέθους 1961-2001

	Μέγεθος μικρής πόλης (κάτοικοι)	Πλήθος	Πληθυσμός	Ποσοστό (%) Συνολικού πληθυσμού
1961	10.001 – 20.000	5	62.257	10,85
	8.001 – 10.000	4	35.309	6,15
	5.001 – 8.000	27	157.384	27,43
	3.501 – 5.000	40	168.771	29,41
	3.000– 3.500	62	150.084	26,16
	Σύνολο	138	573.805	100
1971	10.001 – 20.000	4	52.730	9,14
	8.001 – 10.000	5	43.413	7,53
	5.001 – 8.000	22	133.205	23,09
	3.501 – 5.000	44	185.216	32,10
	3.000 – 3.500	63	162.345	28,14
	Σύνολο	138	576.909	100,00
1981	10.001 – 20.000	7	90.243	14,17
	8.001 – 10.000	5	42.557	6,68
	5.001 – 8.000	25	149.505	23,48
	3.501 – 5.000	58	238.748	37,50
	3.000 – 3.500	43	115.610	18,16
	Σύνολο	138	636.663	100,00
1991	10.001 – 20.000	9	118.648	16,79
	8.001 – 10.000	6	53.280	7,54
	5.001 – 8.000	35	206.477	29,22
	3.501 – 5.000	56	235.528	33,34
	3.000 – 3.500	32	92.613	13,11
	Σύνολο	138	706.546	100,00
2001	10.001 – 20.000	12	163.404	20,84
	8.001 – 10.000	7	61.249	7,81
	5.001 – 8.000	50	298.263	38,03
	3.501 – 5.000	52	210.463	26,84
	3.000 – 3.500	17	50.819	6,48
	Σύνολο	138	784.198	100,00

Πηγή: ΕΣΥΕ (1964, 1973, 1982, 2002), ίδια επεξεργασία

Παρατηρώντας το πίνακα 3.3 διακρίνει κανείς ότι οι περισσότερες μικρές πόλεις έχουν πληθυσμό από 3.500 – 5.000 κατοίκους και ακολουθεί με μικρή διαφορά οι πόλεις από 5.001- 8.000 κατοίκους. Επίσης, συμπεραίνεται ότι αρκετές μικρές πόλεις, με την πάροδο του χρόνου είτε παραμένουν στάσιμες πληθυσμιακά, είτε σε κάθε χρονική περίοδο να αυξάνουν τον πληθυσμό τους με αποτέλεσμα να αλλάζουν κατηγορία. Επίσης, άλλες παρουσιάζουν αυξομειώσεις άλλοτε ραγδαίες και άλλοτε πολύ μικρές, ενώ άλλες να μειώνουν σημαντικά το πληθυσμό τους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των μικρών πόλεων είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των πόλεων της κατηγορίας από 10.000 - 20.000 κατοίκους έχει διπλασιαστεί μέσα σε 40 χρόνια. Επίσης, διακρίνεται ότι πολλοί αγροτικοί οικισμοί (κάτω από 3.500 κατοίκους) άλλαξαν κατηγορία και «αναβαθμίστηκαν» σε μικρές πόλεις 3.500 – 5.000 κατοίκων ή το αντίστροφο, ότι αρκετές πόλεις της κατηγορίας 3.500 – 5.000 κατοίκων «καθαιρέθηκαν» και έχασαν το τίτλο της μικρής πόλης. Τέλος, συγκρίνοντας το πληθυσμιακό δυναμικό κάθε κατηγορίας μικρής πόλης διαχρονικά, παρατηρεί κανείς ότι περίπου το 60-65% του πληθυσμού των μικρών πόλεων ζουν σε πόλεις από 3.500 έως 8.000 κατοίκους ενώ ένα 20% ζει στις μικρές πόλεις με 10.000 κατοίκους και άνω. Στο γράφημα 3.3 διακρίνεται καθαρά το πληθυσμιακό δυναμικό των μικρών πόλεων από το 1961-2001, και παρουσιάζονται έντονα τα πληθυσμιακά ποσοστά κάθε κατηγορίας μικρής πόλης.

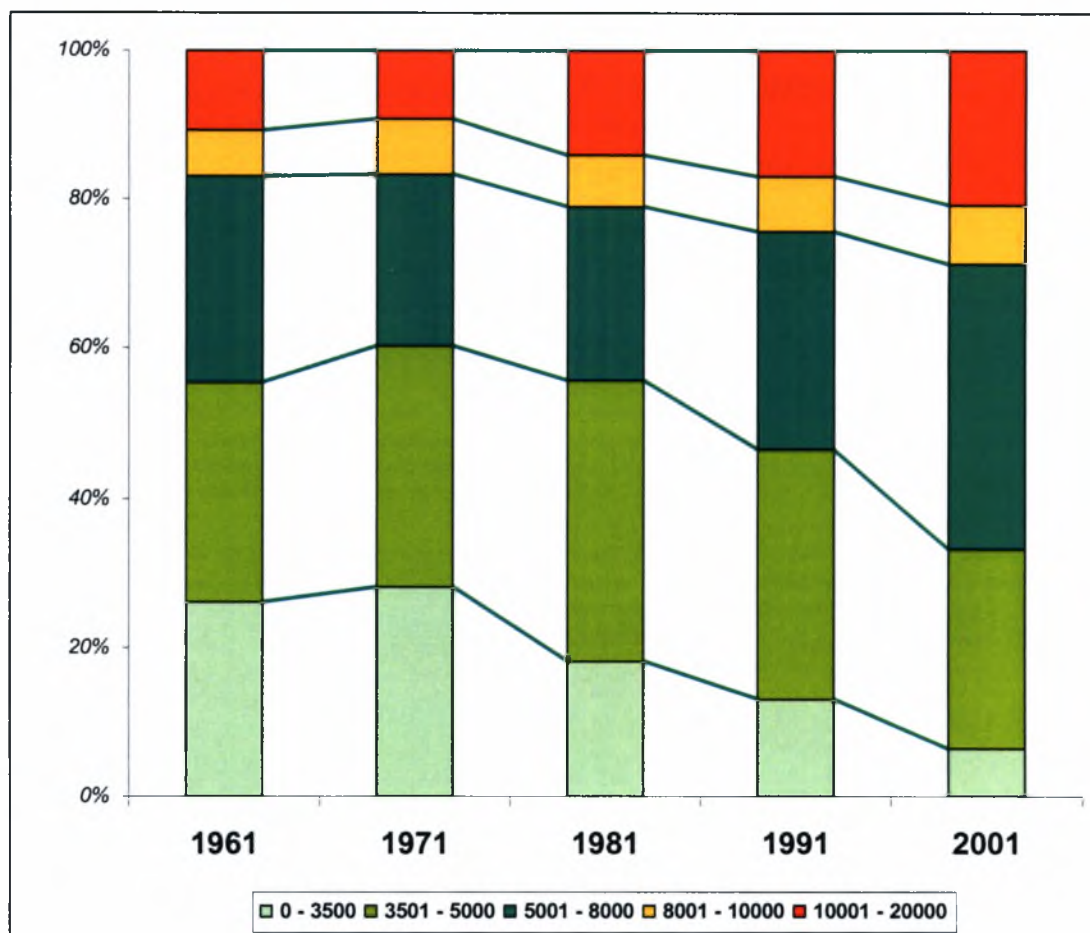
Ένα άλλο χαρακτηριστικό των μικρών πόλεων είναι το μέσο μέγεθος για κάθε απογραφή (Πίνακας 3.5). Το μέσο μέγεθος της μικρής πόλης αυξάνεται από 4.158 κατοίκους το 1961 σε 4.614 κατοίκους το 1981 και 5.719 κατοίκους το 2001, έχουμε μια αύξηση δηλαδή 37,5%.

Πίνακας 3.5: Μέσο πληθυσμιακό μέγεθος μικρής πόλης 1961-2001

	1961	1971	1981	1991	2001
Μέσο μέγεθος μικρής πόλης	4.158	4.181	4.614	5.120	5.719

Πηγή: ΕΣΥΕ(1964,1973,1982,2002) και ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.3: Πληθυσμιακό δυναμικό μικρών πόλεων 1961-2001

Πηγή: ΕΣΥΕ (1964, 1973, 1982, 2002), ίδια επεξεργασία

Τέλος, θα μελετηθεί ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων για τις περιόδους 1961-1971, 1971-1981, 1981-1991 και 1991-2001 για να παρατηρηθεί το πώς κάθε μικρή πόλη μεταβάλλεται. Στο παράρτημα (Πίνακας 2) παρουσιάζονται οι ρυθμοί μεταβολής του πληθυσμού για κάθε μια μικρή πόλη ξεχωριστά. Αυτό που διακρίνεται είναι ότι πολλές μικρές πόλεις έχουν πολύ αυξημένες πληθυσμιακές μεταβολές ανά δεκαετία ενώ υπάρχουν και εκείνες που παρουσιάζουν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής πληθυσμού. Για να υπάρχει μια πιο καθαρή εικόνα των μεταβολών υπολογίστηκε ο μέσος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων για να υπάρχει μια πιο εποπτική εικόνα. Στο παρακάτω πίνακα διακρίνεται ότι από το 1971 και μετά οι μικρές πόλεις αυξάνουν το πληθυσμό τους με μεγάλους ρυθμούς.

Πίνακας 3.6: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρής πόλης 1961-2001

	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Μέσος ρυθμός μεταβολής μικρής πόλης	4,30	16,36	11,96	13,21

Πηγή: ΕΣΥΕ(1964,1973,1982,2002) και ίδια επεξεργασία

Στο γράφημα 3 παρουσιάζονται διαχρονικά οι ποσοστιαίες μεταβολές του πληθυσμού των μικρών πόλεων κατά φθίνουσα σειρά τάξη μεγέθους για τις περιόδους 1961-1971, 1971-1981, 1981-1991 και 1991-2001. Στο γράφημα αυτό καθώς απομακρυνόμαστε από την αρχή των αξόνων συναντάμε όλο και πιο μικρές πόλεις.

Η ταυτόχρονη παράθεση των πληθυσμιακών μεταβολών των μικρών πόλεων για όλες τις χρονικές περιόδους μας επιτρέπει μια σειρά από παρατηρήσεις.

Πρώτον, στην περίοδο 1961-1971, ένας μεγάλος αριθμός μικρών πόλεων, υφίσταται αρνητικές μεταβολές πληθυσμού, ενώ στις άλλες χρονικές περιόδους, ο αριθμός των μικρών πόλεων που υφίσταται αρνητικές μεταβολές είναι σχεδόν ίσος κάθε φορά.

Δεύτερον, παρατηρεί κανείς ότι την περίοδο 1951-1961, οι πόλεις από 5.000 κατοίκους και πάνω παρουσιάζουν κατά το πλείστον αρνητικές μεταβολές, ενώ οι πόλεις κάτω από 5.000 κατοίκους παρουσιάζουν μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης. Στην περίοδο 1971-1981, όλες οι μικρές πόλεις παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις, αλλά με μεγαλύτερους ρυθμούς παρουσιάζουν οι πόλεις που βρίσκονται στη χαμηλότερη θέση στην ιεραρχία των μικρών πόλεων. Στην επόμενη περίοδο, αυτής της 1981-1991, οι πιο μικρές πόλεις (κάτω από 5.000 κατοίκους) παρουσιάζουν μεγαλύτερες αυξητικές τάσεις σε σχέση με τις μεγαλύτερες μικρές πόλεις. Στην περίοδο 1991-2001, οι πόλεις με πάνω από 10.000 κατοίκους έχουν λίγο μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης πληθυσμού σε σχέση με αυτές με 5.000-10.000 κατοίκους, ενώ οι πιο μικρές πόλεις παρουσιάζουν για μια ακόμη φορά μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης σε σχέση με τις άλλες μικρές πόλεις. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι όσο πιο μικρή είναι μια μικρή πόλη, τόσο μεγαλύτερους ρυθμούς μεταβολής πληθυσμού παρουσιάζει. Αναλυτικότερα, στην περίοδο 1961-1971, οι πόλεις με πληθυσμό μεγαλύτερο των 8.000 κατοίκων παρουσιάζουν απώλειες πληθυσμιακές με μέσο ρυθμό -7,86%, οι πόλεις από 5.000 – 8.000 κατοίκους παρουσιάζουν μέσο ρυθμό μεταβολής -1,54%, ενώ οι μικρότερες πόλεις εμφανίζουν θετικές πληθυσμιακές μεταβολές της τάξης του +6,92%. Στην περίοδο 1971-1981,

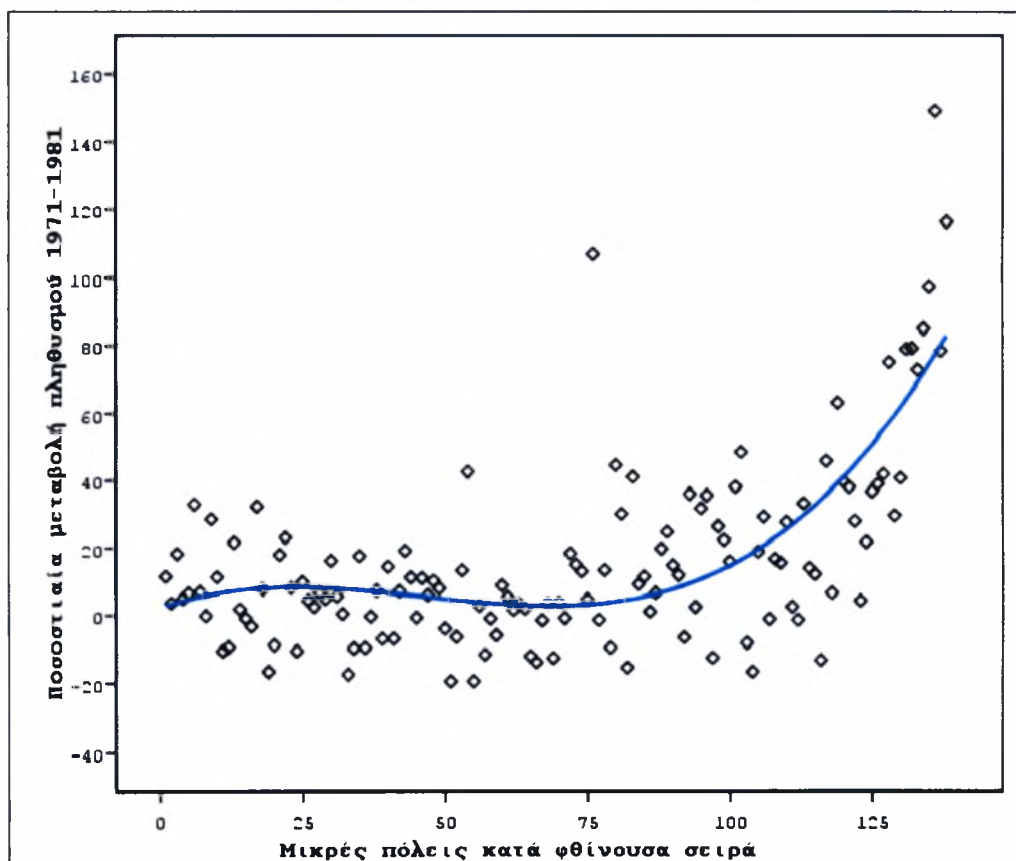
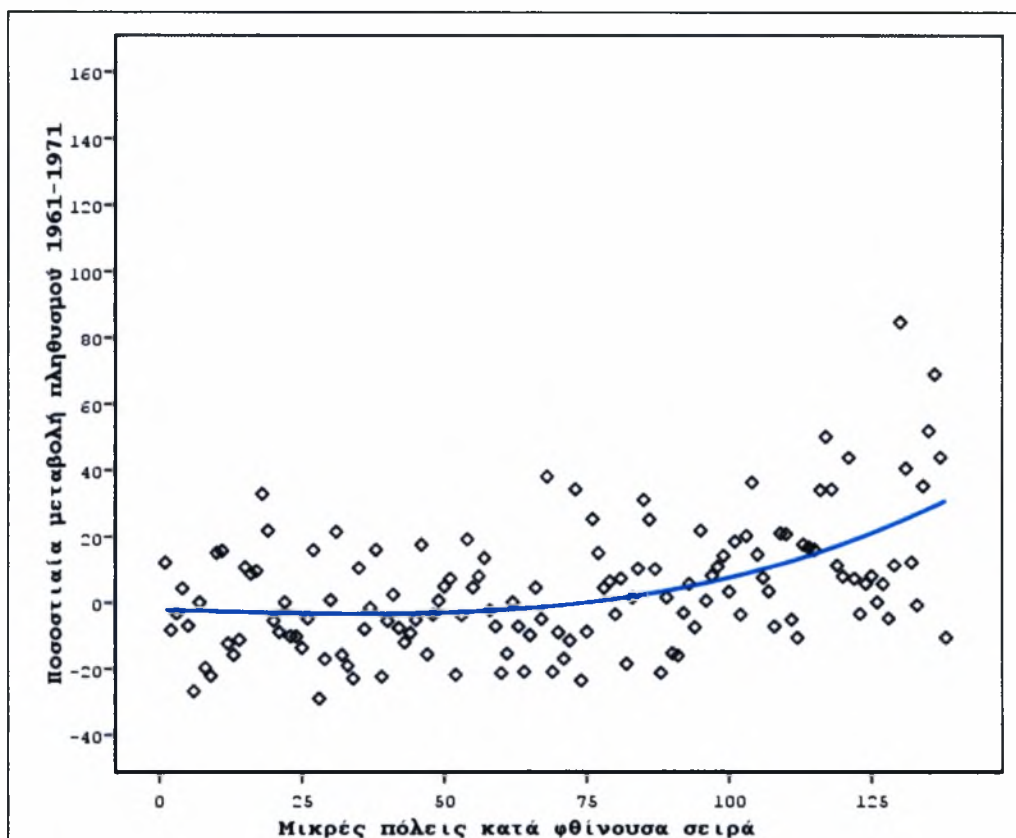
αντίστοιχα έχουμε 12,60% για τις πόλεις πάνω από 8.000 κατοίκους, 5,18% για τις πόλεις 5.000-8.000 κατοίκους ενώ οι υπόλοιπες παρουσιάζουν μέσο ρυθμό μεταβολής 19%. Στην επόμενη περίοδο, οι πόλεις με πληθυσμό μεγαλύτερο από 8.000 κατοίκους μεταβάλλονται αυξητικά με ρυθμό +11%, οι πόλεις 5.000 – 8.000 κατοίκους εμφανίζουν πιο μικρή μέση πληθυσμιακή αύξηση +7,30% ενώ οι μικρότερες πόλεις της έρευνα μας εμφανίζουν +13%. Τέλος, στην περίοδο 1991-2001, οι πόλεις με 8.000 κατοίκους και πάνω μεταβάλλονται θετικά με ρυθμό +10%, οι πόλεις από 5.000 – 8.000 κατοίκους μεταβάλλονται με πιο μικρό αριθμό της τάξης +8,40%, ενώ οι μικρότερες πόλεις με κάτω από 5.000 κατοίκους έχουν μέσο ρυθμό μεταβολής +16%.

Τρίτον, εξετάζοντας διαδοχικά τα τέσσερα γραφήματα παρατηρεί κανείς ότι διαχρονικά η διασπορά των παρατηρήσεων δεν μεταβάλλεται.

Τέταρτον, από τις συνολικά 138 μικρές πόλεις που μελετώνται, οι 30-40 τελευταίες ιεραρχικά παρουσιάζουν να δείχνουν μια σαφή τάση μεγαλύτερης αύξησης σε σχέση με τις υπόλοιπες πόλεις.

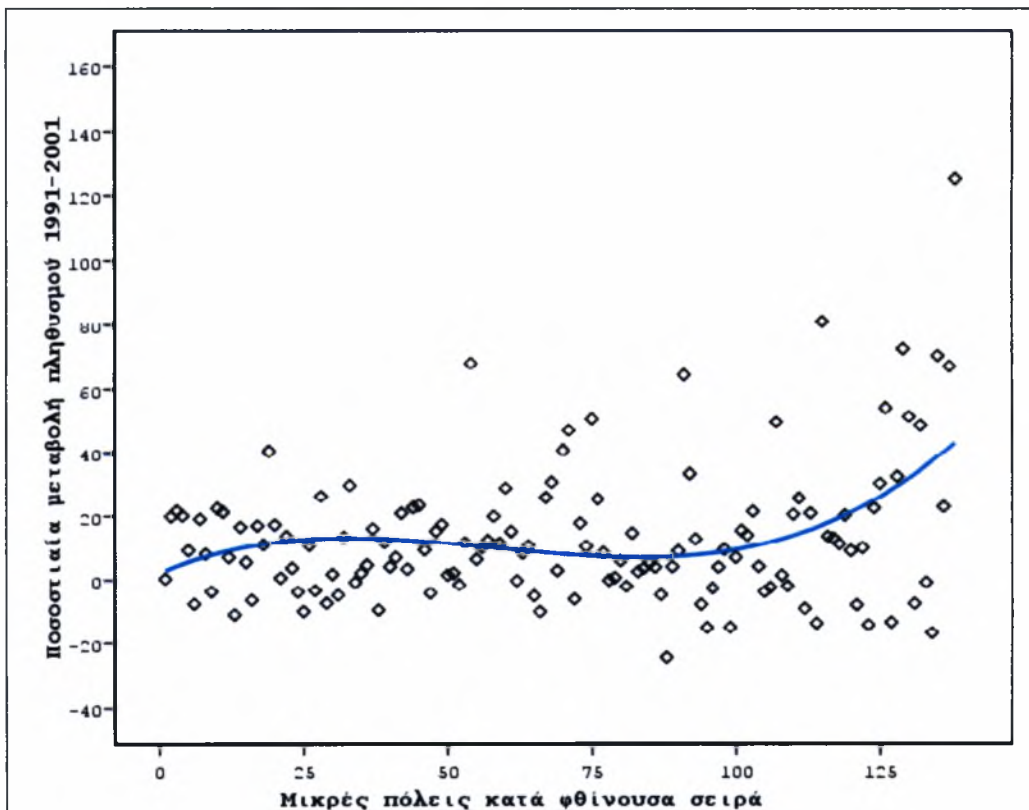
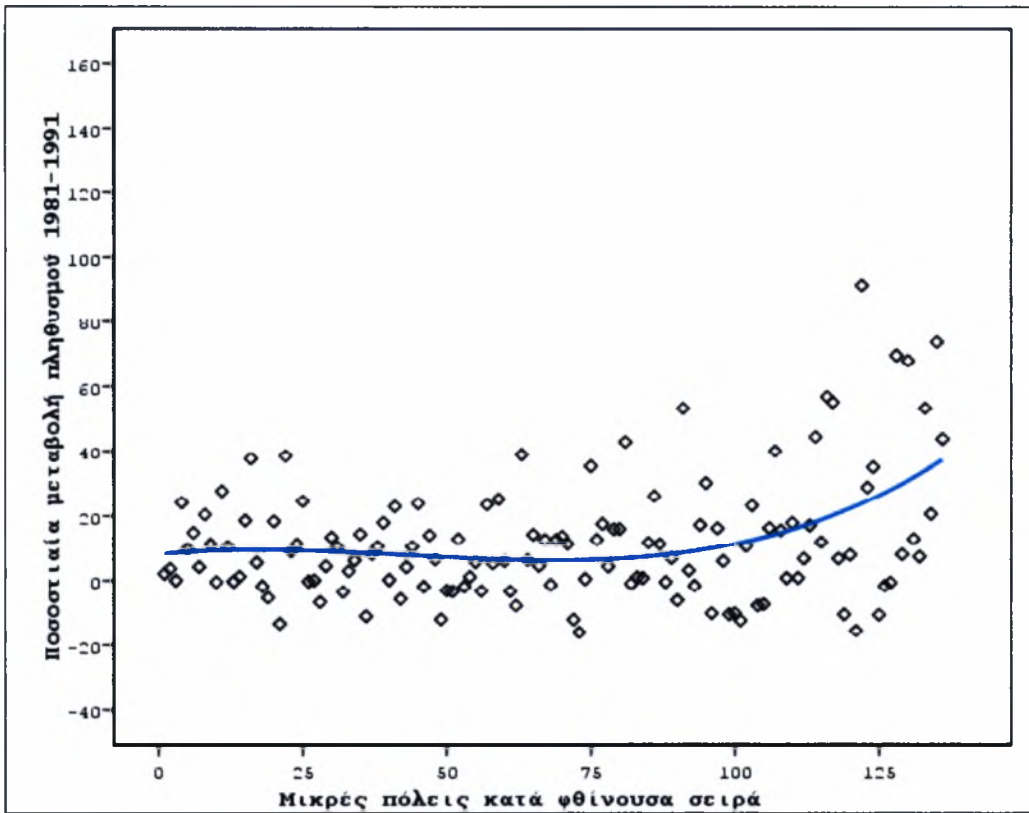
Συμπερασματικά, από την μελέτη των πληθυσμιακών μεταβολών των μικρών πόλεων, γίνεται φανερό ότι από το 1971 και μετέπειτα οι μικρές πόλεις παρουσιάζουν κατά το πλείστον αυξητικούς ρυθμούς μεταβολής, και επιπλέον, όσο μικρότερο είναι το μέγεθος μιας μικρής πόλης τόσο μεγαλύτερος ρυθμός αύξησης παρατηρείται.

Γράφημα 3.4: Ποσοστιαίες μεταβολές του πληθυσμού των μικρών πόλεων σε φθίνουσα σειρά

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Γράφημα 3 (συνέχεια)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται η παρουσίαση των πιο συχνά αναφερόμενων θεωρητικών προσεγγίσεων που δίνουν ερμηνείες σχετικά με την κατανομή κι οργάνωση των αστικών κέντρων στο χώρο (θεωρία κεντρικών τόπων, κανόνας τάξης μεγέθους, κανόνας κυρίαρχης πόλης).

Μέσα από την παρουσίαση αυτή, στόχος είναι η ανάδειξη εκείνων των παραμέτρων που μεταχειρίζονται οι οικονομικές θεωρίες του χώρου (π.χ. μέγεθος αγοράς, ζήτηση, τιμή προϊόντος) οι οποίες φαίνεται να επιδρούν στην εξέλιξη των πόλεων και ειδικότερα να διαμορφώνουν την εικόνα που παρουσιάζουν οι μικρές πόλεις διαγράφοντας συγχρόνως το πλαίσιο των προοπτικών για την περαιτέρω ανάπτυξη τους.

Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται η αναγνώριση κάποιων οικονομικών χαρακτηριστικών (επιπέδου μικροοικονομικής ανάλυσης) των μικρών πόλεων που σκιαγραφούν το προφίλ τους (από τη συγκεκριμένη οικονομική άποψη) κι επιτρέπουν τον εντοπισμό δυνατοτήτων και των αδυναμιών τους στην κατεύθυνση της οικονομικής τους ανάπτυξης. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στο βαθμό επαλήθευσης βασικών σημείων της θεωρίας με την υφιστάμενη οργάνωση του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων και στους λοιπούς μη οικονομικούς παράγοντες που έχουν επιδράσει στην εξέλιξη του.

4.2 ΘΕΩΡΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ

Η Θεωρία Κεντρικών Τόπων είχε ως θεμελιωτή τον Christaller ενώ στη συνέχεια επεκτάθηκε και τροποποιήθηκε και από άλλους ερευνητές (Losch, Beckmann κλπ).

Η συγκεκριμένη θεωρία χρησιμοποιείται για να προβλέψει το πλήθος, το μέγεθος και το πεδίο εμβέλειας των πόλεων μιας περιοχής. Η θεωρία βασίζεται στην επέκταση της ανάλυσης των περιοχών αγοράς (market area analysis). Οι περιοχές αγοράς μεταξύ επιχειρήσεων διαφορετικών αγαθών δεν είναι οι ίδιες αλλά εξαρτώνται από τις οικονομίες κλίμακας και την κατά κεφαλήν ζήτηση, με αποτέλεσμα κάθε επιχείρηση να έχει διαφορετικό μοντέλο εγκατάστασης (location pattern)¹¹.

Η θεωρία λοιπόν αυτή δείχνει πως τα μοντέλα χωροθέτησης διαφορετικών επιχειρήσεων ενσωματώνονται στη διαμόρφωση ενός περιφερειακού συστήματος πόλεων. Έτσι, δίνονται απαντήσεις ως προς τον αριθμό των πόλεων σε μια περιφερειακή οικονομία αλλά και ως προς το μέγεθος τους.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την προσέγγιση αυτή, οι περιοχές αγοράς των διαφόρων αγαθών (οι οποίες εξαρτώνται από την τιμή πώλησης του αγαθού, το κόστος μεταφοράς και τη συχνότητα ζήτησης του¹²) καθορίζουν το πλήθος αλλά και το μέγεθος των πόλεων.

Οι βασικές υποθέσεις της θεωρίας των κεντρικών τόπων είναι:

1. Υπάρχει ομοιογενής κατανομή του πληθυσμού στο χώρο
2. Η ζήτηση είναι σε όλη την χώρα (περιοχή) η ίδια για κάθε προϊόν
3. Οι απαραίτητες για τις επιχειρήσεις εισροές είναι διαθέσιμες παντού και στις ίδιες τιμές
4. Δεν υπάρχουν παραπλήσια (ανταγωνιστικά) προϊόντα καθώς και συμπληρωματικά προϊόντα (που να αγοράζονται σε μια διαδρομή).

¹¹ Ο' Sullivan (1995)

¹² Αργύρης (1997)

Το πλήθος των κέντρων κάθε βαθμίδας σε μια περιφέρεια καθορίζεται από το πληθυσμό της περιφέρειας και από το μέγεθος αγοράς της ανώτερης τάξης λειτουργίας της βαθμίδας αυτής.

Έτσι λοιπόν, ένας κεντρικός τόπος θα έπρεπε να βρίσκεται στο κέντρο μιας κυκλικής εμπορικής περιοχής. Επειδή όμως, οι αντίστοιχες κυκλικές περιοχές των γειτονικών πόλεων τέμνονται, προέκυψαν τα εξάγωνα, που συνεχίζουν να εξασφαλίζουν ίσες αποστάσεις ανάμεσα στα κέντρα του ίδιου εμπορικού επιπέδου. Το μέγεθος της απόστασης είναι ανάλογο του εμπορικού επιπέδου των κέντρων (Dickinson 1951/1998).

Σχετικά με το μέγεθος των πόλεων, που ενδιαφέρει άμεσα την παρούσα εργασία, με δεδομένες τις υποθέσεις του θεωρητικού υποδείγματος, οι πόλεις *δεν* έχουν όλες το ίδιο μέγεθος επειδή οι περιοχές αγοράς των διαφόρων αγαθών δεν έχουν το ίδιο μέγεθος. Αυτό συμβαίνει επειδή σύμφωνα με τη θεωρία, τα διάφορα αγαθά έχουν διαφορετικές οικονομίες κλίμακας ως προς την κατά κεφαλήν ζήτηση και κατ' επέκταση διαφορετικά μεγέθη αγοράς.

Θα μπορούσε ίσως, λοιπόν, να υποστηριχθεί ότι οι πόλεις μιας χώρας θα είχαν ίδιο μέγεθος εάν:

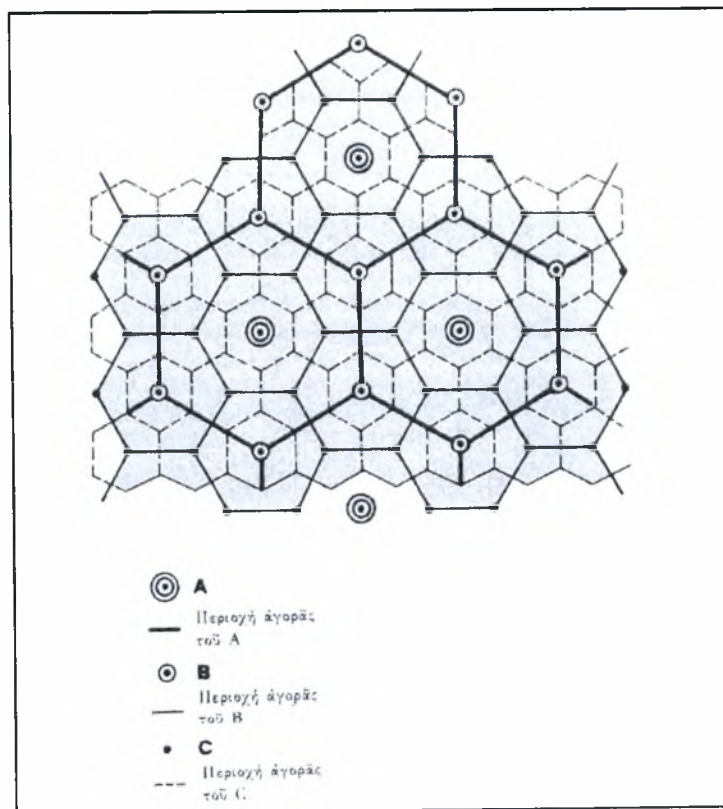
- α) παρείχε καθεμία τα ίδια προϊόντα με τις άλλες, τα οποία εξυπακούεται ότι έχουν το ίδιο μέγεθος αγοράς
- β) παρείχαν όχι απαραίτητα τα ίδια, αλλά διαφορετικά αγαθά που να έχουν ωστόσο το ίδιο μέγεθος αγοράς. Στην περίπτωση αυτή, όμως, θα πρέπει να υπάρχει ζήτηση σε κάθε πόλη μόνο για τα είδη των αγαθών που αυτή προσφέρει. Βέβαια, για να έχουν δύο ή περισσότερα αγαθά το ίδιο μέγεθος αγοράς συνεπάγεται ότι τα αγαθά αυτά έχουν οικονομίες κλίμακας ως προς τη ζήτηση τέτοιες που να διαμορφώνουν τελικά και να καταλήγουν σε ίδιο μέγεθος αγοράς.

Έτσι, με βάση τη θεωρία των κεντρικών τόπων και δεδομένων των βασικών υποθέσεων που ήδη έχουν αναφερθεί, το σύστημα αστικών κέντρων οργανώνεται στο χώρο όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.1.

Οπότε, μεταξύ των αστικών κέντρων υπάρχει μια ιεραρχία σύμφωνα με την οποία ισχύουν τα ακόλουθα:

- i. Τα κέντρα υψηλότερων τάξεων προσφέρουν περισσότερα αγαθά κι υπηρεσίες από τα κέντρα χαμηλότερων τάξεων
- ii. Τα κέντρα υψηλότερων τάξεων έχουν μεγαλύτερους πληθυσμούς από τα κέντρα χαμηλότερων τάξεων
- iii. Οι εξυπηρετούμενες περιοχές είναι μεγαλύτερες στα κέντρα υψηλότερων τάξεων παρά στα κέντρα χαμηλότερων τάξεων
- iv. Τα κέντρα υψηλότερων τάξεων εξυπηρετούν μεγαλύτερους πληθυσμούς από τα κέντρα χαμηλότερων τάξεων

Σχήμα 4.1: Κατανομή αστικών κέντρων με βάση τη θεωρία κεντρικών τόπων

Πηγή: «Οικονομική του Χώρου: Τόμος II-Αστική οικονομική», Αργύρης Θ., 1997 Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.

- v. Τα κέντρα υψηλότερων τάξεων απέχουν περισσότερο μεταξύ τους από ότι τα κέντρα χαμηλότερων τάξεων
- vi. Τα κέντρα χαμηλότερων τάξεων φωλιάζουν μέσα στις περιοχές αγοράς των κέντρων υψηλότερων τάξεων σύμφωνα με έναν ορισμένο κανόνα

- vii. Θεωρώντας ότι οι καταναλωτές προτιμούν τα πλησιέστερα αστικά κέντρα για τις αγορές τους, η απόσταση που διανύει ένας καταναλωτής προκειμένου να επισκεφτεί ένα αστικό κέντρο μεταβάλλεται σε σχέση ανάλογη με την τάξη του αγαθού που θέλει να αγοράσει.

4.2.1 ΚΥΡΙΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ

Μελετώντας την θεωρία των κεντρικών τόπων, διαπιστώνει κανείς ότι η ανάπτυξη των πόλεων επηρεάζεται από τρεις παράγοντες: το εμπόριο, τη διαδρομή και τις υπηρεσίες.

Το εμπόριο υπερισχύει στις περιοχές όπου το τοπικό εμπόριο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλεων. Η διαδρομή κυριαρχεί στις περιοχές όπου οι μετακινήσεις μεγάλων αποστάσεων απέκτησαν ιστορικό λόγο. Οι υπηρεσίες είναι κυρίαρχες στις αγροτικές περιοχές, παρόλο που μια πυκνοκατοικημένη περιοχή μπορεί να εξυπηρετήσει όλους τους γύρω αγροτικούς οικισμούς εφόσον υπάρχει εύκολη πρόσβαση. Από αυτούς τους τρεις, οι υπηρεσίες προκύπτουν από την ανάγκη για διοικητικά κέντρα, αφού έχουν πλέον το πιο κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι η πραγματική κατανομή και το μέγεθος των οικισμών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις γεωγραφικές και ιστορικές συνθήκες που επικράτησαν και επικρατούν σε μια περιοχή.

Η ιδανική διοικητική μονάδα είναι αυτή που έχει μια πρωτεύουσα στο κέντρο της με μια ομάδα βοηθητικών κέντρων χαμηλότερης τάξης και μια αραιοκατοικημένη περιφέρεια που τη χωρίζει από τους γείτονές της. Μπορεί στο παρελθόν, για αμυντικούς λόγους, τα φυσικά όρια να χρησίμευαν στο διαχωρισμό των οικισμών. Ο ιδανικός διαχωρισμός όμως, προκύπτει με την παρεμβολή αραιοκατοικημένων περιοχών (Dickinson 1967/1998).

Οι σημαντικότερες δυσκολίες που προκύπτουν από τη θεωρία του Christaller είναι οι παρακάτω:

1. Οι έννοιες των συστημάτων της αγοράς, των μεταφορών και της διοίκησης μοιάζουν ως μια μη πειστική προσπάθεια παραμέρισης των δυσκολιών που συσσωρεύει το υπόδειγμα.

2. Υπάρχουν τουλάχιστον δυο άλλοι τρόποι ταξινόμησης των πόλεων που προκύπτουν από εμπειρική βάση και είναι αυτοί της κατανομής τάξης μεγέθους και της κατανομής της κυρίαρχης πόλης.
3. Το υπόδειγμα του Christaller χαρακτηρίζεται από μια στατικότητα, καθώς δεν περιλαμβάνει τους πλέον δυναμικούς παράγοντες που ευθύνονται για την ανάπτυξη και παρακμή των πόλεων.
4. Δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα εξαγωνικές κατανομές των πόλεων στο χώρο.
5. Μια ιεραρχία είναι υπαρκτή μόνο μέσα σε μια περιορισμένη και ομοιογενή περιοχή.
6. Η πράξη δε φαίνεται να επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς της θεωρίας.
7. Η ιστορική συνιστάμενη δεν λαμβάνεται υπόψιν αφού είναι φανερός ο έντονος οικονομικός προσανατολισμός της θεωρίας.
8. Επικεντρώνεται στις λειτουργίες του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες) (Carter 1972/1981)

4.3 ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΑΞΗΣ ΜΕΓΕΘΟΥΣ

Ο κανόνας τάξης-μεγέθους (rank size rule) για πρώτη φορά παρατηρήθηκε από το F. Auerbach (1913), έγινε όμως ευρύτερα γνωστός από τον Zipf (1941 και 1949). Ορίζει ότι σε κάθε μεγάλη γεωγραφική περιφέρεια υπάρχουν πολύ μικροί οικισμοί, ένας μικρότερος, αριθμός μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων και λίγες μεγαλύτερες πόλεις.

Αν όλοι οι οικισμοί μιας γεωγραφικής ενότητας (του κόσμου, χώρας, περιφέρειας, νομού κλπ) καταταγούν κατά φθίνουσα τάξη πληθυσμού, ο πληθυσμός της νιοστής πόλης (n) θα είναι το $1/n$ του αντίστοιχου της μεγαλύτερης πόλης. Δηλαδή, ο πληθυσμός σε μια περιοχή ακολουθεί τη σειρά $1, 1/2, 1/3, 1/4, \dots, 1/n$. Αυτή η κανονικότητα μπορεί να εκφραστεί από την εξίσωση

$$P_n^q = \frac{P_1}{n} \quad (1)$$

Όπου:

P_n : ο πληθυσμός της πόλης που καταλαμβάνει τη θέση n κατά σειρά μεγέθους

P_1 : ο πληθυσμός της μεγαλύτερης πόλης

q : παράμετρος

n : η θέση της κάθε πόλης κατά σειρά μεγέθους

Όταν $q=1$ τότε η σχέση (1) γίνεται $P_n = P_1 \cdot n^{-1}$ (2)

$$\log P_n = \log P_1 - 1 \log n \quad (3)$$

Λογαριθμίζοντας τη (2), προκύπτει η (3), η οποία είναι γραμμικής μορφής.

Ο κανόνας της τάξης μεγέθους μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε μεγάλες περιοχές, καθώς μετράει τα συνολικά πληθυσμιακά μεγέθη και όχι την κεντρικότητα, όπως αυτή εκφράζεται από τον Christaller. Επομένως, περιλαμβάνει εκτός από λειτουργίες κεντρικού τόπου και ειδικές λειτουργίες. Όταν όλες οι αστικές λειτουργίες συγκεντρώνονται μαζί, είναι δυνατό μια μεγάλη γκάμα από λειτουργίες να μετατρέψουν μια ιεραρχία σε σχέση τάξης μεγέθους.

Από εμπειρική εφαρμογή αυτού του νόμου σε διάφορες χώρες, εμφανίστηκαν σοβαρές αποκλίσεις, που αποδόθηκαν σε διάφορους παράγοντες, όπως: το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, ο χαρακτήρας της αστικοποίησης, κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού κλπ. Ο B.J.L. Berry αναφέρει ότι «η απόκλιση της κατανομής των πόλεων από την κατανομή της τάξεως μεγέθους οφείλεται σε παράγοντες όπως το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, η πολιτική κατάσταση, η παράδοση στην αστικοποίηση κ.α.». Από το σύνολο των χωρών, εκείνες που φαίνεται να συνδυάζουν τους παραπάνω παράγοντες και να παρουσιάζουν φαινόμενα κατανομής τάξης μεγέθους στο αστικό τους σύστημα είναι εκείνες που πέρασαν από όλα τα στάδια ανάπτυξης και έχουν διαφοροποιήσει την παραγωγική τους δομή (Αργύρης 1997).

4.4 ΚΑΝΟΝΑΣ ΚΥΡΙΑΡΧΗΣ ΠΟΛΗΣ

Θεωρείται απόκλιση από τον κανόνα τάξης μεγέθους και η πρώτη αναφορά γίνεται από τον Jefferson το 1939. Σύμφωνα με αυτή, το μέγεθος της πρώτης πόλης είναι τουλάχιστον δυο με τρεις φορές μεγαλύτερο από το μέγεθος της δεύτερης σε πληθυσμό πόλης. Στην κατανομή αυτή δείχνει να μην υπάρχουν συνήθως πόλεις με ενδιάμεσο μέγεθος πληθυσμού, αλλά πολλές μικρές πόλεις που ελέγχονται από μία ή περισσότερες μεγάλες, γεγονός που χαρακτηρίζει και τη δομή του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων.

Η κυριαρχία των μεγάλων πόλεων έναντι των μικρών έχει δυσμενείς επιδράσεις για την οικονομία μιας χώρας. Αν και η κυριαρχία μιας πόλης σε ένα εθνικό σύστημα αστικών κέντρων αποδίδεται κυρίως σε υπανάπτυκτες χώρες με μια αιτιολογία που βασίζεται στην αποικιοκρατία, σύμφωνα με το B.J.L. Berry, φαίνεται πως τελικά πρόκειται για μια μορφή που συναντιέται τόσο στον ανεπτυγμένο όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο (η Ελλάδα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα με την κυριαρχία του ΠΣΠ) (Αργύρης 1997).

4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Με βάση τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις είναι δυνατόν να γίνουν μια σειρά παρατηρήσεων τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πιο πρακτικό επίπεδο με αντικείμενο μελέτης τις ελληνικές πόλεις και ιδιαίτερα τις πιο μικρές από αυτές.

- *Γενική παρατήρηση:* Περνώντας στη μελέτη της διάρθρωσης του συστήματος αστικών κέντρων μιας χώρας είναι δυνατόν να διαπιστωθεί σχετικά εύκολα ότι αρκετά από τα γενικά συμπεράσματα που αναφέρθηκαν παραπάνω (i, ii, iii, iv, v) συγκλίνουν με την πραγματικότητα. Πράγματι, τα μεγαλύτερα κέντρα φιλοξενούν περισσότερες δραστηριότητες, έχουν μεγαλύτερους πληθυσμούς, καλύπτουν μεγαλύτερες περιοχές (ενδοχώρα) κι εξυπηρετούν συνολικά περισσότερους ανθρώπους σε σχέση με τα μικρότερα κέντρα. Επίσης, συνήθως απέχουν περισσότερο από ότι τα μικρά κέντρα μεταξύ τους.

- *Δραστηριότητες*: Επίσης, σύμφωνα με τη θεωρία, στο αστικό σύστημα μιας χώρας θα πρέπει να συναντάτε μια κλίμακα μεγεθών πόλεων ανάλογα με τον αριθμό και το είδος των δραστηριοτήτων που αυτές φιλοξενούν.

Όμως, στην Ελλάδα παρατηρείται κυρίως να υπάρχει μια έλλειψη σε πόλεις μεσαίου μεγέθους ενώ υπάρχουν αρκετές μικρές πόλεις.

Με βάση τη θεωρία, θα μπορούσε ενδεχομένως να υποστηριχθεί, ότι ένας από τους λόγους για τους οποίους στην ιεραρχική κλίμακα των πόλεων της Ελλάδας απουσιάζουν κάποια ενδιάμεσα κυρίως μεγέθη πόλεων, ειδικά κέντρα μεσαίου μεγέθους, οφείλεται στην έλλειψη κάποιων συγκεκριμένων παραγωγικών κλάδων και δραστηριοτήτων που ποτέ δεν ευδοκίμησαν στην Ελλάδα. Είναι άλλωστε γνωστό ότι οι μικρές σχετικά πόλεις είναι δύσκολο και ίσως μη αποδοτικό να διαρθρώσουν την οικονομία τους με βάση πολλαπλούς άξονες και δραστηριότητες «υψηλής» κλίμακας όχι μόνο λόγω μικρής εσωτερικής ζήτησης που προέρχεται από την ενδοχώρα τους αλλά πολύ περισσότερο λόγω έλλειψης μιας σειράς καθοριστικών για την προσέλκυση δραστηριοτήτων παραγόντων όπως υποδομές, φυσικοί πόροι, γεωγραφική θέση, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, οικονομίες συγκέντρωσης κλπ.

Τη στιγμή λοιπόν που τα κέντρα αυτά δε μπόρεσαν να δεχθούν αυτές τις δραστηριότητες δεν κατάφεραν να εξυπηρετήσουν πληθυσμούς με ζήτηση προς τα συγκεκριμένα αγαθά και κατά συνέπεια να επεκτείνουν την περιοχή επιρροής τους αλλά και τον εξυπηρετούμενο πληθυσμό τους λειτουργώντας ως πόλος έλξης (τόσο για απασχολούμενους όσο και για πελάτες).

Κατά συνέπεια, οι πόλεις αυτές παραμένουν μικρές σε μέγεθος αλλά και σε δύναμη αφού αδυνατούν να προσελκύσουν πόρους και δραστηριότητες για να βελτιώσουν τη γενική τους θέση. Αυτό βέβαια σημαίνει ότι δεν καταφέρνουν και πάλι να προσελκύσουν και να αναπτύξουν τις παραπάνω δραστηριότητες οπότε παραμένουν σε στασιμότητα που οδηγεί σε μια μάλλον κυκλική ανατροφοδοτούμενη πορεία.

Θα ήταν σκόπιμο να αναφερθεί ότι για τη μη προσέλκυση επιχειρήσεων, ιδιαίτερη σημασία έχει η έλλειψη προσωπικού και πολύ περισσότερο η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, αφού οι απαιτήσεις της σύγχρονης επιχειρηματικής δραστηριότητας δε συμπίπτουν με τις ανάγκες παραδοσιακών

επιχειρήσεων εντάσεως εργασίας, αλλά υιοθετούν νέες τεχνολογικές μεθόδους που προϋποθέτουν την ύπαρξη καταρτισμένου και πεπειραμένου εργατικού δυναμικού.

Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις, για την επιλογή χώρου εγκατάστασης μιας επιχείρησης, η έλλειψη προσωπικού και μάλιστα εξειδικευμένου βαραίνει περισσότερο ακόμη από την έλλειψη ζήτησης. Αυτό δεν είναι παράλογο αν αναλογιστεί κανείς ότι η επιτυχία μιας επένδυσης η οποία έχει κάποιο σημαντικό κόστος ίδρυσης και λειτουργίας δε βασίζεται στις μέρες μας στην απορρόφηση της τοπικής ζήτησης. Αυτό που σήμερα αποτελεί ζητούμενο είναι η εξασφάλιση πρόσβασης σε υπερτοπικές αγορές, γεγονός άλλωστε που διευκολύνεται και από την εξέλιξη των επικοινωνιών αλλά και τη χρήση νέων τεχνολογιών και μεθόδων τόσο στην παραγωγή των αγαθών όσο και στην τελική διάθεση τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πόλεις της Νότιας Ιταλίας (Τρίτη Ιταλία) οι οποίες μέσω της υιοθέτησης ευέλικτων μορφών παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων τους, οι δραστηριότητες τους έχουν αποκτήσει εξαγωγικό (διεθνή) και όχι τοπικό χαρακτήρα.

Αναφορικά με τη σημασία ύπαρξης προσωπικού και μάλιστα εξειδικευμένου στη μικρή πόλη ώστε να προσελκυσθεί μια επιχείρηση, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η επιχείρηση μειώνει σημαντικά το κόστος μεταφοράς προσωπικού, αποκτά ένα προσωπικό που δε δαπανά πολύ χρόνο για μετακίνηση από το χώρο κατοικίας στο χώρο εργασίας και αντίθετα συμβάλλοντας στην ποιότητα ζωής του εργαζομένου και την αύξηση της παραγωγικότητας του (Κυριακίδου 1999)

- *Άρση θεωρητικών παραδοχών – ύπαρξη και άλλων παραγόντων στη διαμόρφωση του αστικού συστήματος:* Συνεχίζοντας τις παρατηρήσεις γύρω από τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις και τον βαθμό στον οποίο αυτές είναι δυνατόν να αντανakλούν την πραγματική εικόνα ενός αστικού συστήματος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι προφανώς μια σειρά διατυπώσεων μπορούν να αναιρεθούν τη στιγμή της άρσης των παραδοχών. Έτσι, για παράδειγμα, και καθώς ο πραγματικός κόσμος είναι πιο σύνθετος στην εξέλιξη των πόλεων μιας χώρας μπορεί να υπεισέρχονται παράγοντες όπως το ανάγλυφο (ορεινότητα, πεδινότητα, φυσικά εμπόδια), η πληθυσμιακή πυκνότητα (η οποία μπορεί να

διαφέρει μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών μεταβάλλοντας το μέγεθος της περιοχής αγοράς ενός αγαθού), η απόσταση από έργα εθνικής υποδομής (οδικούς άξονες, λιμάνια, αεροδρόμια κλπ), η ανάδειξη κάποιων αστικών κέντρων σε πρωτεύουσες Νομών (γεγονός που συνοδεύτηκε από μια σειρά διοικητικών λειτουργιών και την αναβάθμιση του ρόλου των κέντρων αυτών σε κέντρα λήψης απόφασης) κ.α.

Ειδικότερα, στην εξέλιξη των ελληνικών πόλεων και τη διαμόρφωση του συστήματος αστικών κέντρων, πέρα από την υπόθεση ότι η έλλειψη κάποιων παραγωγικών κλάδων οδήγησε στη σημερινή δομή, επίδραση είναι δυνατόν να ασκήθηκε και από μια σειρά άλλων παραγόντων όπως ιστορικοί, γεωμορφολογικοί κλπ.

Πέρα από τις ιστορικές εξελίξεις (π.χ. πολεμικές συγκρούσεις που έπληξαν την εξέλιξη κάποιων πόλεων), το ρόλο και τη θέση αρκετών πόλεων καθόρισαν πολιτικές αποφάσεις οι οποίες σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να αγνοούνται, αφού συχνά εξακολουθούν να διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της οργάνωσης της χώρας (π.χ. η επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας της Ελλάδας).

Όσον αφορά το ανάγλυφο, παρατηρείται σε πεδινές περιοχές να υπάρχουν πολλά μικρά αστικά κέντρα (π.χ. Περιφέρεια Θεσσαλίας) γεγονός που δε φαίνεται να ισχύει σε ορεινές περιοχές. Η επίδραση του ανάγλυφου στο σχηματισμό αυτής της εικόνας συνδέεται με το γεγονός της ύπαρξης χωρικής συνέχειας (απουσία ορεινών όγκων) και της δυνατότητας ανάπτυξης προσπέλασης από και προς όλες τις κατευθύνσεις του χώρου με σχετική ευχέρεια.

• *Επαλήθευση Θεωρίας Κεντρικών Τόπων*: Η εικόνα που παρατηρείται στον ελληνικό χώρο, αναφορικά με την κατανομή κι οργάνωση του συστήματος αστικών κέντρων δείχνει πως σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει μια τάση αντίστοιχη με αυτήν που παρουσιάζει η θεωρία των κεντρικών τόπων. Τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί ότι τείνουν να ισχύσουν στην περιοχή του Θεσσαλικού και του Μακεδονικού κάμπου.

Οι περιοχές αυτές, από τη φύση τους διακρίνονται για την έλλειψη μεγάλων εδαφικών κλίσεων, γεγονός που διαμορφώνει κάποιες συνθήκες χωρικής ομοιογένειας, συνέχειας και πεδινότητας που ανταποκρίνονται σε μέρος των παραδοχών της θεωρίας.

Παράλληλα, όμως, η διαμόρφωση μιας τέτοιας εικόνας είναι αποτέλεσμα μιας σειράς πολιτικών, ιστορικό - κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που επέτρεψαν την ύπαρξη εκείνων των βαθμίδων αστικών κέντρων και εκείνων των αστικών και οικονομικών λειτουργιών που τελικά συνέτειναν στην επικράτηση μιας οργάνωσης που προσεγγίζει αυτήν της θεωρίας των κεντρικών τόπων.

- *Συνεργασία – Οικονομικές σχέσεις:* Ένα άλλο σημείο στο οποίο η θεωρία δείχνει να επαληθεύεται από την πράξη είναι ότι η ροή των αγαθών έχει κατεύθυνση από τις πόλεις υψηλότερης τάξης προς τις πόλεις χαμηλότερης τάξης ενώ δεν υπάρχουν ροές μεταξύ πόλεων που ανήκουν στο ίδιο επίπεδο.

Από την άλλη βέβαια πλευρά, τίθεται το ερώτημα σε ποιο βαθμό η μικρή πόλη αξιοποιεί τη σχέση με μια μεγάλη σε τομείς όπου η πρώτη δεν έχει εξοπλισμό (κοινωνικές υποδομές, υπηρεσίες κλπ)

Στο σημείο αυτό μπορεί να παρατηρηθεί ότι η κατανομή των πόλεων στη βάση της Θεωρίας των κεντρικών τόπων δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική δομή του συστήματος των αστικών κέντρων στην Ελλάδα τόσο ως προς την ύπαρξη ολόκληρου του φάσματος των βαθμίδων-τάξεων μεγέθους πόλεων όσο και ως προς την κανονικότητα της κατανομής τους στο χώρο (κανονικότητα αποστάσεων) (Κυριακίδου 1999)

Συγκεκριμένα, στον ελληνικό χώρο διακρίνονται περιπτώσεις όπου αφενός οι μικρές πόλεις που βρίσκονται κοντά σε μεγαλύτερες κατορθώνουν να αξιοποιήσουν την ύπαρξη εξυπηρετήσεων και εξοπλισμού στη μεγαλύτερη, ενώ κάποιες άλλες οι οποίες βρίσκονται σε σημαντική απόσταση από κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο δεν είναι σε θέση να κάνουν χρήση στον ίδιο βαθμό των συγκεκριμένων δυνατοτήτων αναπτύσσοντας θα έλεγε κανείς ένα βαθμό «αυτονομίας» ο οποίος δε συνεπάγεται την αυτάρκεια τους. Στην περίπτωση

αυτή υπάρχει μια αυξημένη ανάγκη ικανοποίησης των παραπάνω αναγκών που όμως δεν είναι τις περισσότερες φορές εφικτή λόγω έλλειψης πόρων και μεγέθους οικονομίας ικανής να στηρίξει τη βιωσιμότητα των αναγκαίων για τις πόλεις αυτές λειτουργιών.

Στην πρώτη περίπτωση όπου παρατηρείται κάλυψη των αναγκών της μικρής πόλης από τη μεγαλύτερη, τα περιθώρια ανάπτυξης αντίστοιχων δραστηριοτήτων από τη μικρή πόλη είναι πολύ μικρά γεγονός που οφείλεται αφενός στην δυναμική της οικονομίας της μικρής πόλης κι αφετέρου στην επίδραση της οικονομίας της μεγάλης στη μικρή, γεγονός που αποτελεί ένδειξη της ύπαρξης ανταγωνιστικής σχέσης μεταξύ των δύο.

Στην άλλη περίπτωση όπου η μικρή πόλη βρίσκεται σε σημαντική απόσταση από τη μεγαλύτερη είτε λόγω αυτής καθαυτής χιλιομετρικής απόστασης είτε λόγω δυσκολιών προσπέλασης, η ανάπτυξη των λειτουργιών που προσφέρει η μεγάλη πόλη τις οποίες έχει ανάγκη η μικρή δεν είναι εύκολη όχι για λόγους επίδρασης της οικονομίας της μεγάλης, αλλά για λόγους σύμφυτους με τον οικονομικό χαρακτήρα της ίδιας της μικρής πόλης. Άρα τα επίπεδα ανταγωνισμού μεταξύ των δύο βαθμίδων είναι χαμηλότερα από ότι ίσχυε στην πρώτη περίπτωση.

Ωστόσο, η ανάπτυξη ανταγωνισμού είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται όχι μόνο μεταξύ κέντρων διαφορετικής βαθμίδας (π.χ. Λάρισα - Φάρσαλα, Βόλος - Αλμυρός) αλλά και μεταξύ πόλεων της ίδιας βαθμίδας η οποία θεωρητικά εξηγείται ενδεχομένως από την ύπαρξη όμοιων δραστηριοτήτων και δυναμικών κάλυψης αναγκών. Στην περίπτωση αυτή ο ανταγωνισμός προέρχεται όχι επειδή το εύρος της οικονομίας της μιας δεν επιτρέπει την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας της άλλης αλλά υπό την έννοια αμφοτέρως διεκδίκησης των αναπτυξιακών ευκαιριών σε μια κοινή χωροεδαφική ενότητα.

Τέλος δε θα πρέπει να αγνοηθεί και η επίδραση των διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων με κυριότερες εκφράσεις την τάση παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, τις διαρθρωτικές μεταβολές στην παραγωγή, την αυξημένη ευαισθησία στα ζητήματα του περιβάλλοντος και τις πολιτικές της ΕΕ για αποκέντρωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με βάση την ανάλυση των πληθυσμιακών μεταβολών των μικρών πόλεων που έγινε στο Τρίτο Κεφάλαιο, προέκυψαν κάποια σημαντικά συμπεράσματα. Αυτά ήταν ότι πρώτον, οι μικρές πόλεις με την πάροδο του χρόνου έχουν αυξήσει τους πληθυσμούς τους, δεύτερον όσο πιο μικρή είναι μια πόλη τόσο μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης πληθυσμού παρουσιάζει, και τρίτον, ο αριθμός των μικρών πόλεων (3.500 – 20.000 κατοίκους έχει αυξηθεί σημαντικά την τελευταία εικοσαετία (1981-2001). Στο βαθμό που η παραπάνω ανάλυση είναι συνεπής και έγκυρη, προκύπτει η ανάγκη σε αυτό το σημείο να ερμηνευθεί αυτή η ταχεία ανάπτυξη των μικρών πόλεων. Με άλλα λόγια, θα γίνει μια προσπάθεια να εντοπιστούν εκείνοι οι λόγοι για τους οποίους οι μικρές πόλεις αναπτύσσονται ή παρακμάζουν, να προσδιοριστούν εκείνοι οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εξέλιξη της μικρής πόλης. Ενδεικτικά, τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι η επίδραση που έχει η πρωτεύουσα του νομού στην εξέλιξη της μικρής πόλης ή ο χαρακτήρας του νομού στον οποίο ανήκει. Σκοπός σε αυτό το τμήμα της διπλωματικής εργασίας είναι να προσδιοριστούν εκείνοι οι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν την εξέλιξη μιας μικρής πόλης. Από αυτούς τους παράγοντες που θα μελετηθούν, θα προκύψουν οι πιο ισχυροί αλλά και οι πιο αδύναμοι.

Για το σκοπό αυτό θα χρησιμοποιηθεί ανάλυση παλινδρόμησης με βάση τη σχέση (1) (Βλέπε Κεφάλαιο 6^ο):

$$\Delta U = \alpha_0 + \sum \alpha_i X_i + u_i \quad i=1,2,\dots,k \quad u_i \sim N(0, \sigma_u) \quad (1)$$

Όπου ΔU η εξαρτημένη μεταβλητή που αντανακλά την ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού των μικρών πόλεων στην περίοδο 1991-2001, και X_i οι ανεξάρτητες μεταβλητές που είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες. Ο αριθμός των προσδιοριστικών παραγόντων θα προκύψει από την εξέταση των «υποθετικών» παραγόντων που ακολουθούν. Τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από την εξέταση των παραγόντων περιγράφονται στο Έκτο (6^ο) κεφάλαιο αναλυτικά, ενώ στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται η εύρεση του καλύτερου υποδείγματος με την χρήση της πολλαπλής παλινδρόμησης για τον προσδιορισμό της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων.

Οι βασικοί παράγοντες που, εκ των προτέρων, επηρεάζουν την ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού των μικρών πόλεων, διακρίνονται σε πέντε(5) κατηγορίες:

- 1) Γεωμορφολογικούς
- 2) Δημογραφικούς
- 3) Οικονομικούς
- 4) Πολιτικούς
- 5) Άλλους παράγοντες

5.2 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Σε γενικές γραμμές, ο πληθυσμός της χώρας τείνει να συγκεντρώνεται στις πεδινές και παράλιες περιοχές, ενώ οι ορεινές περιοχές έχουν διαχρονικά υποστεί μια σημαντική μείωση του πληθυσμού των. Η μετακίνηση των πληθυσμών προς τις πεδινές και παράλιες περιοχές συνδέεται:

Πρώτον, με την αλλαγή του παραγωγικού προτύπου της χώρας κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, το οποίο συνδυάστηκε με την ενίσχυση του ρόλου της βιομηχανίας και των υπηρεσιών και τη μείωση της σχετικής σημασίας της κτηνοτροφίας και της γεωργίας.

Δεύτερον, με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας που επέτρεψαν αφενός την εκτέλεση σημαντικών τεχνικών έργων, όπως δρόμοι και αποξηράνσεις ελών και αφετέρου, την αντιμετώπιση σημαντικών ασθενειών «του κάμπου» όπως η ελονοσία και η φυματίωση.

Τρίτον, με τις ευνοϊκότερες κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στις πεδινές περιοχές.

Αυτή η πληθυσμιακή συρρίκνωση έχει επηρεάσει άμεσα τους ορεινούς νομούς και έχει δημιουργήσει αντικειμενικές δυσκολίες διατήρησης και προσέλκυσης δραστηριοτήτων, τόσο στη μεταποίηση όσο και στο τριτογενή τομέα..

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Ελλάδας είναι και η ύπαρξη πολλών κατοικήσιμων νησιών. Αυτή η μορφολογική ιδιαιτερότητα της χώρας μπορεί να δημιουργεί ένα μοναδικό σε ομορφιά φυσικό περιβάλλον (ήπιο και εύκρατο περιβάλλον, ενδιαφέρον φυσικό τοπίο που βοηθούν στην αύξηση της ελκτικότητας της περιοχής και προσέλκυση πληθυσμού και δραστηριοτήτων) αλλά ταυτόχρονα, δημιουργεί και μια σειρά από δυσκολίες που οφείλονται στις μεγάλες θαλάσσιες αποστάσεις που πρέπει να διανυθούν (δηλαδή το κόστος, το χρόνο αλλά και την αβεβαιότητα που εισάγουν οι καιρικές συνθήκες στις μεταφορές) και στα μικρά μεγέθη των περισσότερων νησιών. Τα μικρά μεγέθη των τοπικών αγορών και οι μεγάλες αποστάσεις από την ηπειρωτική χώρα είναι οι δυο βασικοί παράγοντες που εμποδίζουν την ανάπτυξη βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων πλην του τουρισμού και έχουν οδηγήσει διαχρονικά στη πληθυσμιακή συρρίκνωση των περισσότερων νησιών της χώρας.

Συνεπώς, η μορφολογία της χώρας με τους ορεινούς όγκους και τις νησιωτικές περιοχές δημιουργεί μια σειρά από συνθήκες που συνδέονται με την προσπελασιμότητα, τις συνθήκες διαβίωσης και τα μεγέθη των τοπικών αγορών, που δεν ευνοούν την ισόρροπη ανάπτυξη (Πετράκος και Ψυχάρης 2004)

Στους δείκτες που θα χρησιμοποιηθούν θα είναι η κατηγοριοποίηση των πόλεων με βάση το ανάγλυφο. Ως προς το ανάγλυφο, έχουμε δυο κατηγοριοποιήσεις. Η πρώτη γίνεται με βάση την ΕΣΥΕ, ορεινός, ημιορεινός και πεδινός (μεταβλητή με τρεις τιμές) και η δεύτερη γίνεται με βάση τη γεωγραφική θέση. Οπότε, προκύπτουν πέντε μεταβλητές (ορεινός, ημιορεινός, πεδινός, παράκτιος και νησιωτικός χαρακτήρας μικρής πόλης).

5.3 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Ο πληθυσμός μια περιοχής ή μιας πόλης είναι ο πρώτος παράγοντας που εξετάζεται πάντα σε κάθε είδους μελέτη. Ο πληθυσμός είναι ένα μέγεθος ιδιαίτερης σημασίας καθώς αποτελεί έναν από τους συντελεστές παραγωγής, συνδέεται δηλαδή άμεσα με την παραγωγική διαδικασία και συνεπώς και με τις αναπτυξιακές προοπτικές μια πόλης, μια περιοχής, μιας χώρας. Η κατανομή του πληθυσμού στο χώρο έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί η άνιση κατανομή του, σημαίνει διαφορετικές δυνατότητες τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση με την έννοια του μεγέθους και του είδους των αγορών που μπορούν να αναπτυχθούν, και τέλος διαφορετικές απαιτήσεις για κοινωνική υποδομή (Λαμπριανίδης 2000).

Στη παρούσα διπλωματική, θα μελετήσουμε τους ρυθμούς μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων τις περιόδους 1981-1991 και 1991-2001, τους ρυθμούς μεταβολής των πρωτεύουσών των νομών και των νομών που ανήκουν οι μικρές πόλεις για τις περιόδους 1981-1991 και 1991-2001.

5.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Στους οικονομικούς παράγοντες θα εντάξουμε τις οικονομίες κλίμακας και συγκέντρωσης, το επίπεδο εισοδήματος, την παραγωγική διάρθρωση, την ύπαρξη φυσικών πόρων, το ανθρώπινο κεφάλαιο, την ύπαρξη ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και την απόσταση από την πρωτεύουσα του νομού

5.4.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

Η διεθνής βιβλιογραφία μπορεί πια να ερμηνεύσει γιατί κάποιες περιοχές προσελκύουν περισσότερες δραστηριότητες και αναπτύσσονται γρηγορότερα από κάποιες άλλες. Η ερμηνεία αποδίδει την ταχύτερη ανάπτυξη τους στο μέγεθός τους. Περιοχές που φιλοξενούν μεγάλα αστικά κέντρα επωφελούνται από την ύπαρξη οικονομιών κλίμακας και συγκέντρωσης και συνεπώς προσφέρουν σημαντικά κοστολογικά πλεονεκτήματα εγκατάστασης σε νέες επιχειρήσεις (Πετράκος, 2000). Επιπλέον, το μέγεθος τους εξασφαλίζει ότι μεγάλο μέρος της παραγωγής των επιχειρήσεων θα καταναλωθεί τοπικά, και συνεπώς οι επιχειρήσεις δεν θα επιβαρυνθούν με το κόστος μεταφοράς. Έτσι οι επιχειρήσεις, τείνουν να εγκαθίστανται στις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις επωφελούμενες

από τα πλεονεκτήματα τους, η επιλογή τους, όμως, αυτή αυξάνει ακόμα περισσότερο το μέγεθος και την ελκτικότητα των μεγάλων πόλεων, γεγονός που προσελκύει ακόμη περισσότερες επιχειρήσεις κ.ο.κ. (Ροβολής 2002) Ένα άλλο στοιχείο αυτής της ανάλυσης είναι ότι η ύπαρξη ενός μεγάλου αστικού κέντρου σε μια περιφέρεια ή περιοχή δεν επιτρέπει την ανάπτυξη άλλου αντίστοιχου σε κοντινή απόσταση, είτε γιατί δεν υπάρχει ο απαιτούμενος πληθυσμός για να τον στηρίξει, είτε γιατί και τα δυο θα απευθυνόταν στις ίδιες αγορές (Krugman 1993).

Εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει επίσης, ότι το μέγεθος των πόλεων (και συνεπώς οι οικονομίες συγκέντρωσης) είναι ένας σημαντικός παράγοντας που προσδιορίζει τους ρυθμούς δημογραφικής μεταβολής των πόλεων (Πετράκος και Μαυράκης 1999, Goffette-Nagot και Schmitt 1999, Schmitt 1999).

Σαν δείκτη για τον προσδιορισμό του μεγέθους της μικρής πόλης θα χρησιμοποιηθεί μια μεταβλητή. Η μεταβλητή αυτή αφορά το μέγεθος της μικρής πόλης (σε κατοίκους) σε τέσσερις κατηγορίες 3.000-3.500 (1), 3.500-5.000 (2), 5.000-10.000 (3) και 10.000-20.000 (4) για τις χρονιές 1991 και 2001.

5.4.2 ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Ένας από τους παράγοντες που επανειλημμένως υποδεικνύεται από πολλές μελέτες, είναι αυτός της σχετικής θέσης των μικρών πόλεων σε σχέση με τις μεγαλύτερες πόλεις. Κρίναμε, επομένως λογικό, να προτείνουμε μια σχέση μεταξύ της οικονομικής και πληθυσμιακής αλλαγής και της τοποθεσίας των μικρών πόλεων σε σχέση με τις μεγαλύτερες πόλεις.

Ένας αριθμός από εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι ο αριθμός των μικρών πόλεων κοντά σε μεγαλύτερες είναι πιο πιθανόν να μεγαλώσει γρηγορότερα από ότι σε άλλες και αυτό γιατί οι περιοχές κοντά σε μεγάλα αστικά κέντρα λειτουργούν ως τόπος κατοικίας εργαζομένων (commuters towns) και οι οικονομικές δραστηριότητες όπως η βιομηχανία και το εμπόριο εξαπλώνονται εξαιτίας της εγγύτητας στις μεγάλες περιοχές (Fuguitt 1963, Hart 1965). Επίσης, άλλες μελέτες έχουν δείξει ότι οι μικρές πόλεις είτε πιο κοντά είτε πιο μακριά, μεγαλώνουν με ένα μεγαλύτερο ρυθμό από το ότι να έχουν μια μέση απόσταση (Fuguitt 1965, Beale 1982, Walzer and Stablein 1981). Η μεγέθυνση των πιο απομακρυσμένων περιοχών έχει εξηγηθεί από το ότι αναλαμβάνουν να λειτουργούν ως κέντρα παροχής υπηρεσιών και αγαθών για τους ανθρώπους που ζουν στις ενδοχώρα τους. Οι ενδιάμεσες περιοχές, μπορεί να έχουν μια έλλειψη σε αυτό το πλεονέκτημα

εγκατάστασης και ,επίσης, μπορεί να είναι πάρα πολύ μακριά από ένα κύριο αστικό κέντρο ώστε να επωφεληθούν άμεσα από την αποσυγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι Πετράκος και Μαρδάκης (1999) θεωρούν ότι οι μικρές πόλεις του ελληνικού αστικού συστήματος φαίνεται να αντλούν τον έντονο δυναμισμό τους κυρίως από τη λειτουργία τους ως πόλεις-δορυφόροι μεγαλύτερων αστικών συγκροτημάτων, λειτουργία που ευνοήθηκε από τις τάσεις κορεσμού αρκετών αστικών κέντρων, την επέκταση της χρήσης ιδιωτικών μεταφορικών μέσων και τη βελτίωση των μεταφορικών υποδομών.

Άλλες μελέτες έχουν δείξει ότι οι μικρές πόλεις κοντά σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα είναι πιθανόν να βιώσουν μια μείωση στον αριθμό των υπηρεσιών που προσφέρονται ή στην ποσότητα των λιανικών πωλήσεων εξαιτίας του ανταγωνιστικού φαινομένου με τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Σαν αποτέλεσμα, το εμπόριο και οι υπηρεσίες να μεταφέρονται από τις μικρότερες πόλεις και να «κεντροποιούνται» σε μεγαλύτερα μέρη. Πρόκειται δηλαδή για διαδικασίες λειτουργικής απορρόφησης που λαμβάνουν χώρα από μεγαλύτερες πόλεις (Hodge 1965)

Τέλος, σύμφωνα με τον Berry (1967), οι πόλεις κοντά σε μητροπολιτικές περιοχές έχουν περισσότερο πληθυσμό από το ότι θα αναμενόταν, με βάση το επίπεδο του εμπορίου και των διαθέσιμων υπηρεσιών που υπάρχουν σε αυτές εξαιτίας των κατοίκων που μετακινούνται προς τη μεγαλύτερη πόλη εξαιτίας της εργασίας τους.

Δείκτης: Χιλιομετρική απόσταση κάθε μικρής πόλης από την πρωτεύουσα του Νομού.

5.4.3 ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Το επίπεδο εισοδήματος μπορεί να μας δείξει πια είναι η οικονομική ανάπτυξη σε μια περιοχή. Από εμπειρικές μελέτες στις ΗΠΑ, τις δεκαετίες 1950 και 1960, παρατηρήθηκε ότι οι άνθρωποι μετακινούνταν προς υψηλού εισοδήματος περιοχές και απομακρυνόταν από χαμηλού εισοδήματος περιοχές. Αυτό αποδεικνύεται από το ότι οι υψηλά εισοδηματικές περιοχές είχαν μεγαλύτερους ρυθμούς μεγέθυνσης (συμπεριλαμβανομένου και της μετανάστευσης), οι μεσαίες εισοδηματικά είχαν πολύ μικρότερες μεταβολές αύξησης ενώ οι χαμηλές βίωσαν σημαντικές απώλειες πληθυσμού (Beale 1982).

Σαν δείκτες θα χρησιμοποιηθούν οι τιμές του ΑΕΠ κατά κεφαλήν ανά νομό για τις χρονιές 1995, 1998 και 2001, την μεταβολή του ΑΕΠ για τις περιόδους 1995-1998, 1998-2001 και 1995-2001, το «διορθωμένο» ΑΕΠ κατά κεφαλήν, για να μειωθούν τα σφάλματα

που περιέχονται στον υπολογισμό του και τοποθετούν το νομό Αττικής και Θεσσαλονίκης σε χαμηλότερες θέσεις από αυτές που όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι ανήκουν και τέλος το δηλωθέν εισόδημα ανά κάτοικο ανά νομό για το 2001. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι το επίπεδο εισοδήματος των κατοίκων της μικρής πόλης είναι ίσο με το αντίστοιχο εισόδημα όλων των κατοίκων του νομού.

5.4.4 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Η παραγωγική διάρθρωση κάθε νομού επηρεάζει σημαντικά τις προοπτικές ανάπτυξής του. Νομοί οι οποίοι διαθέτουν μια σημαντική παρουσία του δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής και εξειδίκευση σε κλάδους εντάσεως κεφαλαίου και τεχνολογίας αναμένεται να έχουν ευνοϊκότερες προοπτικές ανάπτυξης. Αντίθετα, νομοί με μεγάλη εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα και ασθενή παρουσία του δευτερογενή και τριτογενή, ή νομοί με εξειδίκευση σε παραδοσιακούς βιομηχανικούς κλάδους αναμένεται να βρεθούν αντιμέτωποι με δυσμενέστερες προοπτικές ανάπτυξης (Πετράκος και Ψυχάρης 2004).

Σε μια πρόσφατη εργασία (Βελώνη και Νινιράκη 1997) εξετάστηκε η τομεακή σύνθεση απασχόλησης για το 1981 και 1991, στις εξής ομάδες αστικών κέντρων: (α) των ΠΣ της Αθήνας και Θεσσαλονίκης, (β) των τεσσάρων πόλεων μεσαίου μεγέθους (άνω των 100 χιλιάδων κατοίκων), (γ) των Πρωτευουσών των Νομών και (δ) των υπόλοιπων αστικών κέντρων της χώρας. Διαπιστώθηκε ότι σε κάθε χρονική περίοδο φαίνεται να υπάρχει μια αντίστροφη σχέση του ποσοστού απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα και του ποσοστού απασχόλησης στον τριτογενή τομέα καθώς αυξάνεται το μέγεθος των αστικών κέντρων και η θέση τους στην ιεραρχία. Όσο πιο μεγάλο είναι ένα αστικό κέντρο, τόσο μικρότερο είναι το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα και τόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό απασχόλησης στο τριτογενή τομέα. Επίσης, ο δευτερογενής τομέας παραγωγής καταλαμβάνει ένα σταθερό ποσοστό της συνολικής απασχόλησης και στις δυο περιόδους. Το γεγονός αυτό αποτελεί ιδιομορφία του Ελληνικού χώρου και έρχεται σε αντίθεση με την διεθνή εμπειρία (Henderson 1993), σύμφωνα με την οποία οι μεγάλες πόλεις εξειδικεύονται στον τριτογενή τομέα, ενώ οι μεσαίου μεγέθους πόλεις εξειδικεύονται στον δευτερογενή τομέα παραγωγής.

Αυτή η απουσία εξειδίκευσης σε σχέση με τον δευτερογενή και η έλλειψη (με κάποιες μικρές εξαιρέσεις) κλαδικών εξειδικεύσεων στις Ελληνικές πόλεις υποδηλώνουν τον εσωστρεφή χαρακτήρα της βιομηχανίας και οδηγούν σε ένα μοντέλο βιομηχανικής

χωροθέτησης όπου όλες οι πόλεις ανεξαρτήτως μεγέθους αναπτύσσουν παρόμοιες μεταποιητικές δραστηριότητες, απευθυνόμενες περισσότερο στην ενδοχώρα τους και λιγότερο στην Εθνική ή διεθνή αγορά. Η εσωστρέφεια, η ασθενής παρουσία εξαγωγικών βάσεων και η συνεπαγόμενη παραγωγική ομοιομορφία των Ελληνικών πόλεων στη μεταποίηση, φαίνεται και από το εξαιρετικά μικρό μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων που διαχρονικά παραμένει σταθερό και είναι περίπου το 1/5 του αντίστοιχου μεγέθους της ΕΕ (Petrakos 1997).

Δείκτες: Ποσοστό απασχόλησης ανά παραγωγικό τομέα σε επίπεδο μικρής πόλης για το 1991 και 2001, επίσης το ποσοστό απασχόλησης ανά παραγωγικό τομέα σε επίπεδο νομού για το 1991 και 2001 και την μεταβολή των παραπάνω δυο μεγεθών για την περίοδο 1991-2001. Τα ποσοστά απασχόλησης σε επίπεδο νομού παίρνονται για να εξεταστεί αν το παραγωγικό περιβάλλον του νομού επιδρά στην εξέλιξη των μικρών πόλεων (αγροτικός χαρακτήρας, βιομηχανικός χαρακτήρας).

5.4.5 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Περιοχές που συγκεντρώνουν σημαντικά μεγέθη επιστημονικού δυναμικού και καταρτισμένου εργατικού δυναμικού διαθέτουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην προσέλκυση ή ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων και στη ταχύτερη προσαρμογή στα μεταβαλλόμενα δεδομένα της οικονομίας. Οι Glaeser, Scheinkman και Shleifer (1995) υποστηρίζουν ότι η θετική επίδραση του ανθρωπίνου κεφαλαίου στην μεγέθυνση της πόλης, είναι μαρτυρία ότι οι πόλεις μεγαλώνουν εάν αυτές παρέχουν ευκαιρίες για να αλληλεπιδράσουν με το αντίστοιχο ποιοτικό ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι Πετράκος και Μαρδάκης (1999) απέδειξαν ότι η ποιότητα του ανθρωπίνου δυναμικού των πόλεων παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη τους αφού επιβεβαιώθηκε ο ρόλος και η σημασία της εκπαίδευσης και των πολιτικών ανθρωπίνου δυναμικού στην ανάπτυξη στην έρευνα τους. Υπάρχουν επίσης, πολλοί λόγοι γιατί η εκπαίδευση μπορεί να συσχετιστεί με την εξέλιξη μιας πόλης. Ο Glaeser (1994) προτείνει ότι η σχέση μπορεί να ισχύει επειδή το υψηλό ποιοτικά ανθρώπινο κεφάλαιο παράγει περισσότερες νέες ιδέες. Εναλλακτικά, οι εκπαιδευμένοι άνθρωποι μπορεί να παράγουν στατικά «ξεχειλίσματα» παραγωγής και αυτά μπορεί να έχουν γίνει πιο σημαντικά σε μια οικονομία προσανατολισμένη σε νέες ιδέες. Τελικά, οι εκπαιδευμένοι άνθρωποι μπορεί να έχουν γίνει πιο σημαντικοί καθαρά για λόγους κατανάλωσης. Εντούτοις, η σχέση μεταξύ των πρώτων χρόνων εκπαίδευσης και της

αστικής πληθυσμιακής μεγέθυνσης, είναι ένα από το πιο αξιοσημείωτα στοιχεία της αστικής ανάπτυξης (Glaeser 1994, Glaeser, Scheinkman and Shleifer 1995, Black and Henderson 1999, Simon and Nardineli 2002).

Σαν δείκτες θα χρησιμοποιηθούν το ποσοστό πτυχιούχων ανώτατης και ανώτερης εκπαίδευσης και οι κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος ανά 1000 κατοίκους με στοιχεία της απογραφής του 2001.

5.4.6 ΥΠΑΡΞΗ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Οι φυσικοί πόροι αποτελούν βασικό και δυναμικό παράγοντα για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη και σε μεγάλο βαθμό προδιαγράφουν την έμφαση και την κλιμάκωση των οικονομικών δραστηριοτήτων ενός συγκεκριμένου χώρου (Ζιωγάνας 2003).

Η διαχρονική και ιστορική εξέταση της σχέσης φυσικών πόρων και οικονομικής ανάπτυξης οδηγεί στο λογικό συμπέρασμα, ότι οι φυσικοί πόροι συμβάλλουν στην ανάπτυξη των περιοχών που τους κατέχουν. Αποτελούν «φυσικό πλούτο» και συνεπώς η αξιοποίηση τους δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την απασχόληση και την οικονομική ευημερία. Διαφορετικά, οι φυσικοί πόροι κάθε περιφέρειας αποτελούν παραγωγικό συντελεστή και συνεπώς, η αξιοποίηση τους είναι επόμενο υπό ορισμένες προϋποθέσεις να επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη κάθε περιοχής που τους κατέχει.

Η συμβολή των φυσικών πόρων στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιφέρειας είναι δυνατόν να γίνει δια μέσου της πρωτογενούς αξιοποίησης των ιδίων πόρων ή με την προσέλκυση επιχειρήσεων δευτερογενούς επεξεργασίας. Η ύπαρξη φυσικών πόρων αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει τη χωροθέτηση σχετικών επιχειρήσεων, αφού η διαθεσιμότητα πρώτων υλών δημιουργεί συγκριτικά πλεονεκτήματα για τις περιφέρειες και τις επιχειρήσεις τους, όχι όμως το μοναδικό και το σπουδαιότερο (Πολύζος και Πετράκος 2001).

Οι πόροι που θα χρησιμοποιήσουμε στην εργασία αυτή είναι το σύνολο των φυσικών πόρων και οι γεωργικοί πόροι. Βέβαια, εκτός από τους γεωργικούς πόρους υπάρχουν και οι πολιτιστικοί, δασικοί, θάλασσα-ακτές και ορυκτός πλούτος-υδατικό δυναμικό. Τα διαθέσιμα στοιχεία είναι από μια πρόσφατη εργασία (Πολύζος κ.α 2004).

1. *Πολιτιστικοί πόροι*: Συμπεριλαμβάνονται οι παραδοσιακοί οικισμοί, τους αξιόλογους παραδοσιακούς οικισμούς, τα πολιτιστικά μνημεία και τα μνημεία διεθνούς ενδιαφέροντος. Η συμβολή των πόρων αυτή στην οικονομική ανάπτυξη είναι δυνατόν να γίνει σε συνδυασμό με άλλους πόρους ή με την ενίσχυση του τουρισμού. Πέρα τούτων, παραπέμπουν σε ένα καλύτερο οικιστικό περιβάλλον και σε καλύτερη ποιότητα ζωής για τους κατοίκους (Πολύζος κ.α 2004)

2. *Γεωργικοί πόροι*: Στους γεωργικούς πόρους συμπεριλαμβάνουμε την πεδινή, την ημιορεινή και την ορεινή καλλιεργούμενη γεωργική έκταση, καθώς επίσης και την αρδευόμενη γεωργική έκταση. Επιπλέον, οι γεωργικοί πόροι είναι δυνατόν να συνδυαστούν με τους δασικούς, τους πολιτιστικούς πόρους και την ύπαρξη θάλασσας και να δημιουργήσουν προϋποθέσεις ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμού, οικοτουρισμού, ορεινού τουρισμού) (Πολύζος κ.α 2004).

3. *Δασικοί πόροι*: Στους πόρους συμπεριλαμβάνουμε τις δασικές εκτάσεις και τους εθνικούς δρυμούς κάθε νομού. Η συμβολή των δασικών πόρων στην οικονομική ανάπτυξη είναι δυνατόν να γίνει αφενός με την αξιοποίηση του ξυλώδους κεφαλαίου και των δασικών προϊόντων γενικότερα, και αφετέρου με την αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και την επίδραση του στη διαμόρφωση της τουριστικής «ελκτικότητας» κάθε νομού (Πολύζος κ.α 2004).

4. *Θάλασσα – ακτές*: Στους πόρους αυτούς συμπεριλαμβάνουμε το μήκος των ακτών και των αμμωδών ακτών. Η συμβολή του πόρου αυτού στην οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη είναι δυνατόν να επιτευχθεί είτε δια μέσου του τουρισμού, είτε ως φυσικό χαρακτηριστικό που δημιουργεί εύκρατο κλίμα και αυξάνει την ελκυστικότητα των περιοχών για εγκατάσταση πληθυσμού και δραστηριοτήτων. Ειδικότερα για την Ελλάδα, οι μελέτες έχουν δείξει ότι αποτελούν καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της τουριστικής ελκυστικότητας κάθε περιοχής (Κομίλης 1986, Πολύζος 2002) Θεωρητικά, ο τουρισμός έχει μια εν δυνάμει ικανότητα ενίσχυσης οικονομικά των περιοχών που φθίνουν και υποβαθμίζονται πληθυσμιακά, όμως η γενικότερη ευρωπαϊκή και μεσογειακή εμπειρία δεν παρουσιάζει ενθαρρυντικά αποτελέσματα (Κομίλης 1986). Επίσης, η ύπαρξη θάλασσας δημιουργεί προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της αλιείας, ιχθυοκαλλιεργειών και συναφών οικονομικών δραστηριοτήτων (Πολύζος κ.α 2004).

5. *Ορυκτός πλούτος – υδατικό δυναμικό*: Στους πόρους αυτούς συμπεριλαμβάνουμε αφενός την αξία του βέβαιου και του 50% του πιθανού ορυκτού πλούτου κάθε νομού και αφετέρου το υδατικό δυναμικό. Η αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών που τον κατέχουν, δημιουργεί απασχόληση και δευτερογενώς προσελκύει επιχειρήσεις, ειδικά όταν το κόστος μεταφοράς επιβάλλει την επί τόπου εκμετάλλευσή του. Παρομοίως, το υδατικό δυναμικό αποτελεί φυσικό πόρο που ενισχύει την αξιοποίηση όλων των άλλων πόρων και βοηθά στη σωστή λειτουργία των οικονομικών δραστηριοτήτων (Πολύζος κ.α 2004, Al-Gabbani 1995).

Σαν δείκτες των παραπάνω κατηγοριών πόρων, θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία από μια πρόσφατη μελέτη (Πολύζος κ.α 2004) που παρουσιάζουν σε επίπεδο νομού όλους τους φυσικούς πόρους. Τα στοιχεία είναι ανηγμένα στην κλίμακα 1-100.

5.5 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

5.5.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Η δημιουργία υποδομών θεωρείται ως μια από τις σημαντικότερες πολιτικές που μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη περιοχών που χαρακτηρίζονται από υστέρηση. Οι υποδομές, γενικά, διακρίνονται σε:

1. Τις παραγωγικές υποδομές, δηλαδή τα οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, τα αεροδρόμια και γενικά τις υποδομές μεταφορών, τις τηλεπικοινωνίες, την ενέργεια, τις Βιομηχανικές Περιοχές, τα Βιομηχανικά Πάρκα, κ.λπ.

2. Τις κοινωνικές υποδομές, δηλαδή τις υποδομές εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας, άθλησης, πολιτισμού, ελεύθερου χρόνου, κ.λπ.

3. Τις αστικές υποδομές, δηλαδή τα δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, τους ελεύθερους χώρους, τα πολεοδομικά σχέδια, τα αστικά οδικά δίκτυα, κ.λπ.

Σύμφωνα με τη γενική αντίληψη, οι υποδομές βελτιώνουν την παραγωγικότητα μιας περιοχής και αυξάνουν την έλξη που μπορεί να ασκήσει σε επενδυτικά κεφάλαια και υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό. Μια περιφέρεια με σύγχρονες υποδομές, αφενός, εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες του παραγωγικού της δυναμικού και αφετέρου, μπορεί να προσελκύσει νέα κεφάλαια και νέες επενδυτικές δραστηριότητες, στο βαθμό που οι παραγωγικές υποδομές συνδυάζονται με ένα ευχάριστο αστικό

περιβάλλον διαβίωσης. Έτσι, η αναβάθμιση και επέκταση των υποδομών των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών θεωρείται μια από τις σημαντικότερες πολιτικές που οδηγούν σε περιφερειακή σύγκλιση, καθώς είναι δυνατόν να μεταβάλλουν μακροχρόνια τη χωρική κατανομή της βιομηχανίας (Πετράκος και Ψυχάρης 2004).

Σαν δείκτης θα χρησιμοποιηθεί εάν η μικρή πόλη αποτελούσε έδρα επαρχίας πριν το 1997, οπότε τις είχε αποδοθεί έντονος διοικητικός ρόλος εδώ και πολύ καιρό, εάν σήμερα αποτελεί έδρα καποδιστριακού δήμου ή ότι αποτελεί έναν απλό οικισμό. Επίσης, θα χρησιμοποιήσουμε και το Συνθετικό Δείκτη Ευημερίας των Νομών, ο οποίος περιλαμβάνει διάφορες «πληροφορίες» για κάθε νομό, έχει υπολογισθεί σε άλλη μελέτη (Πετράκος και Ψυχάρης 2004) και έχει κατασκευαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να περιλαμβάνει όλες τις πτυχές της αναπτυξιακής ταυτότητας κάθε περιοχής.

5.5.2 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ

Η ίδρυση και εγκατάσταση επιστημονικών ιδρυμάτων (Πανεπιστήμια, ΤΕΙ, Ερευνητικά κέντρα κ.λπ.) και στρατιωτικών εγκαταστάσεων (π.χ. στρατόπεδα) θεωρείται ως ένας καταλυτικός παράγοντας ανάπτυξης της ίδιας πόλης που φιλοξενεί ένα ίδρυμα ή ένα στρατόπεδο, αλλά και για την ευρύτερη περιοχή. Η ύπαρξη ενός Πανεπιστημίου θα συμβάλει, αφενός, στην κατάρτιση του επιστημονικού δυναμικού της περιοχής και, αφετέρου, θα διευκολύνει τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού της δυναμικού μέσω της συνεργασίας επιχειρήσεων και δημοσίων φορέων με τα εργαστήρια, τους καθηγητές και τους ερευνητές των διαφόρων Τμημάτων και Σχολών. Βέβαια, η χωροθέτηση ενός στρατοπέδου γίνεται κυρίως πιο πολύ για λόγους αμυντικούς, στρατηγικούς, εκπαιδευτικούς κ.α. Πάντως, κοινή συνισταμένη των παραπάνω δραστηριοτήτων είναι ότι η εγκατάσταση τους ενισχύει και την τοπική ζήτηση. Για παράδειγμα, η εγκατάσταση ενός ΤΕΙ ή στρατοπέδου σε μια πόλη αυξάνει τα εισοδήματα της τοπικής οικονομίας, είτε μέσω δαπανών της ίδιας εγκατάστασης (προμήθειες, εξοπλισμός, υπηρεσίες), είτε μέσω της καταναλωτικής δαπάνης των εκατοντάδων ή χιλιάδων φοιτητών, στρατιωτών και στρατιωτικών με τις οικογένειες τους (ενοίκια, διατροφή, διασκέδαση κ.λπ) (Πετράκος και Ψυχάρης 2004, Beale 1982).

Σαν δείκτης θα χρησιμοποιηθεί από μία πρόσφατη εργασία (Πολύζος 2003) για το ποσοστό των φοιτητών ΑΕΙ και ΤΕΙ ανά 1.000 κατοίκους σε επίπεδο νομού.

5.6 ΑΛΛΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Στους άλλους παράγοντες θα ενταχθεί εάν μια μικρή πόλη ανήκει σε νομό, ο οποίος διασχίζεται από τον αναπτυξιακό άξονα «S» της χώρας. Υπάρχουν λίγα μεγάλα και πολυάριθμα πολύ μικρά αστικά κέντρα, τα μεγαλύτερα από τα οποία είναι συγκεντρωμένα κατά μήκος ενός αστικοβιομηχανικού άξονα σε σχήμα «S», που αρχίζει από την Πάτρα, και περνώντας από τα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, καταλήγει στην Καβάλα. Μέσα σε αυτό το γενικευμένο χωροταξικό σχήμα έχει συγκεντρωθεί το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας, αφήνοντας τον υπόλοιπο περιμετρικό χώρο σε κρίσιμη ανεπάρκεια και υστέρηση (Κατοχιανού και Θεοδώρα-Μαρκογιαννάκη 1989).

Οι νομοί που θεωρούνται ότι ανήκουν στον άξονα Πάτρας – Αθήνας - Θεσσαλονίκης - Καβάλας, είναι οι νομοί που έστω και ένα τους αστικό κέντρο απέχει από αστικό κέντρο του άξονα χρονοαπόσταση μέχρι μια ώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΕΣΗ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται συσχέτιση όλων των προσδιοριστικών παραγόντων εξέλιξης των μικρών πόλεων με την μεταβολή του πληθυσμού των μικρών πόλεων 1991-2001, αναμένοντας καταρχήν μια σημαντική σχέση μεταξύ των παραγόντων και του ρυθμού μεταβολής των μικρών πόλεων την περίοδο 1991-2001. Τα ευρήματα για την ύπαρξη ή όχι σχέσης θα οδηγήσουν στην διατύπωση ανάλογων συμπερασμάτων και στην ερμηνεία τους με βάση λογικά επιχειρήματα, τις παρατηρήσεις και την υπάρχουσα εμπειρία.

Η ανάλυση βασίζεται στο πολυμεταβλητό γραμμικό υπόδειγμα παλινδρόμησης για να προσδιοριστεί αν υπάρχει κάποια γραμμική σχέση που να συνδέει το ρυθμό μεταβολής των μικρών πόλεων την περίοδο 1991-2001 με τις μεταβλητές των προσδιοριστικών παραγόντων.

Για την ποσοτική ανάλυση που ακολουθεί θα χρησιμοποιηθούν στατιστικά στοιχεία που λήφθηκαν από την ΕΣΥΕ, καθώς επίσης και από άλλες εργασίες (Πολύζος κ.α 2004, Πετράκος και Ψυχάρης 2004, Πολύζος 2004) ενώ η στατιστική ανάλυση θα γίνει με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των υπολογισμών της συσχέτισης ανάμεσα στο ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων (1991-2001) και τους παράγοντες εξέλιξης κατά κατηγορίες.

6.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών της συσχέτισης εμφανίζονται στους πίνακες 6.1 έως 6.11 και είναι μάλλον αντίθετα με τις αρχικές προσδοκίες. Καταρχήν, παρατηρούμε μικρό βαθμό στατιστικής σημαντικότητας των συντελεστών συσχέτισης, όπως αυτή προσδιορίζεται από τις τιμές της κατανομής t . Επίσης, παρατηρείται αρνητική σχέση σε πολλές περιπτώσεις μεταξύ των προσδιοριστικών παραγόντων και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού. Ακόμη, παρατηρείται να μην υπάρχει και καμία σχέση μεταξύ των παραγόντων και του ρυθμού μεταβολής. Για περισσότερη εποπτεία και διαμόρφωση καλύτερης άποψης για τις σχέσεις παραγόντων εξέλιξης και ρυθμού μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων παρουσιάζονται αναλυτικά τα ευρήματα για κάθε κατηγορία παραγόντων.

6.2.1 ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Στον πίνακα 6.1 παρατίθενται τα αποτελέσματα της συσχέτισης του ρυθμού μεταβολής των μικρών πόλεων με το ανάγλυφο σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της ΕΣΥΕ (ορεινός, ημιορεινός, πεδινός χαρακτήρας). Παρατηρεί κανείς ότι οι πεδινές μικρές πόλεις παρουσιάζουν διπλάσιους ρυθμούς μεταβολής πληθυσμού σε σχέση με τις μικρές πόλεις που βρίσκονται σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Όμως, ο έλεγχος της διαφοράς μεταξύ των μέσων τιμών δείχνει ότι, η διαφορά του μέσου ρυθμού μεταβολής είναι στατιστικά σημαντική, μόνο μεταξύ των ημιορεινών και πεδινών περιοχών

Πίνακας 6.1: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με το ανάγλυφο

	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
Ορεινές ΜΠ	6,5 %
Ημιορεινές ΜΠ	8,3 %
Πεδινές ΜΠ	15,5 %

Πίνακας 6.2: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με το ανάγλυφο *

	Ορεινές ΜΠ	Ημιορεινές ΜΠ	Πεδινές ΜΠ
Ορεινές ΜΠ	1	0,809	0,235
Ημιορεινές ΜΠ		1	0,047
Πεδινές ΜΠ			1

* Για να υπάρχει πραγματική στατιστική διαφορά, πρέπει ο βαθμός σημαντικότητας α να είναι μικρότερος από 5 %

Σύμφωνα με την γεωγραφική κατηγοριοποίηση των πόλεων που πραγματοποιήθηκε (ορεινός, ημιορεινός, πεδινός, παράκτιος, νησιωτικός χαρακτήρας), παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις των μέσων ρυθμών μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων. Όπως προκύπτει από τον πίνακα 6.3, οι νησιωτικές περιοχές παρουσιάζουν την μεγαλύτερη πληθυσμιακή μεταβολή, ακολουθούν οι παράκτιες και οι πεδινές με σχεδόν τον ίδιο ρυθμό πληθυσμιακής μεταβολής και τέλος οι ορεινές και ημιορεινές να εμφανίζουν ρυθμούς μεταβολής υποδιπλάσιους σε σχέση με τους παραπάνω δυο. Ο έλεγχος της διαφοράς μεταξύ των μέσων τιμών δείχνει ότι, η διαφορά του μέσου ρυθμού μεταβολής είναι στατιστικά σημαντική, μόνο μεταξύ των ημιορεινών με τις παράκτιες και πεδινές περιοχές.

Πίνακας 6.3: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με τη γεωγραφική θέση

	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
Ορεινές ΜΠ	7,9 %
Ημιορεινές ΜΠ	6,4 %
Πεδινές ΜΠ	13,0 %
Παράκτιες ΜΠ	15,9 %
Νησιωτικές ΜΠ	25,0 %

Πίνακας 6.4: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη γεωγραφική θέση

	Ορεινές ΜΠ	Ημιορεινές ΜΠ	Πεδινές ΜΠ	Παράκτιες ΜΠ	Νησιωτικές ΜΠ
Ορεινές ΜΠ	1	0,893	0,638	0,469	0,185
Ημιορεινές ΜΠ		1	0,105	0,023	0,024
Πεδινές ΜΠ			1	0,491	0,126
Παράκτιες ΜΠ				1	0,238
Νησιωτικές ΜΠ					1

6.2.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Η συσχέτιση του ρυθμού μεταβολής 1991-2001 του πληθυσμού των μικρών πόλεων με ορισμένους δημογραφικούς παρουσιάζεται στον πίνακα 6.5. Βασικός στόχος είναι να εξεταστεί σε ποιο βαθμό, η εξέλιξη των μικρών πόλεων επηρεάζεται από την εξέλιξη του πληθυσμού της πρωτεύουσας και του Νομού στον οποίο ανήκουν οι μικρές πόλεις.

Πίνακας 6.5: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δημογραφικούς δείκτες

	Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1981-1991)	Πληθυσμιακή μεταβολή πρωτεύουσας (1981-1991)	Πληθυσμιακή μεταβολή πρωτεύουσας (1991-2001)	Πληθυσμιακή μεταβολή νομού (1981-1991)	Πληθυσμιακή μεταβολή νομού (1991-2001)
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	0,435(**) (0,000)	-0,001 (0,995)	-0,128 (0,133)	0,203(*) (0,017)	0,412(**) (0,000)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

Θετική συσχέτιση με πολύ ικανοποιητικό βαθμό σημαντικότητας εμφανίζεται με την πληθυσμιακή μεταβολή της μικρής πόλης 1981-1991, την πληθυσμιακή μεταβολή του νομού την 1981-1991 και την επόμενη δεκαετία 1991-2001. Αυτό μας οδηγεί στα συμπεράσματα, ότι ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων εξαρτάται από τις πληθυσμιακές μεταβολές της προηγούμενης περιόδου και με τις πληθυσμιακές μεταβολές που παρουσιάζει ο κάθε νομός την περίοδο 1991-2001, ενώ δεν φαίνεται να επηρεάζεται από τις μεταβολές στην πρωτεύουσα, ειδικότερα αυτών της περιόδου 1981-1991.

6.2.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

6.2.3.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 6.6, ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων είναι πολύ υψηλότερος για τις πολύ μικρές πόλεις, ενώ ο μέσος ρυθμός αύξησης δεν διαφοροποιείται σημαντικά για τις υπόλοιπες κατηγορίες.

Πίνακας 6.6: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού με κατηγορία μεγέθους 1991

Πληθυσμός Μικρών πόλεων	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
3.000-3.500	25,5 %
3.501-5.000	10,6 %
5.001-10.000	8,7 %
10.001-20.000	9,7 %

Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνεται από τον έλεγχο υπόθεσης για την διαφορά των μέσων τιμών. Πραγματικά, ο βαθμός σημαντικότητας είναι μικρότερος από 5 % όταν γίνεται σύγκριση του μέσου ρυθμού μεταβολής των πόλεων που ανήκουν στην κατηγορία κάτω των 3.500 κατοίκων με τον ρυθμό μεταβολής για τις κατηγορίες 3.501-5.000 και 10.001-20.000.

Πίνακας 6.7: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη κατηγορία μεγέθους το 1991

	0-3.500	3.501-5.000	5.001-10.000	10.001-20.000
3.000-3.500	1	0,023	0,090	0,028
3.501-5.000		1	0,523	0,835
5.001-10.000			1	0,812
10.001-20.000				1

Στην συνέχεια, με βάση το μέγεθος της μικρής πόλης το 2001, παρατηρεί κανείς στον πίνακα 6.8, ότι οι μικρές πόλεις που πληρούν το βασικό κριτήριο που τέθηκε στην αρχή, παρουσιάζουν πληθυσμιακές μεταβολές 15%, ενώ οι υπόλοιπες παρουσιάζουν αρνητικές, πράγμα αναμενόμενο αφού είναι φανερό ότι από την κατηγορία των πολύ μικρών πόλεων 3.000-3.500 κατοίκους αρκετές «ανέβηκαν» στην αμέσως επόμενη κατηγορία των 3.500-5.000 κατοίκων μέσα στην δεκαετία 1991-2001. Η διαφορά αυτή όσον αφορά τις πολύ μικρές πόλεις είναι στατιστικά σημαντική, όπως προκύπτει από τον πίνακα 6.9.

Πίνακας 6.8: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού με κατηγορία μεγέθους 2001

Πληθυσμός Μικρών πόλεων	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
3.000-3.500	-4,7 %
3.501-5.000	15,6 %
5.001-10.000	16,2 %
10.001-20.000	14,8 %

Πίνακας 6.9: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με τη κατηγορία μεγέθους το 2001

	0-3.500	3.501-5.000	5.001-10.000	10.001-20.000
3.000-3.500	1	0,000	0,000	0,001
3.501-5.000		1	0,889	0,794
5.001-10.000			1	0,677
10.001-20.000				1

6.2.3.2 ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ

Εξετάζοντας την επιρροή της απόστασης από την πρωτεύουσα του νομού, παρατηρείται όπως ήταν αναμενόμενο, αρνητική συσχέτιση, η οποία είναι απόλυτα στατιστικά σημαντική ($\alpha=0,2\%$). Επιβεβαιώνεται ότι, κατά μέσο όρο, όσο πιο μακριά είναι η πρωτεύουσα του νομού, τόσο μικρότερη θα είναι η αύξηση του πληθυσμού της μικρής πόλης.

Πίνακας 6.10: Συντελεστής συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με απόσταση από πρωτεύουσα

	Χιλιομετρική απόσταση μικρής πόλης από την πρωτεύουσα του νομού
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	-0,266(**) (0,002)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

6.2.3.3 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Εξετάζοντας την επιρροή της οικονομικής ανάπτυξης του νομού (ΑΕΠ και εισόδημα) στο ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων, παρατηρείται ότι δεν υπάρχει σημαντική συσχέτιση με τους συγκεκριμένους δείκτες (πίνακας 6.11)

Πίνακας 6.11: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες οικονομικής ανάπτυξης

	ΑΕΠ 1995	ΑΕΠ 1998	ΑΕΠ 2001	Μεταβολή ΑΕΠ 1995-1998	Μεταβολή ΑΕΠ 1998-2001
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	-0,035 (0,686)	-0,017 (0,847)	-0,005 (0,958)	0,049 (0,570)	0,124 (0,148)

	Μεταβολή ΑΕΠ 1995-2001	Διορθωμένο ΑΕΠ (2001)	Δηλωθέν εισόδημα(2001)
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	0,089 (0,300)	0,127 (0,137)	0,155 (0,070)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

Επομένως, η οικονομική κατάσταση των κατοίκων των μικρών πόλεων δεν φαίνεται να επηρεάζει άμεσα την εξέλιξη των μικρών πόλεων.

6.2.3.4 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Στον πίνακα 6.12 παρατίθενται τα αποτελέσματα της συσχέτισης του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων με τους δείκτες απασχόλησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανά τομέα σε επίπεδο μικρής πόλης και σε επίπεδο νομού καθώς επίσης και η μεταβολή την περίοδο 1991-2001 αυτών σε κάθε τομέα.

Πίνακας 6.12: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες παραγωγικής διάρθρωσης

Πίνακας 6.12.1: Μικρή Πόλη

	1ογενής τομέας (1991)	2ογενής Τομέας (1991)	3ογενής τομέα (1991)	1ογενής τομέας (2001)	2ογενής Τομέας (2001)	3ογενής τομέας (2001)	Μεταβολή 1ογενή τομέα (1991-01)	Μεταβολή 2ογενή Τομέα (1991-01)	Μεταβολή 3ογενή Τομέα (1991-01)
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	-0,284(**) (0,001)	0,040 (0,643)	0,302(**) (0,000)	-0,341(**) (0,000)	0,053 (0,540)	0,362(**) (0,000)	-0,294(**) (0,000)	0,086 (0,314)	0,023 (0,791)

Πίνακας 6.12.2: Νομός που ανήκει η μικρή πόλη

	1ογενής τομέας (1991)	2ογενής Τομέας (1991)	3ογενής τομέα (1991)	1ογενής τομέας (2001)	2ογενής Τομέας (2001)	3ογενής τομέας (2001)	Μεταβολή 1ογενή τομέα (1991-01)	Μεταβολή 2ογενή Τομέα (1991-01)	Μεταβολή 3ογενή Τομέα (1991-01)
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	-0,118 (0,166)	-0,050 (0,564)	0,198(*) (0,020)	-0,164 (0,054)	-0,040 (0,644)	0,210(*) (0,013)	-0,218(*) (0,010)	0,037 (0,670)	-0,062 (0,467)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 6.12.1, η πληθυσμιακή μεταβολή της μικρής πόλης συσχετίζεται αρνητικά με τον πρωτογενή τομέα. Όσο πιο σημαντικός είναι ο πρωτογενής τομέας στη δομή του παραγωγικού συστήματος, τόσο μικρότερος θα είναι ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού της μικρής πόλης. Πραγματικά, οι 3 δείκτες για τον πρωτογενή τομέα έχουν αρνητικές τιμές οι οποίες είναι απόλυτα σημαντικές ($\alpha \approx 0\%$). Η συσχέτιση με τον δευτερογενή τομέα δεν είναι στατιστικά σημαντική ενώ η εξέλιξη της μικρής πόλης επηρεάζεται άμεσα και θετικά από τον τριτογενή τομέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι, η μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης στον τριτογενή τομέα δεν συσχετίζεται με την

μεταβολή του πληθυσμού των μικρών πόλεων. Από πρώτη άποψη, το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να θεωρηθεί «παράξενο», μπορεί όμως να προκύπτει από το γεγονός ότι το ποσοστό μεταβολής του τριτογενή τομέα μεταξύ 1991 και 2001 ήταν συχνά μικρό.

Η διάρθρωση της απασχόλησης σε επίπεδο Νομού επηρεάζει την εξέλιξη της μικρής πόλης, ειδικά όσον αφορά τη σημασία του τριτογενή τομέα τόσο στο παρελθόν όσο και στο σήμερα. Η σημασία του πρωτογενή τομέα σε επίπεδο νομού επηρεάζει αρνητικά την εξέλιξη της μικρής πόλης, ειδικά σήμερα, ενώ στο παρελθόν (1991) δεν υπήρξε φανερή συσχέτιση.

6.2.3.5 ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το επίπεδο προσόντων του ενεργού πληθυσμού των μικρών πόλεων έχει άμεση σχέση με το ποσοστό μεταβολής του πληθυσμού της. Όπως προκύπτει από τον πίνακα 6.13, όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των κατόχων μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος τόσο μεγαλύτερη είναι η πληθυσμιακή αύξηση της μικρής πόλης. Ομοίως, όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των αποφοίτων ανώτερων και ανωτάτων σχολών τόσο μεγαλύτερη είναι η πληθυσμιακή αύξηση της μικρής πόλης. Οι συσχετίσεις είναι στατιστικά πολύ σημαντικές ($\alpha \approx 0\%$), με αποτέλεσμα, η εξέλιξη της μικρής πόλης να εξαρτάται έως ένα βαθμό από την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού που διαθέτει.

Πίνακας 6.13: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με δείκτες ανθρώπινου κεφαλαίου

	Κάτοχοι Διδακτορικού και Μεταπτυχιακού διπλώματος	Απόφοιτοι ανώτερων και ανωτάτων σχολών
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	0,276(**) (0,001)	0,307(**) (0,000)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

6.2.3.6 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Όπως προκύπτει από τον ακόλουθο πίνακα, η ύπαρξη συγκεκριμένων φυσικών πόρων αποτελεί θετικό παράγοντα για την εξέλιξη της πόλης. Οι φυσικοί πόροι που επηρεάζουν θετικά την εξέλιξη της μικρής πόλης είναι α) οι πολιτισμικοί πόροι και β) οι ακτές. Αναμενόμενο, μιας και είναι η ύπαρξη τους ενισχύει σημαντικά την ανάπτυξη του τουρισμού. Πραγματικά, οι μικρές πόλεις που είναι παράκτιες ή νησιωτικές εμφανί-

ζουν μεγαλύτερους ρυθμούς μεταβολής. Επίσης, επιβεβαιώνεται το προηγούμενο αποτέλεσμα (πίνακας 6.12.1), ότι η ύπαρξη γεωργικών πόρων έχει αρνητική επιρροή στην πληθυσμιακή μεταβολή της μικρής πόλης, αποτέλεσμα απόλυτα συμβατό με την προηγούμενη ανάλυση (Δες κεφ. 6.2.3.4).

Πίνακας 6.14: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με φυσικούς πόρους

	Ορυκτός πλούτος & υδατικό δυναμικό	Δασικοί πόροι	Ακτές	Πολιτισμικοί πόροι	Γεωργικοί πόροι	Γενικό σύνολο Πόρων
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	-0,096 (0,260)	-0,120 (0,160)	0,219(**) (0,010)	0,283(**) (0,001)	-0,189(*) (0,027)	0,101 (0,240)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

6.2.4 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

6.2.4.1 ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Στον πίνακα 6.15 παρατίθενται τα αποτελέσματα της συσχέτισης της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων με τον «Συνθετικό Δείκτη Ευημερίας του νομού». Παρατηρείται μια θετική συσχέτιση υψηλής στατιστικής σημαντικότητας, πράγμα που σημαίνει ότι η ευημερία ενός νομού επιδρά θετικά στην πληθυσμιακή μεγέθυνση των μικρών πόλεων.

Πίνακας 6.15: Συντελεστές συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με Συνθετικό δείκτη Ευημερίας

	Συνθετικός Δείκτης Ευημερίας
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	0,314(**) (0,000)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

Στον πίνακα 6.16 παρατίθεται ο μέσος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων σε σχέση με τον διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης. Παρατηρείται, ότι οι πόλεις που αποτελούσαν έδρα επαρχίας πριν το 1997, έχουν μέσο ρυθμό μεταβολής 31%, ενώ οι μικρές πόλεις που αποτελούν έδρες δήμων σήμερα έχουν μέσο ρυθμό 14%. Οι απλοί οικισμοί αυξάνονται πληθυσμιακά με ρυθμό 10%. Ο έλεγχος της διαφοράς μεταξύ των

μέσων τιμών δείχνει ότι, η διαφορά του μέσου ρυθμού μεταβολής δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Πίνακας 6.16: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού σε σχέση με το διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης

Διοικητικός Χαρακτήρας ΜΠ	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
Έδρα επαρχίας	30,6 %
Έδρα δήμου	13,8 %
Οικισμός	9,6 %

Πίνακας 6.17: Έλεγχος υπόθεσης για τη διαφορά των μέσων ρυθμών μεταβολής ανάλογα με το διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης

	Έδρα επαρχίας	Έδρα δήμου	Οικισμός
Έδρα επαρχίας	1	0,336	0,240
Έδρα δήμου		1	0,237
Οικισμός			1

6.2.4.2 ΥΠΑΡΞΗ ΑΕΙ-ΤΕΙ

Στον πίνακα 6.18 παρουσιάζεται το αποτέλεσμα της συσχέτισης μεταξύ της πληθυσμιακής μεταβολής της μικρής πόλης και του ποσοστού των φοιτητών ΑΕΙ και ΤΕΙ στο σύνολο του μόνιμου πληθυσμού του νομού. Το αποτέλεσμα της συσχέτισης των δυο δεικτών εμφανίζει ότι δεν υπάρχει στατιστική σημαντικότητα μεταξύ των δύο δεικτών αλλά δεν υπάρχει και συσχέτιση. Αποτέλεσμα, το οποίο κρίνεται λογικό, εφόσον δεν πρέπει να υπάρχουν πολλές μικρές πόλεις με ΑΕΙ και ΤΕΙ.

Πίνακας 6.18: Συντελεστής συσχέτισης ρυθμού μεταβολής πληθυσμού με ποσοστό φοιτητών

	Ποσοστό φοιτητών ΑΕΙ-ΤΕΙ στο Νομό
Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης (1991-2001)	0,045 (0,598)

Σημείωση: N=138, τιμές σημαντικότητας του t στις παρενθέσεις, * στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, ** στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 5%.

6.2.5 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ «S»

Η μεταβολή του πληθυσμού της μικρής πόλης δεν συσχετίζεται άμεσα με την θέση της μικρής πόλης σε σχέση με τον αναπτυξιακό άξονα Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη –

Καβάλα . Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει μόνο τους μέσους ρυθμούς μεταβολής των μικρών πόλεων ανάλογα με τη θέση τους.

Πίνακας 6.19: Μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων σε σχέση με τη χωροθέτηση ή μη πάνω στον αναπτυξιακό άξονα “S”

Θέση ως προς τον άξονα ΠΑΘΚ	Μέσος ρυθμός μεταβολής 1991-2001
ΟΧΙ	15,3 %
ΝΑΙ	11,0 %

6.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ

Η συσχέτιση μεταξύ των προσδιοριστικών παραγόντων εξέλιξης των μικρών πόλεων με την μεταβολή του πληθυσμού των μικρών πόλεων 1991-2001 απέδειξε ότι οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν σημαντικά την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων είναι:

1. η γεωγραφική θέση
2. οι πληθυσμιακές μεταβολές των μικρών πόλεων την περίοδο 1981-1991
3. η πληθυσμιακή μεταβολή του νομού 1991-2001
4. η κατηγορία μεγέθους της μικρής πόλης
5. η απόσταση από την πρωτεύουσα
6. την παραγωγική διάρθρωση της μικρής πόλης άλλα και του νομού (ειδικότερα, πρωτογενής και τριτογενής τομέας)
7. η ποιότητα του ανθρωπίνου κεφαλαίου
8. η ύπαρξη πολιτισμικών πόρων και ακτών
9. και συνολική ευημερία του νομού

6.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗΣ – ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Στο τμήμα αυτό του κεφαλαίου, γίνεται μια προσπάθεια γενικής συσχέτισης του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων για την περίοδο 1991-2001 με τους παράγοντες που εξεταστήκανε παραπάνω. Στόχος είναι η δημιουργία ενός υποδείγματος που να επιτρέψει την εκτίμηση της πληθυσμιακής μεταβολής μιας μικρής πόλης και επομένως να συμβάλλει στην προβολή της εξέλιξης της.

Για το σκοπό της ανάλυσης, δύο στατιστικά υποδείγματα χρησιμοποιούνται.

Το πρώτο υπόδειγμα αφορά τη γενικευμένη γραμμική παλινδρόμηση η οποία έχει την ακόλουθη μορφή:

$$Y = b_0 + b_1 X_{1j} + b_2 X_{2j} + \dots + b_k X_{kj} + \varepsilon_\xi \quad (1)$$

Στο δεύτερο υπόδειγμα κρίνεται ότι δεν υπάρχει γραμμική σχέση και επομένως χρησιμοποιείται μη γραμμική παλινδρόμηση της μορφής:

$$Y = b_0 X_{1j}^{b_1} X_{2j}^{b_2} \dots X_{kj}^{b_k} \quad (2)$$

Η μη γραμμική σχέση μετατρέπεται σε γραμμική παλινδρόμηση μέσω της ακόλουθης μετατροπής:

$$\ln Y = \ln b_0 + b_1 \ln X_{1j} + b_2 \ln X_{2j} + \dots + b_k \ln X_{kj} + \varepsilon_\xi \quad (3).$$

Οι ερμηνευτικές μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν στο υπόδειγμα και στις εξισώσεις παλινδρόμησης αναφέρονται σε όλους τους προσδιοριστικούς παράγοντες που χρησιμοποιήθηκαν παραπάνω. Στον πίνακα 6.20 που ακολουθεί, αναφέρονται οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν κωδικοποιημένες για χάριν ευκολίας.

Πίνακας 6.20: Μεταβλητές συσχέτισης μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων

A. Εξαρτημένη μεταβλητή	
Y= ΔU	% μεταβολή πληθυσμού μικρών πόλεων 1991-2001
B. Ανεξάρτητες μεταβλητές	
ΓΕΩ	Κωδικοποίηση γεωμορφολογίας
ΑΝΑΓΛ	Κωδικοποίηση ανάγλυφου ΕΣΥΕ
ΜΠ8191	% μεταβολή πληθυσμού μικρών πόλεων 1981-1991
ΜΠΠ8191	% μεταβολή πληθυσμού πρωτεύουσών 1981-1991
ΜΠΠ9101	% μεταβολή πληθυσμού πρωτεύουσών 1991-2001
ΜΠΝ8191	% μεταβολή πληθυσμού νομού 1981-1991
ΜΠΝ9101	% μεταβολή πληθυσμού νομού 1991-2001
ΚΑΤ91	Κατηγορία μεγέθους μικρή πόλης 1991
ΚΑΤ01	Κατηγορία μεγέθους μικρή πόλης 2001
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	Χιλιομετρική απόσταση μικρής πόλης από πρωτεύουσα
κκΑΕΠ95	κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 1995
κκΑΕΠ98	κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 1998
κκΑΕΠ01	κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 2001
ΜκκΑΕΠ9598	% μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 1995-1998
ΜκκΑΕΠ9801	% μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 1998-2001
ΜκκΑΕΠ9521	% μεταβολή κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 1995-2001
ΔκκΑΕΠ01	Διορθωμένο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά νομό 2001
ΕΙΣ01	Επίπεδο εισοδήματος ανά κάτοικο 2001
ΠΤ91	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Π.Τ 1991
ΔΤ91	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Δ.Τ 1991

ΤΤ91	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Τ.Τ 1991
ΠΤ01	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Π.Τ 2001
ΔΤ01	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Δ.Τ 1991
ΤΤ01	Ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Τ.Τ 1991
ΜΠΤ9101	% μεταβολή απασχόλησης μικρών πόλεων στον Π.Τ 1991-2001
ΜΠΑΤ9101	% μεταβολή απασχόλησης μικρών πόλεων στον Δ.Τ 1991-2001
ΜΠΤΤ9101	% μεταβολή απασχόλησης μικρών πόλεων στον Τ.Τ 1991-2001
ΠΤΝ91	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Π.Τ 1991
ΔΤΝ91	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Δ.Τ 1991
ΤΤΝ91	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Τ.Τ 1991
ΠΤΝ01	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Π.Τ 2001
ΠΑΝ01	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Δ.Τ 2001
ΤΤΝ01	Ποσοστό απασχόλησης νομού στον Τ.Τ 2001
ΜΠΤΝ9101	% μεταβολή απασχόλησης νομού στον Π.Τ 1991-2001
ΜΑΤΝ9101	% μεταβολή απασχόλησης νομού στον Δ.Τ 1991-2001
ΜΤΤΝ9101	% μεταβολή απασχόλησης νομού στον Τ.Τ 1991-2001
ΔΙΔΑΚΤ01	Ποσοστό κατόχων μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος 2001
ΠΑΝΕΠ	Ποσοστό αποφοίτων ανωτάτων και ανώτερων σχολών
ΟΠΥΔ	Ορυκτός πλούτος και υδατικό δυναμικό
ΔΑΣΠ	Δασικοί πόροι
ΘΑΛΑΚ	Θάλασσα - Ακτές
ΠΟΛΠΟ	Πολιτισμικοί πόροι
ΓΕΩΠΟ	Γεωργικοί πόροι
ΓΕΝΣΥΝΠΟ	Γενικό Σύνολο Πόρων
ΣΔΕΑ	Συνθετικός Δείκτης Ευημερίας Νομών
ΔΙΟΚΧΑ	Διοικητικός χαρακτήρας μικρής πόλης
ΦΟΙΤ	Ποσοστό φοιτητών ΑΕΙ-ΤΕΙ στο Νομό
ΘΑΞ	Θέση ως προς τον αναπτυξιακό άξονα Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Καβάλα, με 2 για τις μικρές πόλεις επί του άξονα και 1 για τις εκτός άξονα
* Π.Τ. = Πρωτογενής Τομέας, Δ.Τ = Δευτερογενής Τομέας, Τ.Τ = Τριτογενής Τομέας	

6.4.1 ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων των συντελεστών της εξίσωσης (1) δίνονται στους πίνακες 6.21 έως 6.26. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα υποτιθέμενα μοντέλα ποικίλουν σημαντικά ως προς τη συνολική ερμηνευτική τους ικανότητα, ενώ γενικά θα λέγαμε ότι κρίνονται ικανοποιητικά. Επίσης, στις ανεξάρτητες μεταβλητές παρατηρείται να υπάρχουν μερικές που είναι στατιστικά σημαντικές στην εξήγηση της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων, ενώ πολλοί από τους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν παρουσιάζονται στατιστικά ασήμαντοι. Για περισσότερη εποπτεία και διαμόρφωση καλύτερης άποψης για τα πιθανά γραμμικά μοντέλα προσδιορισμού του ρυθμού μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων παρουσιάζονται αναλυτικά τα ευρήματα για

κάθε υπόθεση. Στον πίνακα 6.21 παρατίθενται αναλυτικά τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων των συντελεστών της εξίσωσης (1), υποθέτοντας ότι όλοι οι υπό μελέτη δείκτες συνεισφέρουν σημαντικά στην πληθυσμιακή εξέλιξη της μικρής πόλης. Η συνολική ερμηνευτική ικανότητα¹⁵ του πρώτου υποδείγματος Στο πρώτο γραμμικό μοντέλο, η συνολική ερμηνευτική ικανότητα του υποδείγματος ανέρχεται σε 71,6% (58,5 % adjR²), ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό για διαστρωματικά στοιχεία. Η ανάλυση της εκτίμησης των συντελεστών των ανεξάρτητων μεταβλητών απέδειξε ότι σε σύνολο 48 μεταβλητών, 9 είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο σημαντικότητας, ενώ όλες οι υπόλοιπες δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Επίσης, ο δείκτης Durbin-Watson (d=1,974) έδειξε ότι δεν έχουμε πρόβλημα αυτοσυσχέτισης.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	110,917	1,867	0,065
ΓΕΩ	-0,953	-0,428	0,670
ΑΝΑΓΛ	3,848	1,381	0,171
ΜΠ8191	0,106	3,425	0,001
ΜΠΠ8191	-0,135	-0,275	0,784
ΜΠΠ9101	0,252	0,78	0,437
ΜΠΝ8191	-0,141	-0,187	0,852
ΜΠΝ9101	0,684	0,669	0,505
ΚΑΤ91	-18,502	-6,507	0,000
ΚΑΤ01	18,238	5,313	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,001	-0,02	0,984
κκΑΕΠ95	0,011	0,607	0,545
κκΑΕΠ01	-0,008	-0,67	0,505
ΜκκΑΕΠ9598	0,633	0,119	0,905
ΜκκΑΕΠ9801	0,13	0,023	0,982
ΜκκΑΕΠ9521	0,144	0,034	0,973
ΔκκΑΕΠ01	0	0,052	0,959
ΕΙΣ01	-0,015	-1,453	0,150
ΔΤ91	1,662	1,44	0,153
ΤΤ91	1,093	1,019	0,311

Πίνακας 6.21: Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

¹⁵ Η συνολική ερμηνευτική ικανότητα ενός υποδείγματος υπολογίζεται με βάση το συντελεστή προσδιορισμού R² και adjR². Σημασία δίνεται στο adjR² εφόσον γνωρίζουμε ότι η τιμή του R², επηρεάζεται από το N και το κ.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΔΤ01	-1,803	-1,394	0,167
ΤΤ01	-0,906	-0,899	0,371
ΜΠΤ9101	-0,221	-1,846	0,068
ΜΠΔΤ9101	0,142	0,538	0,592
ΜΠΤΤ9101	0,196	0,575	0,567
ΔΤΝ91	0,96	0,81	0,420
ΤΤΝ91	-9,386	-1,304	0,196
ΠΑΝ01	-0,074	-0,064	0,949
ΤΤΝ01	7,414	1,163	0,248
ΜΠΤΝ9101	0,407	0,621	0,536
ΜΔΤΝ9101	0,464	0,947	0,346
ΜΤΤΝ9101	-3,97	-1,551	0,124
ΔΙΔΑΚΤ01	-3,241	-0,541	0,590
ΠΑΝΕΠ	0,459	0,659	0,511
ΟΠΥΔ	-3,917	-1,763	0,081
ΔΑΣΠ	-4,182	-1,788	0,077
ΘΑΛΑΚ	-4,068	-1,764	0,081
ΠΟΛΠΟ	-3,499	-1,727	0,087
ΓΕΩΠΟ	-4,072	-1,773	0,079
ΓΕΝΣΥΝΠΟ	9,496	1,737	0,086
ΣΔΕΑ	1,205	0,907	0,367
ΔΙΟΚΧΑ	-5,116	-1,534	0,128
ΦΟΙΤ	95,589	0,566	0,573
ΘΑΞ	-5,037	-1,079	0,283
$R^2=0,716$, $adjR^2=0,585$, $F=5,499$ ($\alpha=0\%$), $d=1,974$			

Πίνακας 6.21 (συνέχεια):
Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Με βάση τα προηγούμενα αποτελέσματα, προχωρήσαμε σε μια νέα μορφή εκτίμησης με τη χρήση της μεθόδου Stepwise (διαδοχικές προσεγγίσεις) για να προκύψει μεγαλύτερη προγνωστική αξία. Με τη μέθοδο αυτή προκύπτει τελικά, ότι 6 είναι οι σημαντικές μεταβλητές που ερμηνεύουν πραγματικά την εξέλιξη της μικρής πόλης. Παρατηρείται, μια ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα αυτού του γραμμικού υποδείγματος (63%), ενώ ο δείκτης Durbin-Watson είναι πολύ ικανοποιητικός.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	11,628	1,563	0,120
ΜΠ8191	0,145	5,819	0,000
ΜΠΝ9101	0,834	3,029	0,003
ΚΑΤ91	-22,211	-9,888	0,000
ΚΑΤ01	22,530	9,198	0,000
ΠΟΛΠΟ	0,170	2,431	0,016
ΤΤΝ91	-0,351	-2,107	0,037
$R^2=0,630$, $adjR^2=0,613$, $F=37,240$ ($\alpha=0\%$), $d=1,931$			

Πίνακας 6.22: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών του πρώτου μοντέλου που προκύπτουν με τη μέθοδο stepwise στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Στο τρίτο κατά σειρά γραμμικό μοντέλο υποθέτουμε ότι υπάρχει καλύτερη στατιστική σημαντικότητα, εάν η πληθυσμιακή εξέλιξη μιας μικρής πόλης επηρεάζεται από μεταβλητές οι οποίες ανήκουν μόνο στο επίπεδο της μικρής πόλης και όχι σε στοιχεία που αναφέρονται ως προς το νομό, και για τα οποία εμείς υποθέτουμε ότι ισχύουν και στο επίπεδο της μικρής πόλης. Έτσι, στον πίνακα 6.23, παρουσιάζονται αναλυτικά, οι εκτιμήσεις όλων των μεταβλητών με σημείο αναφοράς τη μικρή πόλη. Παρατηρεί κανείς ότι αυτό το υπόδειγμα παρουσιάζει μια αρκετά ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα. Η ανάλυση εκτίμησης των συντελεστών των ανεξάρτητων μεταβλητών απέδειξε ότι, σε σύνολο 17 μεταβλητών, 7 είναι σε ικανοποιητικό βαθμό σημαντικότητας. Επίσης, ο δείκτης Durbin-Watson είναι ικανοποιητικός.

Το τέταρτο γραμμικό μοντέλο περιλαμβάνει εκείνους τους μεταβλητές του τρίτου μοντέλου που προκύπτουν με τη μέθοδο stepwise και οποίοι επιβεβαιώνουν το προηγούμενο αποτέλεσμα, αφού οι 4 μεταβλητές που προκύπτουν είναι οι πιο στατιστικά σημαντικοί από τους προηγούμενους 7. (Πίνακας 6.24). Η στατιστική ερμηνευτικότητα αυτού του μοντέλου κρίνεται επίσης σχεδόν ικανοποιητική και δεν υπάρχει πρόβλημα αυτοσυσχέτισης.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	0,943	0,082	0,935
ΓΕΩ	0,182	0,109	0,913
ΑΝΑΓΛ	2,507	1,046	0,298
ΜΠ8191	0,119	4,293	0,000
ΚΑΤ91	-19,944	-7,624	0,000
ΚΑΤ01	19,942	6,725	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,035	-0,710	0,479
ΔΤ91	1,900	1,968	0,051
ΤΤ91	0,633	0,707	0,481
ΔΤ01	-1,947	-1,825	0,071
ΤΤ01	-0,580	-0,683	0,496
ΜΠΤ9101	-0,225	-2,412	0,017
ΜΠΔΤ9101	0,354	1,976	0,051
ΜΠΤΤ9101	-0,048	-0,162	0,871
ΔΙΔΑΚΤ01	-2,299	-0,426	0,671
ΔΙΟΚΧΑ	-3,608	-1,338	0,183
ΘΑΞ	-2,338	-0,844	0,400
ΠΑΝΕΠ	0,575	1,048	0,297
$R^2=0,627$, $adjR^2=0,574$, $F=11,849$ ($\alpha=0\%$), $d=1,789$			

Πίνακας 6.23: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Πίνακας 6.24: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη που προκύπτουν με τη μέθοδο stepwise στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	3,021	0,780	0,437
ΜΠ8191	0,141	5,458	0,000
ΜΠΤ9101	-0,113	-2,557	0,012
ΚΑΤ91	-22,985	-9,770	0,000
ΚΑΤ01	23,478	9,310	0,000
$R^2=0,585$, $adjR^2=0,572$, $F=46,778$ ($\alpha=0\%$), $d=1,802$			

Το πέμπτο γραμμικό μοντέλο περιλαμβάνει εκείνες τις μεταβλητές οι οποίες προέρχονται από κάθε ένα προσδιοριστικό παράγοντα που θεωρείται ότι επηρεάζει την εξέλιξη μιας μικρής πόλης και οι επιλογή των οποίων έγινε κατά την κρίση του μελετητή. Αποδεικνύεται, ότι εμφανίζει μια ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα (64,6%) και περιλαμβάνει μια πληθώρα παραγόντων. Οι εκτιμητές παρουσιάζονται στον πίνακα 6.25. Σε σύνολο 18 μεταβλητών, 3 είναι οι πιο σημαντικοί.

Με βάση την προηγούμενη επιλογή μεταβλητών, προχωρήσαμε με τη μέθοδο *stepwise* στην εκτίμηση ενός έκτου γραμμικού υποδείγματος (πίνακας 6.26). Η στατιστική ερμηνευτικότητα αυτού του υποδείγματος είναι 61,7%, ικανοποιητική και αποδεκτή και περιλαμβάνει 5 μεταβλητές. Επίσης, δεν έχουμε πρόβλημα αυτόσυσχέτισης

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	1,845	0,138	0,891
ΑΝΑΓΛ	2,166	1,016	0,312
ΜΠ8191	0,127	4,621	0,000
ΜΠΠ9101	-0,088	-0,644	0,521
ΜΠΝ9101	0,57	1,61	0,110
ΚΑΤ91	-19,488	-7,601	0,000
ΚΑΤ01	19,871	6,849	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,032	-0,666	0,507
ΜκκΑΕΠ9501	-0,047	-0,658	0,512
ΕΙΣ01	-0,003	-0,626	0,533
ΜΠΤ9101	-0,084	-1,343	0,182
ΜΠΔΤ9101	0,088	1,152	0,252
ΜΠΤΤ9101	-0,026	-0,228	0,820
ΔΙΔΑΚΤ01	-2,177	-0,409	0,683
ΠΑΝΕΠ	0,561	1,19	0,237
ΓΕΝΣΥΝΠΟ	0,074	0,794	0,429
ΣΔΕΑ	0,262	0,692	0,490
ΔΙΟΚΧΑ	-3,538	-1,332	0,185
ΘΑΞ	-0,649	-0,232	0,817
$R^2=0,646$, $adjR^2=0,593$, $F=12,069$ ($\alpha=0\%$), $d=1,930$			

Πίνακας 6.25: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών επιλογής του μελετητή με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	-0,137	-0,036	0,972
ΜΠ8191	0,134	5,371	0,000
ΜΠΝ9101	0,784	3,320	0,001
ΚΑΤ91	-21,462	-9,273	0,000
ΚΑΤ01	21,485	8,577	0,000
ΜΠΤ9101	-0,086	-1,993	0,048
$R^2=0,617$, $adjR^2=0,602$, $F=42,447$ ($\alpha=0\%$), $d=1,877$			

Πίνακας 6.26: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών επιλογής του μελετητή με τη μέθοδο *stepwise* με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

6.4.2 ΜΗ ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

Στο μη γραμμικό υπόδειγμα παλινδρόμησης απαιτείται να γίνει η λογαρίθμηση όλων των μεταβλητών των προσδιοριστικών παραγόντων που χρησιμοποιήθηκαν. Όμως, επειδή μερικές μεταβολές είναι αρνητικές, και δεν μπορεί να γίνει λογαρίθμηση αρνητικών τιμών, τότε ως μεταβολή χρησιμοποιήθηκε ο λόγος της μεταβλητής την χρονική στιγμή $t+1$ προς την τιμή της μεταβλητής την χρονική στιγμή t πολλαπλασιασμένο επί τοις 100. Για παράδειγμα, για την ποσοστιαία πληθυσμιακή μεταβολή της μικρής πόλης την περίοδο 1991-2001 χρησιμοποιήθηκε η σχέση

$$\Delta U = \frac{P_{2001}}{P_{1991}} * 100.$$

Η ίδια σχέση εφαρμόστηκε σε όλες τις μεταβλητές που αφορούν μεταβολές ώστε οι αυξομειώσεις να υπολογιστούν με βάση το 100 και να απαλειφθούν οι αρνητικές τιμές. Οπότε, τα επιπλέον του 100 μεγέθη είναι ποσοστά αύξησης, ενώ οι διαφορές από το 100, των κάτω του 100 μεγεθών, είναι τα ποσοστά μείωσης για τις αντίστοιχες παρατηρήσεις.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων των συντελεστών της εξίσωσης (3) φαίνονται στους πίνακες 6.27 έως 6.33. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα υποτιθέμενα μοντέλα ποικίλουν όχι και τόσο πολύ σημαντικά ως προς τη συνολική ερμηνευτική τους ικανότητα, ενώ γενικά θα λέγαμε ότι κρίνονται πολύ ικανοποιητικά. Επίσης, στις ανεξάρτητες μεταβλητές παρατηρείται να υπάρχουν μερικές που είναι στατιστικά σημαντικές στην εξήγηση της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων, ενώ

πολλοί από τους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν παρουσιάζονται στατιστικά ασήμαντοι. Για περισσότερη εποπτεία και διαμόρφωση καλύτερης άποψης για τα πιθανά μη γραμμικά μοντέλα προσδιορισμού του ρυθμού μεταβολής πληθυσμού μικρών πόλεων παρουσιάζονται αναλυτικά τα ευρήματα για κάθε υπόθεση. Ακολουθήθηκαν, οι ίδιες υποθέσεις όπως και στο γραμμικό υπόδειγμα παλινδρόμησης.

Στον πίνακα 6.27 παρατίθενται αναλυτικά τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων των συντελεστών της εξίσωσης (3), υποθέτοντας ότι όλοι οι υπό μελέτη δείκτες συνεισφέρουν σημαντικά στην πληθυσμιακή εξέλιξη της μικρής πόλης. Στο πρώτο γραμμικό μοντέλο, η συνολική ερμηνευτική ικανότητα του υποδείγματος ανέρχεται σε 72%, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό για διαστρωματικά στοιχεία. Επίσης, στο μοντέλο αυτό απορρίφθηκαν 9 ερμηνευτικές μεταβλητές, οι οποίες είναι το ΑΕΠ κατά νομό το 1998 και το 2001, η μεταβολή του ΑΕΠ την περίοδο 1995-2001, τα ποσοστά απασχόλησης στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα στις μικρές πόλεις το 1991, το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα στις μικρές πόλεις το 2001, τα ποσοστά απασχόλησης στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα στο νομό το 1991, και το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα στο νομό το 2001. Οι 9 αυτές ερμηνευτικές μεταβλητές έδωσαν ασήμαντο συντελεστή παλινδρόμησης. Η ανάλυση εκτίμησης των συντελεστών των ανεξάρτητων μεταβλητών που προέκυψαν τελικά, απέδειξε ότι σε σύνολο 39 μεταβλητών, 5 είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο σημαντικότητας.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	6,562	0,638	0,525
ΓΕΩ	0,019	0,405	0,686
ΑΝΑΓΛ	0,051	1,030	0,306
ΜΠ8191	0,215	3,006	0,003
ΜΠΠ8191	0,328	1,134	0,260
ΜΠΠ9101	0,162	0,523	0,602
ΜΠΝ8191	-0,366	-0,665	0,508
ΜΠΝ9101	0,613	1,208	0,230
ΚΑΤ91	-0,276	-7,444	0,000
ΚΑΤ01	0,332	6,881	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,018	-1,131	0,261
κκΑΕΠ95	0,022	0,239	0,811
ΜκκΑΕΠ9598	-0,071	-0,359	0,721

Πίνακας 6.27: Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών (λογαριθμημένων) στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΜκκΑΕΠ9801	-0,247	-0,638	0,525
ΔκκΑΕΠ01	-0,140	-0,706	0,482
ΕΙΣ01	-0,270	-0,946	0,346
ΠΤ91	-0,051	-1,684	0,095
ΔΤ01	-0,050	-0,859	0,392
ΤΤ01	-0,120	-1,348	0,181
ΜΠΤ9101	-0,070	-1,417	0,160
ΜΠΔΤ9101	-0,004	-0,046	0,964
ΜΠΤΤ9101	-0,079	-0,648	0,519
ΠΤΝ91	0,040	0,391	0,697
ΠΑΝ01	0,203	1,248	0,215
ΤΤΝ01	-0,261	-0,732	0,466
ΜΠΤΝ9101	0,087	0,203	0,840
ΜΔΤΝ9101	0,143	0,446	0,657
ΜΤΤΝ9101	-0,406	-0,492	0,624
ΔΙΔΑΚΤ01	-0,009	-0,457	0,649
ΠΑΝΕΠ	0,030	0,480	0,632
ΟΠΥΔ	0,004	0,179	0,858
ΔΑΣΠ	-0,025	-0,970	0,334
ΘΑΛΑΚ	-0,002	-0,441	0,660
ΠΟΛΠΟ	0,003	0,270	0,788
ΓΕΩΠΟ	-0,005	-0,066	0,947
ΓΕΝΣΥΝΠΟ	-0,010	-0,149	0,882
ΣΔΕΑ	0,360	1,492	0,139
ΔΙΟΚΧΑ	-0,043	-0,800	0,426
ΦΟΙΤ	0,001	0,816	0,417
ΘΑΞ	-0,108	-1,649	0,103
$R^2 = 0,715$, $adjR^2 = 0,594$, $F = 5,915$ ($\alpha = 0\%$) , $d = 2,015$			

Πίνακας 6.27 (συνέχεια): Εκτίμηση της επίδρασης όλων των δεικτών (λογαριθμημένων) στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Στον επόμενο πίνακα παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις εκείνων των μεταβλητών του πρώτου μη γραμμικού υποδείγματος που προέκυψαν με τη μέθοδο *stepwise*, από την οποία προκύπτουν επτά μεταβλητές ώστε να προκύψει μεγαλύτερη προγνωστική αξία. Παρατηρείται επομένως, μια αρκετά ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα του υποδείγματος (66%) και ο δείκτης Durbin-Watson $d=1,786$ είναι ικανοποιητικός.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	0,338	0,352	0,725
ΜΠΝ9101	0,878	4,196	0,000
ΜΠ8191	0,200	3,815	0,000
ΚΑΤ91	-0,299	-9,856	0,000
ΚΑΤ01	0,322	8,728	0,000
ΑΝΑΓΛ	0,067	2,183	0,031
ΤΤΝ91	-0,185	-2,837	0,005
ΠΤ01	-0,033	-2,509	0,013
$R^2 = 0,655$, $adjR^2 = 0,636$, $F = 33,697$ ($\alpha = 0\%$), $d = 1,786$			

Πίνακας 6.28: Εκτίμηση της επίδρασης των δεικτών του πρώτου μη γραμμικού μοντέλου που προκύπτουν με τη μέθοδο *stepwise* στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Στο τρίτο κατά σειρά μη γραμμικό μοντέλο υποθέτουμε ότι υπάρχει καλύτερη στατιστική σημαντικότητα, εάν η πληθυσμιακή εξέλιξη μιας μικρής πόλης επηρεάζεται από μεταβλητές οι οποίες ανήκουν μόνο στο επίπεδο της μικρής πόλης και όχι σε στοιχεία που αναφέρονται ως προς το νομό. Έτσι, στον πίνακα 6.29, παρουσιάζονται αναλυτικά, οι εκτιμήσεις όλων των μεταβλητών με σημείο αναφοράς τη μικρή πόλη. Από τις 19 ερμηνευτικές μεταβλητές που εισήχθησαν στο μοντέλο, απορριφθήκαν 3 επειδή έδωσαν ασήμαντο συντελεστή παλινδρόμησης. Αυτές είναι το ποσοστό απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα στις μικρές πόλεις το 1991, και το ποσοστό απασχόλησης στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα των μικρών πόλεων το 2001. Το υπόδειγμα παρουσιάζει μια αρκετά ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα (64%), ενώ 4 είναι οι μεταβλητές οι πιο στατιστικά σημαντικές. Δεν υπάρχει πρόβλημα αυτοσυσχέτισης.

Με βάση τα προηγούμενα αποτελέσματα προχωρήσαμε σε μια νέα μορφή εκτίμησης με τη χρήση της μεθόδου *stepwise* για να επιβεβαιώσει τα προαναφερόμενα αποτελέσματα. Με τη μέθοδο αυτή προκύπτει τελικά ότι 4 σημαντικές μεταβλητές είναι

που ερμηνεύουν την εξέλιξη των μικρών πόλεων. Επίσης ο δείκτης Durbin-Watson είναι σχεδόν ικανοποιητικός (πίνακας 6.30)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	5,399	4,813	0,000
ΓΕΩ	0,005	0,124	0,902
ΑΝΑΓΛ	0,047	1,140	0,256
ΜΠ8191	0,174	3,696	0,000
ΚΑΤ91	-0,311	-9,112	0,000
ΚΑΤ01	0,353	8,337	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,017	-1,226	0,223
ΠΤ91	-0,020	-0,856	0,394
ΤΤ91	-0,074	-0,973	0,332
ΔΤ01	0,019	0,489	0,626
ΜΠΤ9101	-0,087	-2,092	0,039
ΜΠΑΤ9101	0,005	0,073	0,942
ΜΠΤΤ9101	-0,196	-1,532	0,128
ΔΙΔΑΚΤ01	0,008	0,439	0,661
ΠΑΝΕΠ	0,016	0,316	0,753
ΔΙΟΚΧΑ	-0,016	-0,372	0,710
ΘΑΞ	-0,054	-1,679	0,096
$R^2 = 0,642$, $adjR^2 = 0,595$, $F = 13,577$ ($\alpha = 0\%$), $d = 1,816$			

Πίνακας 6.29: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Πίνακας 6.30: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών με επίπεδο αναφοράς την μικρή πόλη που προκύπτουν με τη μέθοδο stepwise στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	3,900	18,174	0,000
ΜΠ8191	0,173	3,998	0,000
ΚΑΤ91	-0,336	-10,768	0,000
ΚΑΤ01	0,366	9,547	0,000
ΠΤ01	-0,028	-2,306	0,023
$R^2 = 0,605$, $adjR^2 = 0,593$, $F = 50,956$ ($\alpha = 0\%$), $d = 1,721$			

Το πέμπτο μη γραμμικό μοντέλο περιλαμβάνει εκείνες τις μεταβλητές οι οποίες προέρχονται από κάθε ένα προσδιοριστικό παράγοντα που θεωρείται ότι επηρεάζει την εξέλιξη μιας μικρής πόλης και οι επιλογή των οποίων έγινε κατά την κρίση του μελετητή. Αποδεικνύεται, ότι εμφανίζει μια ικανοποιητική στατιστική ερμηνευτικότητα (66,4%) και από 18 ανεξάρτητες μεταβλητές, 4 είναι οι μεταβλητές οι πιο σημαντικοί. Επίσης, δεν υπάρχει πρόβλημα αυτοσυσχέτισης.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	2,005	0,977	0,330
ΑΝΑΓΛ	0,041	1,264	0,209
ΜΠ8191	0,184	3,907	0,000
ΜΠΠ9101	-0,019	-0,178	0,859
ΜΠΝ9101	0,541	1,948	0,054
ΚΑΤ91	-0,295	-8,638	0,000
ΚΑΤ01	0,336	7,854	0,000
ΧΙΛΑΠΟΣΤ	-0,019	-1,382	0,170
ΜκκΑΕΠ9501	-0,079	-0,858	0,393
ΕΙΣ01	-0,040	-0,328	0,744
ΜΠΤ9101	-0,038	-1,000	0,320
ΜΠΔΤ9101	0,046	0,721	0,472
ΜΠΤΤ9101	-0,030	-0,307	0,759
ΔΙΔΑΚΤ01	0,005	0,304	0,762
ΠΑΝΕΠ	0,016	0,360	0,719
ΓΕΝΣΥΝΠΟ	0,041	1,260	0,210
ΣΔΕΑ	0,012	0,118	0,906
ΔΙΟΚΧΑ	-0,026	-0,604	0,547
ΘΑΞ	-0,025	-0,813	0,418
$R^2 = 0,664$, $adjR^2 = 0,613$, $F = 13,041$ ($\alpha = 0\%$) , $d = 1,902$			

Πίνακας 6.31: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών επιλογής του μελετητή με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

Στον πίνακα 6.32 παρουσιάζονται οι μεταβλητές που επιλέχθηκαν από το παραπάνω μοντέλο με τη μέθοδο stepwise. Η στατική ερμηνευτικότητα του οποίου είναι επίσης ικανοποιητική (62,6%). Επίσης, οι μεταβλητές που προκύπτουν είναι οι προηγούμενοι 4 πιο στατιστικά σημαντικοί. Επίσης, ο δείκτης Durbin-Watson είναι ικανοποιητικός, οπότε δεν υπάρχει πρόβλημα αυτοσυσχέτισης.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	0,479	0,524	0,601
ΜΠΝ9101	0,705	3,595	0,000
ΜΠ8191	0,185	4,511	0,000
ΚΑΤ91	-0,323	-10,499	0,000
ΚΑΤ01	0,358	9,776	0,000
$R^2 = 0,626$, $adjR^2 = 0,614$, $F = 55,586$ ($\alpha = 0\%$), $d = 1,828$			

Πίνακας 6.32: Εκτίμηση της επίδρασης των (λογαριθμημένων) δεικτών επιλογής του μελετητή με τη μέθοδο stepwise με την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων (OLS)

6.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την πολυμεταβλητή συσχέτιση, που έγινε παραπάνω, με την μέθοδο της διαδοχικής προσέγγισης (stepwise regression analysis) επιλέχθηκαν εκείνες οι εξισώσεις παλινδρόμησης, οι οποίες είναι ικανές να ερμηνεύσουν σημαντικά την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων με εκείνες τις μεταβλητές που βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές. Προκύπτουν επομένως δύο εξισώσεις παλινδρόμησης, η γραμμική και η λογαριθμική εξίσωση.

Η γραμμική εξίσωση είναι:

$$\begin{aligned} \downarrow \Delta U = & 11,628 + 0,145*(\text{ΜΠ8191}) + 0,834*(\text{ΜΠΝ9101}) - 22,211*(\text{ΚΑΤ91}) \\ & (1,563) \quad (5,819) \quad (3,029) \quad (-9,888) \\ & + 22,53*(\text{ΚΑΤ01}) + 0,170*(\text{ΠΟΛΠΟ}) - 0,351*(\text{ΤΤΝ91}) \quad (4) \quad (R^2 = 0,630) \\ & (9,198) \quad (2,431) \quad (-2,107) \end{aligned}$$

Η λογαριθμική εξίσωση είναι:

$$\begin{aligned} \downarrow \text{Ln}\Delta U = & 0,338 + 0,875\text{Ln}(\text{ΜΠΝ9101}) + 0,2\text{Ln}(\text{ΜΠ8191}) - 0,299\text{Ln}(\text{ΚΑΤ91}) \\ & (0,352) \quad (4,196) \quad (3,815) \quad (-9,856) \\ & + 0,322\text{Ln}(\text{ΚΑΤ01}) + 0,067\text{Ln}(\text{ΑΝΑΓΛ}) - 0,185\text{Ln}(\text{ΤΤΝ01}) \\ & (8,728) \quad (2,183) \quad (-2,837) \\ & - 0,033\text{Ln}(\text{ΠΤ01}) \quad (5) \quad (R^2 = 0,655) \\ & (-2,509) \end{aligned}$$

* τιμές του t στις παρενθέσεις

Όπου:

ΔU	=	η ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού μικρών πόλεων 1991-2001
ΜΠ8191	=	η ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού μικρών πόλεων 1981-1991
ΜΠΝ9101	=	η ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού νομού 1991-2001
ΚΑΤ91	=	η κατηγορία μεγέθους μικρή πόλης 1991
ΚΑΤ01	=	η κατηγορία μεγέθους μικρή πόλης 2001
ΠΟΛΠΟ	=	Πολιτισμικοί Πόροι
ΑΝΑΓΛ	=	κωδικοποίηση ανάγλυφου ΕΣΥΕ
ΤΤΝ91	=	ποσοστό απασχόλησης νομού στον Τριτογενή Τομέα 1991
ΠΤ01	=	ποσοστό απασχόλησης μικρών πόλεων στον Πρωτογενή Τομέα 2001

Στη συνέχεια ακολουθεί ερμηνεία των δύο εξισώσεων παλινδρόμησης.

6.5.1 ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης της γραμμικής εξίσωσης (4) δίνονται στον ακόλουθο πίνακα.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	11,628	1,563	0,120
ΜΠ8191	0,145	5,819	0,000
ΜΠΝ9101	0,834	3,029	0,003
ΚΑΤ91	-22,211	-9,888	0,000
ΚΑΤ01	22,530	9,198	0,000
ΠΟΛΠΟ	0,170	2,431	0,016
ΤΤΝ91	-0,351	-2,107	0,037
$R^2=0,630$, $adjR^2=0,613$, $F=37,240$ ($\alpha=0\%$), $d=1,931$			

Καταρχήν παρατηρούμε ότι η συνολική ερμηνευτική ικανότητα του υποδείγματος ανέρχεται σε 63%, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό για διαστρωματικά δεδομένα και δεν υπάρχει πρόβλημα αυτοσυσχέτισης των μεταβλητών.

Δεύτερον, με δεδομένη τη θετική και στατιστικά σημαντική τιμή του εκτιμητή της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων την περίοδο 1981-1991, συμπεραίνεται ότι η ανάπτυξη των πόλεων ακολουθεί κατά μέσο όρο μια διαδικασία διαχρονικής συντήρησης (spill-overs) όπου υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης κατά την μια περίοδο διατηρούνται σε κάποιο βαθμό και στην επόμενη περίοδο. Το μέγεθος του εκτιμητή υποδεικνύει ότι με όλους τους άλλους παράγοντες αμετάβλητους, οι μικρές πόλεις διατηρούν στην τρέχουσα περίοδο το 15% περίπου του ρυθμού ανάπτυξης της προηγούμενης περιόδου, για λόγους που δεν σχετίζονται με τις εξελίξεις και τους παράγοντες της τρέχουσας αλλά της προηγούμενης περιόδου. Αυτό συνεπάγεται ότι οι πόλεις με ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης στην προηγούμενη δεκαετία, θα εξακολουθήσουν να τους διατηρούν σε κάποιο βαθμό και στην τρέχουσα περίοδο, ενώ μικρές πόλεις με χαμηλές ή αρνητικές επιδόσεις στην προηγούμενη δεκαετία θα ξεκινούν, με όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, από χαμηλότερη ή και αρνητική βάση εκκίνησης στην υπό εξέταση περίοδο.

Τρίτον, παρατηρείται ότι ο εκτιμητής της πληθυσμιακής μεταβολής του νομού είναι θετικός και στατιστικά σημαντικός, υποδεικνύοντας ότι η μεταβολή του πληθυσμού στο νομό επιδρά σημαντικά και στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων του νομού. Το μέγεθος του εκτιμητή υποδεικνύει ότι με όλους τους άλλους παράγοντες αμετάβλητους, οι μικρές πόλεις πετυχαίνουν στην τρέχουσα περίοδο το 83% περίπου του ρυθμού ανάπτυξης του πληθυσμού του νομού της τρέχουσας περιόδου.

Τέταρτον, παρατηρείται ότι οι εκτιμητές του μεγέθους της μικρής πόλης είναι στατιστικά σημαντικοί. Επίσης, αυτός του 1991 είναι αρνητικός ενώ του 2001 θετικός. Αυτό ερμηνεύεται ότι η μικρή πόλη εμφανίζει μεταξύ των δυο χρονικών στιγμών τη τάση να αλλάξει κατηγορία μεγέθους.

Τέλος, παρατηρείται ότι η ύπαρξη πολιτισμικών πόρων στην περιοχή των μικρών πόλεων επιδρά θετικά στην ανάπτυξη του πληθυσμού αυτών, και ότι στην εξίσωση, υπάρχει και το ποσοστό απασχόλησης του νομού στον Τριτογενή τομέα το 1991 δηλώνει τη σημαντική σχέση υπηρεσιών σε επίπεδο νομού και μικρής πόλης.

6.5.2 ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΛΟΓΑΡΙΘΜΙΚΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης της λογαριθμικής εξίσωσης (5) δίνονται στον ακόλουθο πίνακα.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Πληθυσμιακή μεταβολή μικρής πόλης 1991-2001			
	Εκτιμητές	t	Σημαντικότητα του t
ΣΤΑΘΕΡΑ	0,338	0,352	0,725
ΜΠΝ9101	0,878	4,196	0,000
ΜΠ8191	0,200	3,815	0,000
ΚΑΤ91	-0,299	-9,856	0,000
ΚΑΤ01	0,322	8,728	0,000
ΑΝΑΓΛ	0,067	2,183	0,031
ΤΤΝ91	-0,185	-2,837	0,005
ΠΤ01	-0,033	-2,509	0,013
$R^2= 0,655$, $adjR^2=0,636$, $F=33,697$ ($\alpha=0\%$), $d=1,786$			

Καταρχήν παρατηρούμε ότι η συνολική ερμηνευτική ικανότητα του υποδείγματος ανέρχεται σε 66%, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό για διαστρωματικά δεδομένα και ότι δείκτης Durbin-Watson είναι σχεδόν ικανοποιητικός.

Δεύτερον, με δεδομένη τη θετική και στατιστικά σημαντική τιμή του εκτιμητή της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων την περίοδο 1981-1991, συμπεραίνεται ότι η ανάπτυξη των πόλεων ακολουθεί κατά μέσο όρο μια διαδικασία διαχρονικής συντήρησης (spill-overs) όπου υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης κατά την μια περίοδο διατηρούνται σε κάποιο βαθμό και στην επόμενη περίοδο.

Τρίτον, παρατηρείται ότι ο εκτιμητής της πληθυσμιακής μεταβολής του νομού είναι θετικός και στατιστικά σημαντικός, υποδεικνύοντας ότι η μεταβολή του πληθυσμού στο νομό επιδρά σημαντικά και στην πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων του νομού. Το μέγεθος του εκτιμητή υποδεικνύει ότι με όλους τους άλλους παράγοντες αμετάβλητους, οι μικρές πόλεις πετυχαίνουν στην τρέχουσα περίοδο το 88% περίπου του λογαριθμημένου ρυθμού ανάπτυξης του πληθυσμού του νομού της τρέχουσας περιόδου.

Τέταρτον, παρατηρείται ότι οι εκτιμητές του μεγέθους της μικρής πόλης είναι στατιστικά σημαντικοί. Επίσης, αυτός του 1991 είναι αρνητικός ενώ του 2001 θετικός.

Αυτό ερμηνεύεται ότι η μικρή πόλη εμφανίζει μεταξύ των δυο χρονικών στιγμών τη τάση να αλλάξει κατηγορία μεγέθους.

Πέμπτον, παρατηρείται ότι ο εκτιμητής του ανάγλυφου, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της ΕΣΥΕ (ορεινός, ημιορεινός και πεδινός χαρακτήρας), είναι θετικά και στατιστικά σημαντικός, πράγμα που δηλώνει ότι η πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων συσχετίζεται και με το υψόμετρο.

Τέλος, παρατηρείται ότι οι εκτιμητές της απασχόλησης στον Τριτογενή τομέα σε επίπεδο νομού 1991 και της απασχόλησης στον Πρωτογενή τομέα σε επίπεδο μικρής πόλης το 2001 είναι αρνητικοί και στατιστικά σημαντικοί, υποδηλώνοντας ότι υπάρχει σχέση μεταξύ της πληθυσμιακής μεταβολής των μικρών πόλεων, την απασχόληση στον Πρωτογενή τομέα και το επίπεδο υπηρεσιών στο νομό.

6.5.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΩΝ

Συγκρίνοντας τα δυο υποδείγματα, προκύπτουν μια σειρά από παρατηρήσεις:

1. Η συνολική ερμηνευτικότητα των δύο υποδειγμάτων κρίνεται ικανοποιητική οπότε μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχουν δυο σχέσεις που μπορούν να εκτιμήσουν την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων για το 1991-2001.
2. Αν και συνολική ερμηνευτική ικανότητα των δύο υποδειγμάτων κρίνεται σημαντική, η λογαριθμική εξίσωση βελτιώνει για λίγο περισσότερο την ποιότητα του υποδείγματος. Θα λέγαμε λοιπόν, ότι σαν μια τελική εξίσωση που να είναι ικανή να προβλέψει την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων είναι η λογαριθμική.
3. Οι δυο εξισώσεις που προκύπτουν περιλαμβάνουν κοινές μεταβλητές. Αυτές είναι: η πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων την περίοδο 1981-1991, η πληθυσμιακή μεταβολή της πρωτεύουσας του νομού που ανήκουν οι μικρές πόλεις, η κατηγορία μεγέθους το 1991 και το 2001 και η απασχόληση στο Τριτογενή τομέα το 1991 στο νομό. Ενισχύεται έτσι η άποψη ότι οι παραπάνω μεταβλητές επιδρούν σημαντικότερα στην εξέλιξη των μικρών πόλεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη διπλωματική αυτή εργασία επιδιώχθηκε να διερευνηθούν οι μεταβολές στην εξέλιξη των μικρών πόλεων στην Ελλάδα, μέσω της ανάλυσης προσδιοριστικών παραγόντων και την εκτίμηση ενός υποδείγματος που να προβλέπει την πληθυσμιακή εξέλιξη των μικρών πόλεων.

Η ανάλυση του αστικού συστήματος κέντρων απέδειξε την έντονη ανάπτυξη των μικρών αστικών κέντρων 3.500 έως 20.000 κατοίκων. Πολλά από αυτά τα μικρά αστικά κέντρα αντλούν το δυναμισμό τους από τις σχέσεις τους με την ενδοχώρα αλλά και με περιφερειακά αστικά κέντρα, ενώ άλλες τον οφείλουν σε μεγάλο βαθμό σε εξωγενείς παράγοντες (Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη κλπ.). Το αξιοσημείωτο όμως είναι, ότι οι περισσότερες, είτε, ανήκουν στην πρώτη, είτε, στη δεύτερη περίπτωση τείνουν να μετατραπούν σε μικρούς πόλους ανάπτυξης στο εσωτερικό των χωρικών συστημάτων που ορίζουν και να ξεφύγουν από την απλή προσφορά στοιχειωδών εξυπηρετήσεων.

Αρχικά, το ελληνικό αστικό σύστημα παρουσιάζει μια «ιδιαιτέρη» δομή και λειτουργία. Η περιφερειακότητα της χώρας, ο φυσικός κατακερματισμός της, η πρόσφατη αστικοποίηση (μεταπολεμικά) είναι οι κύριοι λόγοι που επηρέασαν τη χωρική διάρθρωση. Η δομή του συστήματος είναι αυστηρά ιεραρχημένη. Σε αυτό συντελεί η κυριαρχία του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Πρωτεύουσας στον υπόλοιπο αστικό πληθυσμό, και η κυριαρχία αυτή οδηγεί στον χαρακτηρισμό ότι το ελληνικό αστικό σύστημα είναι ένα από τα πλέον ανισοκατανομημένα συστήματα αστικών κέντρων διεθνώς. Δεύτερο σημαντικό κέντρο της χώρας αλλά και με διαβαλκανική εμβέλεια, η Θεσσαλονίκη. Πρόκειται για τους βασικούς κόμβους του αναπτυξιακού άξονα “S” (Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Καβάλα) που κατά μήκος του οποίου αναπτύσσονται επίσης σημαντικά αστικά κέντρα μεσαίου και μικρότερου μεγέθους που απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής τους θέσης και ακολουθούν στην ιεραρχία. Οι μικρές πόλεις είναι αυτές που απαρτίζουν το τελευταίο επίπεδο στην

ιεραρχία, οι οποίες εμφανίζουν αρκετές ελλείψεις σε υποδομές, συχνά περιθωριοποιημένες και απομονωμένες.

Όσον αφορά την εξέλιξη του αστικού συστήματος της Ελλάδας κυριαρχούν δυο απόψεις. Η πρώτη εκτιμά ότι ο δυναμισμός των μητροπόλεων τείνει να μειωθεί με την σταθεροποίηση του πληθυσμού του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Πρωτεύουσας και την ταχεία αύξηση του πληθυσμού των μικρότερων πόλεων. Η δεύτερη άποψη εκτιμά ότι οι τάσεις τριτογενοποίησης και διεθνοποίησης της οικονομίας θα οδηγήσουν σε ανάκαμψη τις μητροπολιτικές περιοχές (κυρίως την Αθήνα). Αναφορικά με τις δύο απόψεις που εκφράστηκαν, η πρώτη άποψη (Κατοχιανού και Θεοδώρη-Μαρκογιαννάκη 1989, Katochianou 1992) επαληθεύεται, γιατί τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο αριθμός και το μέγεθος των μικρών πόλεων αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς, αν και μερικές από τις μικρές πόλεις παρουσιάζουν πολύ χαμηλές ή αρνητικές πληθυσμιακές μεταβολές. Όμως, δεν επιβεβαιώνεται ότι η εξέλιξη μιας μικρής πόλης είναι ανάλογη από το βασικό αναπτυξιακό άξονα της χώρας.

Παρατηρώντας την εξέλιξη του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων και παρατηρώντας την τάση αύξησης των μικρών κέντρων, θεωρήθηκε απαραίτητο να προσδιοριστούν ποια είναι τα χαρακτηριστικά των μικρών πόλεων και να διερευνηθούν οι πληθυσμιακές μεταβολές αυτών.

Οι μικρές πόλεις αποτελούν κέντρα εξυπηρέτησης, απασχόλησης και κατοίκησης του αγροτικού πληθυσμού. Επομένως, αναλαμβάνουν το ρόλο της συγκράτησης του πληθυσμού της ενδοχώρας τους πιο κοντά στις ρίζες του και την ανακοπή της συνεχιζόμενης εξόδου προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και τις μητροπολιτικές περιοχές. Επίσης, οι μικρές πόλεις φαίνεται να μην αντιμετωπίζουν, προς το παρόν σε ανησυχητικό βαθμό, κάποια φαινόμενα κορεσμού, όπως αυτά των μεγαλουπόλεων από οικονομικές δραστηριότητες ή υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος.

Η παραγωγική διάρθρωση των μικρών πόλεων δείχνει ότι ο πρωτογενής τομέας παραμένει σημαντικός στην απασχόληση των κατοίκων. Άλλωστε, η σημαντική ανάπτυξη και ο ριζικός εκσυγχρονισμός του πρωτογενή τομέα οδήγησε σε αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων και επέδρασε σημαντικά στην απασχόληση των κατοίκων με το λιανικό εμπόριο, τις δραστηριότητες ψυχαγωγίας, τις υπηρεσίες κατασκευών καθώς και με επιχειρήσεις που συνδέονται

με τις οικοδομές και τον οικιακό εξοπλισμό. Η ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων είναι φυσικό να λαμβάνει μια άλλη διάσταση στην περίπτωση των τουριστικών περιοχών. Επίσης, οι μικρές πόλεις περιλαμβάνουν πλέον σημαντικό αριθμό υπηρεσιών, διάφορα παραρτήματα της νομαρχιακής διοίκησης, τραπεζικά υποκαταστήματα, εμπορικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις, που δημιουργούν ένα οικονομικό δίκτυο.

Όσον αφορά το αστικό περιβάλλον της μικρής πόλης δεν απαντώνται μεγάλα περιβαλλοντικά θέματα όπως αυτά που απασχολούν τις μεγάλες πόλεις. Ωστόσο, την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος συνιστούν ακόμη οι κοινωνικές υποδομές, οι χώροι αναψυχής κι αθλητισμού, η αισθητική και πολιτιστική ταυτότητα. Στους τομείς, λοιπόν, αυτούς, ενδέχεται να παρατηρούνται προβλήματα διαχείρισης κι οργάνωσης εξαιτίας έλλειψης πόρων αλλά και φορέων διαχείρισης.

Σχετικά με τις πληθυσμιακές μεταβολές των μικρών πόλεων (3.500 – 20.000 κατοίκων) παρατηρείται:

- 1ο) Περίπου το 7% του πληθυσμού της χώρας ζει στις μικρές πόλεις την περίοδο 1961 – 2001.
- 2ο) Οι περισσότερες μικρές πόλεις έχουν πληθυσμό μεταξύ 3.500 – 8.000 κατοίκους.
- 3ο) Πολλές μικρές πόλεις κατά τη διάρκεια της περιόδου 1961 – 2001 έχουν αλλάξει κατηγορία μεγέθους. Πολλές έμειναν στάσιμες πληθυσμιακά, αρκετές «αναβαθμίστηκαν» στην ιεραρχία, ενώ μερικές παρουσίασαν απώλειες και «υποβιβάστηκαν» ιεραρχικά.
- 4ο) Εάν οι τωρινοί ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης των μικρών πόλεων συνεχιστεί και στο μέλλον, τότε αρκετές μικρές πόλεις θα αυξηθούν σε μέγεθος και μερικές θα αναβαθμιστούν σε πόλεις.
- 5ο) Οι μέσοι ρυθμοί μεταβολής του πληθυσμού των μικρών πόλεων είναι αυξητικοί. Την περίοδο 1961-1971 είναι 4,3%, την περίοδο 1971-1981 είναι 16,4%, την περίοδο 1981-1991 είναι 12% ενώ την τελευταία δεκαετία είναι 13,2%. Εμφανίζεται λοιπόν μια τάση συνεχούς αύξησης του πληθυσμού των μικρών πόλεων.

- 6ο) Το μέσο πληθυσμιακό μέγεθος της μικρής πόλης το 1961 είναι 4.158 κατοίκους, ενώ την επόμενη δεκαετία παραμένει σχεδόν το ίδιο στις 4.181 κατοίκους. Το 1981 το μέσο μέγεθος μιας μικρής πόλης είναι 4.614 κατοίκους, το 1991 ανέρχεται στις 5.120 κατοίκους, ενώ το 2001 υπερβαίνει τις 5.500 κατοίκους και αγγίζει τους 5.719 κατοίκους
- 7ο) Από την ανάλυση προκύπτει ότι όσο μικρότερο είναι το μέγεθος μια μικρής πόλης τόσο μεγαλύτερους ρυθμούς πληθυσμιακής μεγέθυνσης παρουσιάζει.

Μελετώντας τις παραπάνω μεταβολές κρίθηκε απαραίτητο να προσδιοριστούν εκείνοι οι παράγοντες που μπορεί να επιδρούν σημαντικά στην εξέλιξη της μικρής πόλης. Έτσι μελετηθήκαν μια σειρά από παράγοντες που αφορούν την γεωμορφολογία, την πληθυσμιακή μεταβολή στο εσωτερικό των νομών που ανήκουν οι μικρές πόλεις, την απόσταση από την πρωτεύουσα, το επίπεδο εισοδήματος, το μέγεθος της μικρής πόλης, την παραγωγική διάρθρωση, την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, την ύπαρξη φυσικών πόρων, τις υποδομές και την θέση της μικρής πόλης πάνω στον αναπτυξιακό άξονα Πάτρα – Αθήνα - Θεσσαλονίκη - Καβάλα. Οι παραπάνω προσδιοριστικοί παράγοντες συσχετίστηκαν με την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων το 1991-2001.

Τα αποτελέσματα απέδειξαν ότι οι μικρές πόλεις που βρίσκονται σε περιοχές με χαμηλό υψόμετρο (πεδινές, παράκτιες και νησιωτικές) παρουσιάζουν μεγαλύτερες πληθυσμιακές αυξήσεις. Επίσης, η πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων 1991-2001 είναι ανάλογη με την πληθυσμιακή μεταβολή της προηγούμενης περιόδου, αλλά και με την πληθυσμιακή μεταβολή που λαμβάνει χώρα σε επίπεδο νομού. Επίσης, για μια ακόμη φορά διαπιστώθηκε ότι όσο πιο μικρό είναι το μέγεθος μιας μικρής πόλης τόσο μεγαλύτερη πληθυσμιακή μεταβολή παρουσιάζει. Σχετικά με την απόσταση που απέχει η μικρή πόλη από την πρωτεύουσα προέκυψε ότι οι μικρές πόλεις αποκτούν μια πληθυσμιακή δυναμική όταν βρίσκονται κοντά σε μια μεγαλύτερη πόλη ή την πρωτεύουσα του νομού. Όσον αφορά την παραγωγική διάρθρωση είναι φανερό η συσχέτιση που διέπει την απασχόληση στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα, τόσο σε επίπεδο πόλης, όσο και σε επίπεδο νομού. Επίσης, ένα άλλο σημαντικό συμπέρασμα αποτελεί το γεγονός ότι η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού των μικρών πόλεων παίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της.

Δεν προκύπτουν αξιοποιήσιμα συμπεράσματα για την επίδραση στις μικρές πόλεις των παραγόντων εκείνων που αφορούν το επίπεδο εισοδήματος, την πλειοψηφία των φυσικών πόρων, την ύπαρξη ή μη εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τη θέση πάνω στον άξονα “S”, ή το διοικητικό χαρακτήρα της μικρής πόλης. Τέλος, η συνολική ευημερία που υπάρχει στο νομό είναι ανάλογη με την πληθυσμιακή μεταβολή των μικρών πόλεων.

Στη συνέχεια, με την ανάλυση παλινδρόμησης, έγινε προσπάθεια να εκτιμηθεί μια σχέση που μπορεί να προσδιορίζει εκείνα τα χαρακτηριστικά των μικρών πόλεων που συμβάλλουν σε έντονους ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι σε αυτά τα χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται οι υψηλοί ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης κατά το παρελθόν, οι ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης του νομού κατά την τρέχουσα περίοδο, η κατηγορία μεγέθους της μικρής πόλης, η γεωγραφική θέση, η ύπαρξη πολιτισμικών πόρων και η απασχόληση στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα. Προέκυψαν δύο υποδείγματα, ένα γραμμικό και ένα λογαριθμικό, που ερμηνεύουν ικανοποιητικά τις πληθυσμιακές μεταβολές των μικρών πόλεων.

Κλείνοντας, εκτιμούμε ότι το μέλλον των μικρών πόλεων κρίνεται αισιόδοξο, μιας και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μικρές πόλεις αυξάνονται σε αριθμό και σε μέγεθος. Όμως στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι η εξέλιξη των μικρών πόλεων εξαρτάται και από παράγοντες που δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν. Τέτοιοι παράγοντες είναι οι πολιτικές που εφαρμόζονται από το Κράτος και τα μέτρα και οι πολιτικές που προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, που στόχο έχουν την αναπτυξιακή προοπτική των μικρών πόλεων. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι οι μικρές πόλεις, ως κέντρα συγκέντρωσης πληθυσμού, κοινωνικού εξοπλισμού και υπηρεσιών, παίζουν σημαντικό ρόλο στη συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αραβαντινός, Α. (1997), *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Συμμετρία

Αργύρης, Θ. (1997), *Οικονομική του Χώρου: Τόμος II – Αστική οικονομική*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη

Βελώνη, Μ. και Νινιράκη, Μ. (1997), “Μεσαίες πόλεις: προοπτικές ανάπτυξης - Διαφανείς τάσεις στο ελληνικό αστικό σύστημα”, *Διπλωματική εργασία*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Γετίμης, Π. (1999), “Αστικές Πολιτικές και Κοινωνικά Κινήματα στις Πόλεις” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 359-369

Γιαννακού, Α. (1995), “Μικρά αστικά κέντρα της παραμεθόριας ζώνης και τοπικές αγορές εργασίας: Η περίπτωση της Έδεσσας”, *Παραμεθόριες περιοχές: Ανάπτυξη – Δημιουργία απασχόλησης – Διασυνοριακή συνεργασία (Διεθνές Συνέδριο)*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων

Γούσιος, Δ. (1999), “Υπαιθρος, Αγροτικός χώρος και Μικρή Πόλη: Από τη Γεωργοποίηση στην Τοπική Ανάπτυξη” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 157-207

Γούσιος, Δ. (2004), “Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου”, *Διδακτικές σημειώσεις*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΜΠ (1997), “Το οικιστικό δίκτυο στην Ελλάδα”, Ερευνητικό Πρόγραμμα με ανάθεση από το ΥΠΕΧΩΔΕ, ΕΜΠ: Αθήνα

ΕΣΥΕ (1964), *Πραγματικός Πληθυσμός της Ελλάδας: Απογραφή 1961*, Αθήνα

ΕΣΥΕ (1973), *Πραγματικός Πληθυσμός της Ελλάδας: Απογραφή 1971*, Αθήνα

ΕΣΥΕ (1982), *Πραγματικός Πληθυσμός της Ελλάδας: Απογραφή 1981*, Αθήνα

ΕΣΥΕ (2002), *Πραγματικός Πληθυσμός της Ελλάδας: Απογραφή 1991 και 2001*, Αθήνα

Εμμανουήλ, Δ. (1999), “Αστική Ανάπτυξη, Αγορά Κατοικίας και Προαστιοποίηση: Ορισμένες Θεωρητικές Σημειώσεις και η Περίπτωση της Αθήνας” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 267-309

Ευστράτογλου, Σ. (1998), “Μελέτη – Έρευνα του Αγροτικού Χώρου: Τελική Έκθεση”, Ε.Π.ΠΕΡ., Αθήνα, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ζιωγάνας, Χ. (2003), *Γεωργική Οικονομική Έρευνα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη

Κατοχιανού, Δ. και Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη, Ε. (1989), “Το Ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων”, *Επιστημονικές μελέτες Νο 29*, Αθήνα:ΚΕΠΕ

Κότιος, Α. (1999), “Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Αστικό Χώρο” στο Πετράκος Γ. Και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος:Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 553-582

Κομίλης, Π. (1986), “Χωρική ανάλυση του τουρισμού”, *Επιστημονικές μελέτες Νο 20*, Αθήνα: ΚΕΠΕ

Κυριακίδου, Μ. (1999), “Θεσμική και Χωρική προσέγγιση εξέλιξης και ανάπτυξης μικρών πόλεων”, *Μεταπτυχιακή εργασία*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Λαμπριανίδης, Λ. (2000), *Οικονομική γεωγραφία: Στοιχεία Θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Αθήνα: Πατάκης

Μπεριάτος, Η. (2004), “Χωρική Ανάπτυξη, Στρατηγική Χωροταξία, Εθνικό και Διεθνές Επίπεδο”, Διδακτικές σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος

Παπαγιάννη, Θ. (1999), *Ευρωπαϊκές πόλεις μεσαίου μεγέθους: Η περίπτωση της Καβάλας*, Αθήνα

Παυλέας, Σ. και Πετράκος, Γ. (2005), “Το ελληνικό αστικό σύστημα: Τάση προς συγκέντρωση ή αποκέντρωση”, στο Κοκκώσης Χ. και Ψυχάρης Γ. (επιμ) *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Τάσεις και Προοπτικές*, Πρακτικά ημερίδας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 231-248

Πετράκος, Γ. (2000), “Οικονομία και Χώρος: Προς μια επανεξέταση σχέσεων και πολιτικών”, στο Συλλογικό Τόμο του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, *Δεκαεπτά Κείμενα για το Σχεδιασμό, τις Πόλεις και την Ανάπτυξη*, σελ. 299-322

Πετράκος, Γ. και Κοτζαμάνης, Β. (1994), “Ο βαθμός μητροπολιτικής συγκέντρωσης στην Ελλάδα: Εκτιμήσεις χρονολογικών σειρών για την περίοδο 1961-1991”, στο Κοτζαμάνης Β. και Μαράτου-Αλιμπραντή Λ. (επιμ) *Οι Δημογραφικές Εξελίξεις στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη – «Νέα Σύνορα», σελ. 221-241

Πετράκος, Γ. και Μαργάκης, Π. (1999), “Οι πρόσφατες μεταβολές στο ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 45 – 64

Πετράκος, Γ. και Οικονόμου, Δ. (1999), “Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές Αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Αστικών Κέντρων” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 13-44

Πετράκος, Γ. και Τσουκαλάς, Δ. (1999), “Μητροπολιτική συγκέντρωση στην Ελλάδα: Μια Εμπειρική Διερεύνηση” στο Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ. (επιμ) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 247-266

Πετράκος, Γ. και Ψυχάρης, Γ. (2004), *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Κριτική

Πολύζος, Σ. και Πετράκος, Γ. (2001), “Χωροθέτηση των Επιχειρήσεων στην Ελλάδα: Ανάλυση Προσδιοριστικών Παραγόντων και Εμπειρική Διερεύνηση”, *ΤΟΠΟΣ*, 17, σελ. 93-123

Πολύζος, Σ. (2002), “Ανάλυση Παραγόντων Επιρροής και Εμπειρική Διερεύνηση των Εσωτερικών Τουριστικών Ροών στην Ελλάδα”, *ΤΟΠΟΣ* 18/19, σελ. 87-108

Πολύζος, Σ. Πετράκος, Γ. Αραμπατζής, Γ. Σούτσας Κ. (2004), “Η συμβολή των Φυσικών Πόρων στην Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα”, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ροβολής, Α. (2002), “Νέα Οικονομική Γεωγραφία και άλλες (ξεχασμένες;) εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις: Αναζητώντας ένα θεωρητικό πλαίσιο οικονομικής ανάλυσης του χώρου”, *ΤΟΠΟΣ* 18/19, σελ. 5-15

Υφαντίδης, Γ. (1998), “Τοπική Ανάπτυξη και Μικρή Πόλη: Η περίπτωση της Αλεξάνδρειας”, *Διπλωματική εργασία*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΥΧΟΠ (1984), “Προτάσεις χωροταξικής οργάνωσης των νομών της χώρας. Οικιστική δομή – σχεδιασμός ανοικτών πόλεων”, τόμος 1, Αθήνα: ΥΧΟΠ (ΥΠΕΧΩΔΕ)

Ξενόγλωσση

Al- Gabbani, M. (1995), “Growth Trends and Changes in Small Towns in Saudi Arabia (1974-1993)”, *Geojournal*, Vol. 37, No. 1, pp. 105-112

Black, D. and Henderson, J.V. (1999), “A theory of Urban Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol. 107, pp.252-284

Beale, C. (1982), “The Population Turnaround in Rural and Small Town America”, *Policy Studies Review*, Vol. 2, No. 1, pp. 43-54

Beaujeu – Garnier, J. (1980/1995), *Géographie Urbaine*, eds. Armand Colin, Paris

Berry, B., Conkling, E. & Ray M. (1987), *Economic Geography*, N. Jersey: Prentice-Hall

Carter, H. (1972/1981), *The study of urban geography*, 3rd edition, ed. Edward Arnold, Great Britain

Courtney, P. and Errington, A.J. (2000), “The role of small towns in the local economy and some implications for development policy”, *Local Economy*, 15: 280-301.

Courtney, P. and Errington, A. (2003), “Small towns as ‘sub-poles’ in European Rural Development: Policy, theory and methodology”, Contributed paper for the Agricultural Economics Society Annual Conference, University of Plymouth, 11-14 April 2003

Derruau, M. (1987), *Ανθρωπογεωγραφία*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Dickinson, R. (1967/1998), *The City Region in Western Europe*, eds. Routledge, Great Britain

Fuguitt, G. (1963), "Growing and Declining villages in Wisconsin 1950-1960", Department of Rural Sociology, Population Report No. 8, University of Wisconsin, Madison

Fuguitt, G. (1965), "The Small Towns in Rural America", *Journal of Cooperative Extension*, Vol. 8, No. 1, pp.19-25

Gaile, G. L. (1992), "Improving rural-urban linkages through small-town market based development", *Third World Planning Review*, 14, pp. 134-148

Glaeser, E. (1994), "Cities, Information, and Economic Growth", *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research*, Vol. 1, pp.179-232

Glaeser, E., Scheinkman J. and Shleifer A. (1995), "Economic Growth in a Cross-Section of Cities", *Journal of Monetary Economics*, Vol.36, pp. 117-143

Goffette-Nagot, F. and Schmitt, B. (1999), "Agglomeration economies and spatial configuration in Rural areas", *Environment and Planning A*, 31, pp 1239-57

Haggett, R. (1983), *Geography. A Modern Synthesis*, N. York: Harper & Row

Hart, J. and Salisbury, N. (1965), "Population Change in Middle Western Villages, A Statistical Approach", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 55, No. 1, pp. 140-160

Henderson, V. (1993), "The role of medium size cities in economic development: lessons from the international experience", Report prepared for the Commission of the European Communities, Brussels, March 1993

Hinderlink, J. and Titus, M. J. (1988), "Paradigms of regional development and the role of small centers", *Development and Change*, 19, pp. 401-425

Hinderlink, J. and Titus, M. J. (2002), "Small towns and Regional Development: Major Findings and Policy Implications from Comparative Research", *Urban Studies*, Vol. 39, No 3, pp.379-391

Hodge, G. (1965), "The Prediction of Trade Center Viability in the Great Plains", *Papers: The Regional Science Association*, Vol. 15, pp. 87-115

Katochianou, D. (1992), "The Greek system of Cities", *Ekistics*, Vol. 59, no.352/353, pp.56-60

Klaassen, L. and Scimeni, G. (1981), "Theoretical issues in urban dynamics" στο Klaassen L., Molle W. and Paelinck J. (επιμ) *Dynamics of urban development*, London: Gower, σελ. 385-408

Krugman, P. (1993), "On the number and location of cities", *European Economic Review*, Vol. 37, pp. 293-298

Moyeno, E. (1996), "Politiques agricoles et politiques rurales en Europe", In *Cultiver l' Europe*, Groupe de Bruges. Livre collectif. Edition FPH. Paris

Mumford, L. (1961), *The City in History*, N.Y.: Brace & World

Nakamura (1985), "Productivity and City Size", *Journal of Urban Economics*, Vol. 96, pp.675-688

O' Sullivan, A. (1995), *Urban Economics*, Third Edition, Boston, Irwin Mc Graw – Hill.

Petrakos, G. (1997), "Industrial Structure and Change in the European Union: Comparative Analysis and Implications for Transition Economies", *Eastern European Economics*, Vol. 35, No 2, pp. 41-63

Schmitt, B. (1999), "Economic geography and contemporary rural dynamics: An empirical test on some French regions", *Regional Studies*, Vol. 33, pp 697-711

Simon, C. and Nardinelli, C. (2002), “Human Capital and the Rise of the American Cities, 1900-1990”, *Regional Science and Urban Economics*, Vol.32, pp. 59-96

Tacoli, C. (2004), “The Role of Small and Intermediate Urban Centers and Market Towns and the Value of Regional Approaches to Rural Poverty Reduction Policy”, Paper prepared for the OECD DAC POVNET, Agriculture and Pro-Poor Growth Task Team, Helsinki Workshop, 17-18 June 2004

Walzer, N. and Stablein, R. (1981), “Small Towns and Regional Centers”, *Growth and Change*, Vol. 12, Issue 3, pp. 2-8

Wheaton, W.C. and Shishido, H. (1981), “Urban Concetration, Agglomeration Economies and the level of Economic Development”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol.30, pp.17-30

Williams, J.F. and Brunn, S.D. (1993), “World Urban Development” στο S.D. Brunn & J.F. Williams *Cities of the World*, N. York: Harper Collins College Publishers, σελ. 1-41

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Πρωτεύουσες νομών και αστικά κέντρα 3.500 – 20.000 κατοίκους (1961, 1971, 1981, 1991, 2001)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Πραγματικός Πληθυσμός				
		1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Αιτωλίας και Ακαρνανίας						
Πρωτεύουσα	Μεσολόγγι	11.286	11.614	10.268	10.916	12.225
1	Άγιος Κωνσταντίνος	3.536	4.750	4.730	5.395	5.616
2	Αιτωλικό	4.254	4.832	4.368	4.286	4.312
3	Αμφιλοχία	5.408	4.668	4.343	4.392	4.119
4	Βόνιτσα	2.996	3.324	3.627	4.037	3.840
5	Παναιτώλιο	3.425	3.580	3.546	3.330	3.022
6	Ναύπακτος	7.277	8.421	9.012	10.854	12.924
Νομός Αργολίδος						
Πρωτεύουσα	Ναύπλιο	9.078	9.319	10.609	11.897	13.822
7	Κρανίδι	3.942	3.657	3.794	3.959	4.312
8	Νέα Κίος	2.032	2.180	2.272	2.456	3.646
Νομός Αρκαδίας						
Πρωτεύουσα	Τρίπολη	18.500	20.209	21.311	22.429	25.520
9	Λεωνίδιον	3.297	3.181	3.557	3.804	3.224
10	Μεγαλόπολη	2.235	3.357	4.735	4.646	5.114
Νομός Άρτης						
Πρωτεύουσα	Άρτα	16.899	19.498	18.283	19.087	19.435
Νομός Αχαΐας						
Πρωτεύουσα	Πάτρα	95.364	111.607	141.529	152.570	160.400
11	Κάτω Αχαΐα	2.987	3.414	4.936	4.947	5.518
12	Οβριά	851	1.293	2.318	3.933	5.241
13	Ρίον (τ.Άγιος Γεώργιος Ρίου)	968	1.087	2.012	3.496	5.231
Νομός Βοιωτίας						
Πρωτεύουσα	Λειβαδιά	12.609	15.445	16.864	18.437	20.061
14	Αλιάρτος	2.365	2.745	3.502	4.107	4.207
15	Αράχοβα	3.056	2.828	2.793	3.084	3.703
16	Βάγια	3.535	3.223	4.018	4.525	4.509
17	Οινόφυτα	523	884	2.200	3.697	3.137
18	Ορχομενός	5.345	5.085	5.369	5.525	5.780
19	Σχηματάρι	1.161	1.632	2.858	4.126	4.726
Νομός Γρεβενών						
Πρωτεύουσα	Γρεβενά	6.892	8.016	7.433	9.345	10.177
20	Δεσκάτη	4.714	4.146	4.259	4.483	4.028
Νομός Δράμας						
Πρωτεύουσα	Δράμα	32.195	29.692	36.109	37.604	42.501
21	Άγιος Αθανάσιος	3.124	2.645	3.013	3.553	3.465
22	Δοξάτο	4.402	3.440	3.389	3.594	3.739
23	Προσοτσάνη	5.320	3.775	3.716	3.683	3.937

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (Συνέχεια)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Πραγματικός Πληθυσμός				
		1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Δωδεκανήσου						
Πρωτεύουσα	Ρόδος	27.393	32.092	40.392	42.400	52.318
24	Αρχάγγελος	2.918	3.016	4.164	5.781	5.500
25	Αφάντου	2.551	2.280	3.723	5.317	5.494
26	Ιαλυσός	3.162	3.485	7.212	7.193	10.107
27	Καλυθιές	1.534	1.621	2.099	2.532	4.370
28	Κάλυμνος	10.211	9.492	10.118	10.543	10.149
29	Κως	8.904	8.913	11.851	14.714	17.890
30	Κρεμαστή	2.094	2.260	3.119	3.604	4.372
Νομός Έβρου						
Πρωτεύουσα	Αλεξανδρούπολη	18.712	22.995	34.535	37.904	48.885
31	Νέα Βύσσα	2.831	3.862	3.935	3.302	2.844
32	Διδυμότειχο	7.287	8.388	8.374	8.336	8.799
33	Ορεσιτιάδα	10.281	10.727	12.685	12.691	15.246
34	Σουφλί	6.693	5.637	5.043	4.489	4.258
35	Φέρες	4.600	4.430	4.917	4.637	5.206
Νομός Ευβοίας						
Πρωτεύουσα	Χαλκίδα	28.575	36.300	44.867	51.646	53.584
36	Αμάρινθος	2.413	2.818	3.288	3.638	4.141
37	Δροσιά	2.171	2.417	2.576	3.320	4.007
38	Ιστιαία	3.882	4.059	4.017	3.966	4.125
39	Κάρυστος	3.335	3.550	4.081	4.663	4.960
40	Βασιλικό	2.356	3.159	4.294	5.304	6.504
41	Ψαχνά	4.433	4.650	5.320	5.649	5.766
42	Νέα Αρτάκη	3.173	4.162	5.935	7.394	8.646
43	Αλιβέρι	3.523	4.414	4.864	5.065	5.140
Νομός Ευρυτανίας						
Πρωτεύουσα	Καρπενήσι	3.523	4.414	5.100	5.868	6.592
Νομός Ζακύνθου						
Πρωτεύουσα	Ζάκυνθος	9.506	9.339	9.764	10.236	11.196
Νομός Ηλείας						
Πρωτεύουσα	Πύργος	20.558	20.599	21.958	28.465	23.274
44	Αμαλιάδα	15.468	14.177	14.698	15.232	18.261
45	Γαστούνη	4.360	4.193	4.751	5.883	7.423
46	Ζαχάρω	2.626	2.717	2.783	4.318	5.407
47	Λεχαινά	3.120	2.620	2.937	3.137	3.541
48	Κρέστενα	3.260	2.657	3.539	5.422	4.903
Νομός Ημαθίας						
Πρωτεύουσα	Βέροια	25.765	29.528	37.087	37.858	42.794
49	Αλεξάνδρεια	6.168	8.199	10.543	12.109	13.229
50	Μακροχώριον	3.029	3.048	3.850	4.338	4.788
51	Νάουσα	15.492	17.375	19.383	19.794	19.870

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (Συνέχεια)

		Πραγματικός Πληθυσμός				
a/a	Όνομασία Οικισμού	1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Ηρακλείου						
Πρωτεύουσα	Ηράκλειο	63.458	77.506	101.634	115.270	130.914
52	Επάνω Αρχάναι	3.907	3.523	3.687	3.717	3.860
53	Γάζιον	323	465	830	4.770	8.018
54	Μάλια	1.465	1.395	2.497	2.459	3.722
55	Μοίραι(τ.Μοίρες)	2.195	2.948	3.501	4.559	5.872
56	Νέα Αλικαρνασός	5.205	6.320	8.364	10.683	11.551
57	Τυμπάκι	2.816	3.229	3.864	5.230	5.007
Νομός Θεσπρωτίας						
Πρωτεύουσα	Ηγουμενίτσα	3.235	4.109	5.879	6.807	8.722
Νομός Ιωαννίνων						
Πρωτεύουσα	Ιωάννινα	34.997	40.130	44.829	56.699	61.629
58	Ανατολή	1.233	2.277	3.180	4.451	5.815
Νομός Καβάλας						
Πρωτεύουσα	Καβάλα	44.517	46.234	56.375	56.571	58.663
59	Ελευθερούπολη	5.448	4.888	4.411	4.978	4.898
60	Χρυσούπολη	5.779	5.785	7.119	7.208	8.004
Νομός Καρδίτσας						
Πρωτεύουσα	Καρδίτσα	23.708	25.685	27.291	30.067	32.031
61	Παλαμάς	5.840	5.318	5.448	6.010	5.807
62	Σοφάδες	4.771	4.505	5.009	5.415	6.045
Νομός Καστοριάς						
Πρωτεύουσα	Καστοριά	10.162	15.407	17.133	14.775	14.813
63	Άργος Ορεστικό	4.319	5.147	5.979	6.653	7.558
Νομός Κερκύρας						
Πρωτεύουσα	Κέρκυρα	26.991	28.630	33.561	31.359	28.185
64	Κανάλι	953	946	1.868	2.686	3.556
65	Λευκίμμη	5.049	3.888	3.945	3.471	3.517
Νομός Κεφαλληνίας						
Πρωτεύουσα	Αργοστόλι	7.322	7.060	6.788	7.027	9.037
66	Ληξούρι	3.977	3.364	2.842	3.181	3.610
Νομός Κιλκίς						
Πρωτεύουσα	Κιλκίς	10.963	10.538	11.148	12.139	17.430
67	Αξιούπολη	3.564	3.155	3.229	2.981	3.275
68	Γουμένισσα	5.026	4.621	4.301	4.163	4.073
69	Πολύκαστρο	3.821	5.279	5.635	5.260	6.485
Νομός Κοζάνης						
Πρωτεύουσα	Κοζάνη	21.537	23.240	30.994	31.553	35.242
70	Βελβεντός	4.158	4.063	3.591	3.577	3.437
71	Σέρβια	4.132	3.834	3.369	3.019	3.290
72	Σιάτιστα	4.737	4.852	5.702	5.688	5.642

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (Συνέχεια)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Πραγματικός Πληθυσμός				
		1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Κορινθίας						
Πρωτεύουσα	Κόρινθος	15.892	20.773	22.658	27.412	29.787
73	Άγιοι Θεόδωροι	1.871	1.874	2.660	5.084	5.960
74	Λέχαιο	1.377	1.534	2.159	2.319	3.952
75	Ζευγολατείο	2.612	2.423	3.533	3.646	4.206
76	Λουτράκι	4.987	5.786	6.823	9.388	11.383
77	Νεμέα	4.720	4.356	4.182	4.045	4.249
78	Ξυλόκαστρο	4.266	4.606	4.937	5.821	5.390
79	Κιάτο	6.069	7.392	8.232	9.100	9.743
Νομός Κυκλάδων						
Πρωτεύουσα	Ερμούπολη	14.402	13.502	13.876	13.030	11.799
80	Μύκονος	2.797	3.009	4.469	3.935	6.467
81	Νάξος	2.458	2.892	3.735	4.334	6.533
82	Πάρος	2.023	1.955	2.716	2.932	4.522
83	Τήνος	2.888	3.423	3.879	3.899	4.394
Νομός Λακωνίας						
Πρωτεύουσα	Σπάρτη	10.412	10.549	11.911	13.011	14.817
84	Γύθειον	4.992	4.915	4.054	4.239	4.489
Νομός Λαρίσης						
Πρωτεύουσα	Λάρισα	55.391	72.336	102.048	112.777	124.394
85	Αγιά	3.067	3.241	3.454	4.014	3.027
86	Αμπελώνας	4.415	4.735	5.086	5.819	5.920
87	Γιάννουλη	914	1.237	2.139	3.279	5.936
88	Ελασσόνα	6.501	7.200	6.527	7.725	7.233
89	Τύρναβος	10.805	10.451	10.965	12.028	11.116
90	Φάρσαλα	6.356	6.967	7.094	8.413	9.801
Νομός Λασιθίου						
Πρωτεύουσα	Άγιος Νικόλαος	3.709	5.002	8.130	8.093	10.080
91	Ιεράπετρα	6.488	7.055	8.575	9.541	11.678
92	Σητεία	5.327	6.176	6.659	7.028	8.238
Νομός Λέσβου						
Πρωτεύουσα	Μυτιλήνη	25.758	23.426	24.115	23.971	27.247
93	Αγία Παρασκευή	3.753	2.967	2.470	2.457	2.268
94	Αγιάσος	4.933	3.827	3.294	2.890	2.498
95	Μύρινα	3.460	3.982	3.744	4.342	5.107
96	Πλωμάρι	5.172	4.353	3.503	3.450	3.377
97	Πολιχνίτος	5.131	4.152	3.342	3.008	2.763
Νομός Λευκάδος						
Πρωτεύουσα	Λευκάδα	6.552	6.818	6.415	6.344	6.903
Νομός Μαγνησίας						
Πρωτεύουσα	Βόλος	54.833	58.903	71.378	77.192	82.439
98	Αγριά	3.296	3.538	3.997	4.544	5.229
99	Αλμυρός	6.010	5.680	6.143	8.502	7.566
100	Νέα Αγχίαλος	3.224	3.273	3.646	4.602	5.514
101	Σκιάθος	3.042	3.707	3.838	4.512	4.988

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (Συνέχεια)

		Πραγματικός Πληθυσμός				
α/α	Όνομασία Οικισμού	1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Μεσσηνίας						
Πρωτεύουσα	Καλαμάτα	38.211	39.133	41.911	43.625	49.154
102	Γαργαλιάνοι	6.637	5.888	5.371	5.184	5.970
103	Κυπαρισσία	4.602	3.882	4.013	4.520	4.894
104	Μεσσήνη	8.249	6.625	6.565	6.453	6.693
105	Χώρα	3.752	3.415	3.086	3.112	3.458
106	Φιλιατρά	6.753	5.919	4.931	6.062	6.719
Νομός Ξάνθης						
Πρωτεύουσα	Ξάνθη	26.377	24.867	31.541	37.430	45.111
Νομός Πέλλης						
Πρωτεύουσα	Έδεσσα	15.534	13.967	16.054	17.128	18.253
107	Αριδαία	3.222	3.555	4.205	4.455	5.600
108	Κρύα Βρύση	5.225	5.268	5.521	5.767	6.535
109	Σκύδρα	3.172	3.970	4.319	4.562	5.081
Νομός Πιερίας						
Πρωτεύουσα	Κατερίνη	28.046	28.808	38.016	43.613	50.510
110	Αιγίνιο	4.271	4.469	4.436	4.289	4.280
111	Λεπτοκαρνά	2.275	2.247	2.874	3.366	4.225
112	Κολινδρός	3.638	3.021	3.693	3.732	3.629
113	Κορινός	2.861	2.758	3.185	3.705	4.054
114	Λιτόχωρο	5.032	5.561	6.109	6.656	6.697
Νομός Πρεβέζης						
Πρωτεύουσα	Πρέβεζα	11.172	11.439	12.662	13.695	16.321
115	Φιλιπιάδα	3.001	3.248	3.279	4.040	4.196
Νομός Ρεθύμνης						
Πρωτεύουσα	Ρέθυμνο	15.055	14.969	17.736	23.420	27.868
Νομός Ροδόπης						
Πρωτεύουσα	Κομοτηνή	28.355	28.896	34.051	37.036	43.326
116	Σάπαι	2.589	2.456	2.510	2.247	3.754
Νομός Σάμου						
Πρωτεύουσα	Σάμος	5.717	5.471	5.575	5.792	6.236
117	Νέο Καρλοβάσι	5.308	4.401	4.752	5.250	5.740
Νομός Σερρών						
Πρωτεύουσα	Σέρρες	40.063	39.897	45.213	50.017	54.266
118	Αλιστράτη	3.536	2.702	2.662	2.249	2.761
119	Ηράκλεια	3.965	3.969	4.181	3.857	3.551
120	Νέα Ζίχνη	3.942	3.118	2.726	2.443	2.421
121	Νιγρίτα	9.979	7.301	6.531	6.186	5.566
122	Ροδολίβος	4.021	3.164	2.954	2.981	2.552
123	Σιδηρόκαστρο	8.177	6.363	6.157	5.337	5.711
Νομός Τρικάλων						
Πρωτεύουσα	Τρίκαλα	27.876	34.794	40.857	45.835	48.686
124	Καλαμπάκα	4.640	5.453	5.692	5.699	7.392

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (Συνέχεια)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Πραγματικός Πληθυσμός				
		1961	1971	1981	1991	2001
Νομός Φθιώτιδος						
Πρωτεύουσα	Λαμία	33.170	38.297	41.846	44.084	46.406
125	Αμφίκλεια	3.111	3.017	3.496	3.145	3.523
126	Αταλάντη	4.552	4.581	5.456	6.189	5.949
127	Μαλεσσίνα	3.133	3.184	3.653	4.081	4.227
128	Στυλίδα	4.673	4.427	4.690	4.993	5.095
Νομός Φλωρίνης						
Πρωτεύουσα	Φλώρινα	11.933	11.164	12.562	12.355	14.279
129	Αμύνταιο	3.861	3.669	3.205	2.972	3.636
Νομός Φωκίδος						
Πρωτεύουσα	Άμφισσα	6.076	6.605	7.156	7.189	6.946
130	Ιτέα	2.839	3.414	4.438	4.303	4.666
Νομός Χαλκιδικής						
Πρωτεύουσα	Πολύγυρος	3.541	3.707	4.075	4.501	5.040
131	Νέα Καλλικράτεια	1.943	2.055	2.809	4.407	6.204
132	Νέα Μουδανιά	2.600	3.146	4.142	4.403	6.475
Νομός Χανίων						
Πρωτεύουσα	Χανιά	38.467	40.564	47.451	50.077	53.373
133	Κουνουπιδιανά	246	220	476	1.666	3.757
134	Μουρνιές	2.595	3.134	4.247	5.318	6.426
135	Νεροκούρος	1.921	2.077	2.526	3.412	4.105
136	Κίσσαμος	2.083	2.996	2.749	2.936	3.821
137	Σούδα	5.530	4.967	4.986	5.507	6.384
Νομός Χίου						
Πρωτεύουσα	Χίος	24.053	24.084	24.070	22.894	23.779
138	Βροντάδος	4.685	4.253	3.979	4.429	4.554

Πηγή: ΕΣΥΕ (1964,1973,1982,2002)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Ποσοστιαίες μεταβολές πληθυσμού ανά δεκαετία πρωτεύουσών νομών και αστικών κέντρων 3.500 – 20.000 κατοίκους (1961 έως 2001)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
		1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Αιτωλίας και Ακαρνανίας					
Πρωτεύουσα	Μεσολόγγι	2,91	-11,59	6,31	11,99
1	Άγιος Κωνσταντίνος	34,33	-0,42	14,06	4,10
2	Αιτωλικό	13,59	-9,60	-1,88	0,61
3	Αμφιλοχία	-13,68	-6,96	1,13	-6,22
4	Βόνιτσα	10,95	9,12	11,30	-4,88
5	Παναϊτώλιο	4,53	-0,95	-6,09	-9,25
6	Ναύπακτος	15,72	7,02	20,44	19,07
Νομός Αργολίδος					
Πρωτεύουσα	Ναύπλιο	2,65	13,84	12,14	16,18
7	Κρανίδι	-7,23	3,75	4,35	8,92
8	Νέα Κίος	7,28	4,22	8,10	48,45
Νομός Αρκαδίας					
Πρωτεύουσα	Τρίπολη	9,24	5,45	5,25	13,78
9	Λεωνίδιον	-3,52	11,82	6,94	-15,25
10	Μεγαλόπολη	50,20	41,05	-1,88	10,07
Νομός Αχαΐας					
Πρωτεύουσα	Πάτρα	17,03	26,81	7,80	5,13
11	Κάτω Αχαΐα	14,30	44,58	0,22	11,54
12	Οβριά	51,94	79,27	69,67	33,26
13	Ρίον(τ.Άγιος Γεώργιος Ρίου)	12,29	85,10	73,76	49,63
Νομός Βοιωτίας					
Πρωτεύουσα	Λειβαδιά	22,49	9 19	9,33	8,81
14	Αλίαρτος	16,07	27,58	17,28	2,43
15	Αράχοβα	-7,46	-1,24	10,42	20,07
16	Βάγια	-8,83	24,67	12,62	-0,35
17	Οινόφυτα	69,02	148,87	68,05	-15,15
18	Ορχομενός	-4,86	5,59	2,91	4,62
19	Σχηματάρι	40,57	75,12	44,37	14,54
Νομός Γρεβενών					
Πρωτεύουσα	Γρεβενά	16,31	-7,27	25,72	8,90
20	Δεσκάτη	-12,05	2,73	5,26	-10,15
Νομός Δράμας					
Πρωτεύουσα	Δράμα	-7,77	21,61	4,14	13,02
21	Άγιος Αθανάσιος	-15,33	13,91	17,92	-2,48
22	Δοξάτον	-21,85	-1,48	6,05	4,03
23	Προσοτσάνη	-29,04	-1,56	-0,89	6,90

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (Συνέχεια)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
		1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Δωδεκανήσου					
Πρωτεύουσα	Ρόδος	17,15	25,86	4,97	23,39
24	Αρχάγγελος	3,36	38,06	38,83	-4,86
25	Αφάντου	-10,62	63,29	42,81	3,33
26	Ιαλυσός	10,22	106,94	-0,26	40,51
27	Καλυθιές	5,67	29,49	20,63	72,59
28	Κάλυμνος	-7,04	6,60	4,20	-3,74
29	Κως	0,10	32,96	24,16	21,58
30	Κρεμαστή	7,93	38,01	15,55	21,31
Νομός Έβρου					
Πρωτεύουσα	Αλεξανδρούπολη	22,89	50,18	9,76	28,97
31	Νέα Βύσσα	36,42	1,89	-16,09	-13,87
32	Διδυμότειχο	15,11	-0,17	-0,45	5,55
33	Ορεστιάδα	4,34	18,25	0,05	20,13
34	Σουφλί	-15,78	-10,54	-10,99	-5,15
35	Φέρες	-3,70	10,99	-5,69	12,27
Νομός Ευβοίας					
Πρωτεύουσα	Χαλκίδα	27,03	23,60	15,11	3,75
36	Αμάρυνθος	16,78	16,68	10,64	13,83
37	Δροσιά	11,33	6,58	28,88	20,69
38	Ιστιαία	4,56	-1,03	-1,27	4,01
39	Κάρυστος	6,45	14,96	14,26	6,37
40	Βασιλικό	34,08	35,93	23,52	22,62
41	Ψαχνά	4,90	14,41	6,18	2,07
42	Νέα Αρτάκη	31,17	42,60	24,58	16,93
43	Αλιβέρι	25,29	10,19	4,13	1,48
Νομός Ηλείας					
Πρωτεύουσα	Πύργος	0,20	6,60	29,63	-18,24
44	Αμαλιάδα	-8,35	3,67	3,63	19,89
45	Γαστούνη	-3,83	13,31	23,83	26,18
46	Ζαχάρω	3,47	2,43	55,16	25,22
47	Λεχαινά	-16,03	12,10	6,81	12,88
48	Κρέστενα	-18,50	33,20	53,21	-9,57
Νομός Ημαθίας					
Πρωτεύουσα	Βέροια	14,61	25,60	2,08	13,04
49	Αλεξάνδρεια	32,93	28,59	14,85	9,25
50	Μακροχώριον	0,63	26,31	12,68	10,37
51	Νάουσα	12,15	11,56	2,12	0,38
Νομός Ηρακλείου					
Πρωτεύουσα	Ηράκλειο	22,14	31,13	13,42	13,57
52	Επάνω Αρχάναι	-9,83	4,66	0,81	3,85
53	Γάζιον	43,96	78,49	474,70	68,09
54	Μάλια	-4,78	79,00	-1,52	51,36
55	Μοίραι(τ.Μοίρες)	34,31	18,76	30,22	28,80
56	Νέα Αλικαρνασός	21,42	32,34	27,73	8,13
57	Τυμπάκι	14,67	19,67	35,35	-4,26

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (Συνέχεια)

		Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
a/a	Ονομασία Οικισμού	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Ιωαννίνων					
Πρωτεύουσα	Ιωάννινα	14,67	11,71	26,48	8,70
58	Ανατολή	84,67	39,66	39,97	30,64
Νομός Καβάλας					
Πρωτεύουσα	Καβάλα	3,86	21,93	0,35	3,70
59	Ελευθερούπολη	-10,28	-9,76	12,85	-1,61
60	Χρυσούπολη	0,10	23,06	1,25	11,04
Νομός Καρδίτσας					
Πρωτεύουσα	Καρδίτσα	8,34	6,25	10,17	6,53
61	Παλαμάς	-8,94	2,44	10,32	-3,38
62	Σοφάδες	-5,58	11,19	8,11	11,63
Νομός Καστοριάς					
Πρωτεύουσα	Καστοριά	51,61	11,20	-13,76	0,26
63	Άργος Ορεστικό	19,17	16,16	11,27	13,60
Νομός Κερκύρας					
Πρωτεύουσα	Κέρκυρα	6,07	17,22	-6,56	-10,12
64	Κανάλι	-0,73	97,46	43,79	32,39
65	Λευκίμμη	-22,99	1,47	-12,02	1,33
Νομός Κεφαλληνίας					
Πρωτεύουσα	Αργοστόλι	-3,58	-3,85	3,52	28,60
66	Ληξούρι	-15,41	-15,52	11,93	13,49
Νομός Κιλκίς					
Πρωτεύουσα	Κιλκίς	-3,88	5,79	8,89	43,59
67	Αξιούπολη	-11,48	2,35	-7,68	9,86
68	Γουμένισσα	-8,06	-6,92	-3,21	-2,16
69	Πολύκαστρο	38,16	6,74	-6,65	23,29
Νομός Κοζάνης					
Πρωτεύουσα	Κοζάνη	7,91	33,36	1,80	11,69
70	Βελβεντός	-2,28	-11,62	-0,39	-3,91
71	Σέρβια	-7,21	-12,13	-10,39	8,98
72	Σιάτιστα	2,43	17,52	-0,25	-0,81
Νομός Κορινθίας					
Πρωτεύουσα	Κόρινθος	30,71	9,07	20,98	8,66
73	Άγιοι Θεόδωροι	0,16	41,94	91,13	17,23
74	Λέχαιο	11,40	40,74	7,41	70,42
75	Ζευγολατείο	-7,24	45,81	3,20	15,36
76	Λουτράκι	16,02	17,92	37,59	21,25
77	Νεμέα	-7,71	-3,99	-3,28	5,04
78	Ξυλόκαστρο	7,97	7,19	17,91	-7,40
79	Κιάτο	21,80	11,36	10,54	7,07
Νομός Κυκλάδων					
Πρωτεύουσα	Ερμούπολη	-6,25	2,77	-6,10	-9,45
80	Μύκονος	7,58	48,52	-11,95	64,35
81	Νάξος	17,66	29,15	16,04	50,74
82	Πάρος	-3,36	38,93	7,95	54,23
83	Τήνος	18,52	13,32	0,52	12,70

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (Συνέχεια)

α/α	Όνομασία Οικισμού	Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
		1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Λακωνίας					
Πρωτεύουσα	Σπάρτη	1,32	12,91	9,24	13,88
84	Γύθειον	-1,54	-17,52	4,56	5,90
Νομός Λαρίσης					
Πρωτεύουσα	Λάρισα	30,59	41,07	10,51	10,30
85	Αγιά	5,67	6,57	16,21	-24,59
86	Αμπελώνας	7,25	7,41	14,41	1,74
87	Γιάννουλη	35,34	72,92	53,30	81,03
88	Ελασσόνα	10,75	-9,35	18,35	-6,37
89	Τύρναβος	-3,28	4,92	9,69	-7,58
90	Φάρσαλα	9,61	1,82	18,59	16,50
Νομός Λασιθίου					
Πρωτεύουσα	Άγιος Νικόλαος	34,86	62,53	-0,46	24,55
91	Ιεράπετρα	8,74	21,55	11,27	22,40
92	Σητεία	15,94	7,82	5,54	17,22
Νομός Λέσβου					
Πρωτεύουσα	Μυτιλήνη	-9,05	2,94	-0,60	13,67
93	Αγία Παρασκευή	-20,94	-16,75	-0,53	-7,69
94	Αγιάσος	-22,42	-13,93	-12,26	-13,56
95	Μύρινα	15,09	-5,98	15,97	17,62
96	Πλωμάρι	-15,84	-19,53	-1,51	-2,12
97	Πολιχνίτος	-19,08	-19,51	-9,99	-8,14
Νομός Μαγνησίας					
Πρωτεύουσα	Βόλος	7,42	21,18	8,15	6,80
98	Αγριά	7,34	12,97	13,69	15,07
99	Αλμυρός	-5,49	8,15	38,40	-11,01
100	Νέα Αγχίαλος	1,52	11,40	26,22	19,82
101	Σκίαθος	21,86	3,53	17,56	10,55
Νομός Μεσσηνίας					
Πρωτεύουσα	Καλαμάτα	2,41	7,10	4,09	12,67
102	Γαργαλιάνοι	-11,29	-8,78	-3,48	15,16
103	Κυπαρισσία	-15,65	3,37	12,63	8,27
104	Μεσσήνη	-19,69	-0,91	-1,71	3,72
105	Χώρα	-8,98	-9,63	0,84	11,12
106	Φιλιατρά	-12,35	-16,69	22,94	10,84
Νομός Πέλλης					
Πρωτεύουσα	Έδεσσα	-10,09	14,94	6,69	6,57
107	Αριδαία	10,34	18,28	5,95	25,70
108	Κρύα Βρύση	0,82	4,80	4,46	13,32
109	Σκύδρα	25,16	8,79	5,63	11,38

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (Συνέχεια)

		Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
a/a	Όνομασία Οικισμού	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Πιερίας					
Πρωτεύουσα	Κατερίνη	2,72	31,96	14,72	15,81
110	Αιγίνιο	4,64	-0,74	-3,31	-0,21
111	Λεπτοκαρνά	-1,23	27,90	17,12	25,52
112	Κολινδρός	-16,96	22,24	1,06	-2,76
113	Κορινός	-3,60	15,48	16,33	9,42
114	Λιτόχωρο	10,51	9,85	8,95	0,62
Νομός Πρεβέζης					
Πρωτεύουσα	Πρέβεζα	2,39	10,69	8,16	19,17
115	Φιλιπιάδα	8,23	0,95	23,21	3,86
Νομός Ροδόπης					
Πρωτεύουσα	Κομοτηνή	1,91	17,84	8,77	16,98
116	Σάπαι	-5,14	2,20	-10,48	67,07
Νομός Σάμου					
Πρωτεύουσα	Σάμος	-4,30	1,90	3,89	7,67
117	Νέο Καρλόβασι	-17,09	7,98	10,48	9,33
Νομός Σερρών					
Πρωτεύουσα	Σέρρες	-0,41	13,32	10,63	8,50
118	Αλιστράτη	-23,59	-1,48	-15,51	22,77
119	Ηράκλεια	0,10	5,34	-7,75	-7,93
120	Νέα Ζίχνη	-20,90	-12,57	-10,38	-0,90
121	Νιγρίτα	-26,84	-10,55	-5,28	-10,02
122	Ροδολίβος	-21,31	-6,64	0,91	-14,39
123	Σιδηρόκαστρο	-22,18	-3,24	-15,32	7,01
Νομός Τρικάλων					
Πρωτεύουσα	Τρίκαλα	24,82	17,43	12,18	6,22
124	Καλαμπάκα	17,52	4,38	0,12	29,71
Νομός Φθιώτιδος					
Πρωτεύουσα	Λαμία	15,46	9,27	5,35	5,27
125	Αμφίκλεια	-3,02	15,88	-10,04	12,02
126	Αταλάντη	0,64	19,10	13,43	-3,88
127	Μαλεσίνα	1,63	14,73	11,72	3,58
128	Στυλίδα	-5,26	5,94	6,46	2,04
Νομός Φλωρίνης					
Πρωτεύουσα	Φλώρινα	-6,44	12,52	-1,65	15,57
129	Αμύνταιο	-4,97	-12,65	-7,27	22,34
Νομός Φωκίδος					
Πρωτεύουσα	Άμφισσα	8,71	8,34	0,46	-3,38
130	Ιτέα	20,25	29,99	-3,04	8,44

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (Συνέχεια)

		Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού			
α/α	Όνομασία Οικισμού	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Νομός Χαλκιδικής					
Πρωτεύουσα	Πολύγυρος	4,69	9,93	10,45	11,98
131	Νέα Καλλικράτεια	5,76	36,69	56,89	40,78
132	Νέα Μουδανιά	21,00	31,66	6,30	47,06
Νομός Χανίων					
Πρωτεύουσα	Χανιά	5,45	16,98	5,53	6,58
133	Κουνουπιδιανά	-10,57	116,36	250,00	125,51
134	Μουρνιές	20,77	35,51	25,22	20,83
135	Νεροκούρος	8,12	21,62	35,08	20,31
136	Κίσσαμος	43,83	-8,24	6,80	30,14
137	Σούδα	-10,18	0,38	10,45	15,93
Νομός Χίου					
Πρωτεύουσα	Χίος	0,13	-0,06	-4,89	3,87
138	Βροντάδος	-9,22	-6,44	11,31	2,82

Πηγή: ΕΣΥΕ (1964, 1973, 1982, 2002) και ίδια επεξεργασία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085652